

Nr 3(45) 2011

**BEZPIECZNY
BANK**

BFG

BANKOWY FUNDUSZ GWARANCYJNY

BEZPIECZNY BANK jest czasopismem wydawanym przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny od 1997 roku, poświęconym zagadnieniom stabilności systemu finansowego, ze szczególnym uwzględnieniem systemu bankowego.

KOMITET REDAKCYJNY:

Jan Szambelańczyk – redaktor naczelny
Małgorzata Iwanicz-Drozdowska
Ryszard Kokoszczyński
Bogusław Pietrzak
Jan K. Solarz
Romuald Szymczak – sekretarz redakcji
Ewa Teleżyńska – sekretarz redakcji

RADA PROGRAMOWO-NAUKOWA:

Dariusz Daniluk – Przewodniczący
Dariusz Filar
Bogusław Grabowski
Andrzej Gospodarowicz
Jerzy Nowakowski
Leszek Pawłowicz
Krzysztof Pietraszkiewicz
Jerzy Pruski

Artykuły publikowane w **BEZPIECZNYM BANKU** są recenzowane.

Za publikację naukową w **BEZPIECZNYM BANKU** Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego przyznał sześć punktów.

REDAKCJA:

Krystyna Kawerska

WYDAWCA:

Bankowy Fundusz Gwarancyjny
ul. Ks. Ignacego Jana Skorupki 4
00-546 Warszawa

SEKRETARIAT REDAKCJI:

Ewa Teleżyńska
Telefon: 22 583 08 78
e-mail: ewa.telezynska@bfg.pl

Informacje dotyczące wymogów formalnych i edytorskich dla autorów publikacji znajdują się na stronie: www.bfg.pl/onas/publikacje

www.bfg.pl

Opracowanie komputerowe, druk i oprawa:
Dom Wydawniczy ELIPSA
ul. Inflancka 15/198, 00-189 Warszawa
tel./fax 22 635 03 01, 22 635 17 85
e-mail: elipsa@elipsa.pl, www.elipsa.pl

W numerze

Bogusław Pietrzak – *Od Redakcji* 5

Problemy i poglądy

Leszek Dziawgo – *Współczesny Biznes Bankowy – Patologiczne otoczenie „Ekonomia polityczna” oraz ład monetarno-instytucjonalny rynku finansowego jako zagrożenie dla bankowości* 7

Dorota Korenik – *Refleksja na temat społecznej odpowiedzialności banku komercyjnego* 22

Mirosława Capiga – *Wielowymiarowość bezpieczeństwa finansowego banku – na przykładzie polskich regulacji prawnych* 42

Helena Żukowska, Marian Żukowski
– *System gwarancji depozytów bankowych osób fizycznych w Rosji* 59

Agata Przygoda – *Znaczenie kryterium rynkowego i kryterium zaufania publicznego dla funkcjonowania współczesnego banku komercyjnego* 84

Marcin Czaplicki – *Zagrożenie boorem kredytowym w obliczu przystąpienia Polski i innych nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej do strefy euro* 107

Recenzje

Bogna Janik – *Danuta Dziawgo, Relacje inwestorskie. Ewolucja – funkcjonowanie – wyzwania. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011* 134

OD REDAKCJI

Ostatni globalny kryzys ekonomiczny – a zwłaszcza jego konsekwencje zarówno w sferze regulacyjnej, w szczególności w systemie finansowym, jak i w sferze realnej – wyzwoliły potężną falę dyskusji (wśród teoretyków oraz praktyków) dotyczącą wyjaśnienia źródeł tej niezwykle bolesnej sytuacji, tkwiących m.in. w zasadach funkcjonowania banków i w charakterze ich otoczenia. Starano się jednocześnie określić perspektywy dla systemu finansowego i jego wiodącego ogniwa, jakim jest sektor bankowy.

Treść prezentowanych w tym numerze „Bezpiecznego Banku” artykułów wskazuje, że z powodzeniem można je wpisać w nurt tej dyskusji, uznając je za wyraz troski i odpowiedzialności ich autorów za wybór pożądaných kierunków rozwoju systemu finansowego, w tym szczególnie sektora bankowego, starających się pokazać nie tylko pewne uniwersalne właściwości wewnętrznych i zewnętrznych warunków działania banków, ale również specyficzne cechy czynników odnoszących się zwłaszcza do gospodarki polskiej, decydujących również o przyszłości naszej bankowości.

Autorzy poszczególnych opracowań, opierając się na wynikach przeprowadzonych analiz i badań, starają się w swoich rozważaniach odpowiedzieć na wiele nurtujących – nie tylko ekonomistów – pytań, które można sformułować następująco:

- ❖ jakie powinny być formy i zasady funkcjonowania współczesnego biznesu bankowego, i czy warunki, zwłaszcza zewnętrzne, jego funkcjonowania: gospodarcze, monetarno-instytucjonalne i polityczne, umożliwiają przezwyciężenie istniejących barier na drodze do podniesienia efektywności i bezpieczeństwa działania współczesnej bankowości?
- ❖ czy istnieją możliwości osiągnięcia w ogóle, a w szczególności w Polsce, przez banki cech instytucji społecznie odpowiedzialnych, tj. prodochodowych, bezpiecznych ekonomicznie i autentycznie potrzebnych realnemu sektorowi gospodarki?
- ❖ jakie determinanty (negatywne i pozytywne) społecznej odpowiedzialności banków, zwłaszcza w realiach gospodarki polskiej, muszą być brane pod uwagę przy budowie bezpiecznego, opartego na idei CSR sektora banków komercyjnych?
- ❖ jakie czynniki decydują o zewnętrznym i wewnętrznym bezpieczeństwie banków? oraz, dlaczego przy tworzeniu odpowiedzialnego poziomu bezpieczeństwa zewnętrznego należy analizować: bezpieczeństwo instytucji finansowych, bez-

pieczeństwo transakcji finansowych, segmentów rynku finansowego i bezpieczeństwo klienta rynku finansowego, a przy określeniu wewnętrznego wymiaru bezpieczeństwa finansowego konieczne jest przyjęcie dwu wzajemnie ze sobą powiązanych interpretacji tego bezpieczeństwa, jako wypłacalności lub jako stanu równowagi?

- ❖ dlaczego dla funkcjonowania, zarówno w aspekcie operacyjnym jak i strategicznym, współczesnego banku, ogromne znaczenie ma równorzędne traktowanie kryterium rynkowego i kryterium zaufania publicznego? Jakie są źródła konieczności stosowania tych dwu kryteriów, ich konsekwencji oraz wzajemnego przenikania, a także jakie są perspektywy rozwoju banku jako podmiotu gospodarki rynkowej i instytucji zaufania publicznego?
- ❖ w jakim stopniu i zakresie system gwarantowania depozytów osób fizycznych (na przykładzie Rosji) z jego zasadami i organizacją wpływa na ograniczenia skali konsekwencji i zakłóceń płynności systemu bankowego, będących efektem reakcji deponentów na sytuację kryzysową i utratę zaufania do systemu finansowego?
- ❖ jakie, jakiego charakteru i zakresu zagrożenia boorem kredytowym mogą pojawić się w Polsce i w innych krajach członkowskich Unii Europejskiej z regionu Europy Środkowo-Wschodniej w obliczu ich przystąpienia do strefy euro?

Udzielając odpowiedzi na powyższe pytania, autorzy posłużyli się bogatym zestawem argumentów merytorycznych, dzięki czemu ich stanowiska dotyczące sygnalizowanych w powyższych pytaniach problemów wydają się wiarygodne i przekonujące.

Wyrażamy nadzieję, że lektura prezentowanych artykułów, w których autorzy umiejętnie połączyli w przeprowadzonych analizach aspekty systemowo-teoretyczne omawianych zagadnień z ich wymiarem praktycznym, będzie dobrą, merytoryczną podstawą do refleksji i przemyśleń na temat przyszłości systemu finansowego, w tym sektora bankowego jako jego wiodącego ogniwa.

Bogusław Pietrzak

Problemy i poglądy

*Leszek Dziawgo**

WSPÓŁCZESNY BIZNES BANKOWY – PATOLOGICZNE OTOCZENIE „EKONOMIA POLITYCZNA” ORAZ ŁAD MONETARNO-INSTYTUCJONALNY RYNKU FINANSOWEGO JAKO ZAGROŻENIE DLA BANKOWOŚCI

WSTĘP

Ostatnie lata dostarczyły wielu doświadczeń w zakresie funkcjonowania współczesnej bankowości. Wprawdzie w większości są to doświadczenia przykre, a nawet bardzo przykre, to jednak pożyteczne, co należy docenić. Taka jest właśnie jedna z nielicznych zalet kryzysu finansowego. Zawirowania na rynkach finansowych jednak ciągle trwają, a perspektywy światowej gospodarki i sektora finansowego nie są najlepsze. Tym bardziej należy szukać odpowiedzi na pytanie o optymalną formę i funkcjonowanie współczesnego biznesu bankowego. Należy przy tym mieć na uwadze zdecydowanie szerszy kontekst gospodarczy, monetarny, a nawet polityczny, stale rośnie bowiem znaczenie „ekonomii politycznej” na współczesnym rynku finansowym. Także współczesny ład monetarno-instytucjonalny rynku finansowego pozostawia bardzo wiele do życzenia. Grozę sytuacji potęguje jeszcze negatywny efekt synergii obu tych krytycznych obszarów – „ekonomii politycznej” oraz ułomności ładu monetarno-instytucjonalnego współczesnego rynku finansowego.

* Profesor dr hab. Leszek Dziawgo pracuje na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Diagnoza nie jest optymistyczna. Mimo niespotykanego wcześniej potencjału do świadczenia w prowadzeniu działalności gospodarczej, naukowych koncepcji i teorii oraz zasobów kapitałowych i technologii, dotychczasowe światowe zmagania z kryzysem można określić jedynie jako „taktyczne sukcesy” wobec „strategicznej porażki”.

Wydawało się, że kryzys finansowy zainicjuje poważną, krytyczną i twórczą dyskusję nad kształtem i jakością współczesnego rynku finansowego oraz jego relacji z gospodarką realną. Tak się jednak nie stało. Skuteczność doraźnych rozwiązań antykryzysowych odsunęła potrzebę rzetelnej oceny i propozycji zmian. Świat uciekł w kierunku uprawiania doraźnej polityki monetarnej, rządowych programów gospodarczych oraz doskonalenia regulacji. Fundamenty globalnego rynku finansowego pozostały jednak bez zmian. Na rynku finansowym będzie zatem jeszcze mniej rynku, a znowu jeszcze więcej „ekonomii politycznej”.

Celem artykułu jest wskazanie na potrzebę przemyśleń i dyskusji nad problemami współczesnej bankowości, ze szczególnym uwzględnieniem zewnętrznych warunkowań jej funkcjonowania. W wielu publikacjach na temat biznesu bankowego w kryzysie podano już wystarczająco dużo liczb i faktów. Czas na szersze ujęcie tematu, ponieważ wina za kryzys finansowy nie leży tylko po stronie bankowości.

Niniejszy tekst jest kontynuacją rozważań zaprezentowanych przez autora w publikacji Związku Banków Polskich¹ oraz w opracowaniu „Bezpieczny Bank” (nr 1/2010)².

1. BANKOWOŚĆ – „MIĘDZYKRYZYSOWY”³ BILANS OTWARCIA

Bankowość w okresie globalnego kryzysu finansowego poniosła poważne straty materialne oraz moralne. Straty moralne okazały się najtrwalsze. W społeczeństwie i gospodarce runął bowiem mit „bezpiecznego banku”. W efekcie stale już nam towarzyszą obawy o kondycję bankowości. Każdy niepokój na rynkach finansowych analizowany jest w kontekście wytrzymałości sektora bankowego. Popularny zwrot „pewne jak w banku” budzi dziś rozbawienie bądź irytację. Nie brak też w użyciu wymownych epitetów kierowanych pod adresem banków. Ze względu na skalę kreowanego zagrożenia można określić współczesną bankowość jako „killer banking”, lub z uwagi na jej niezadowolający poziom etyczny jako „szmatobank”.

¹ L. Dziawgo, *Bank jako „instytucja BRAKU zaufania publicznego”*, [w:] J. Szambelańczyk (red.), *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, ZBP-Ernst & Young, Warszawa 2009.

² L. Dziawgo, D. Dziawgo, *CSR i IR – nietłumaczone antidotum na toksyczną bankowość*, „Bezpieczny Bank” Nr 1(40)/2010.

³ „Międzykryzys” – jak się wydaje byłoby to adekwatne wyrażenie dla określenia aktualnego stanu rynku finansowego. Nie ma pewności, czy poprzedni kryzys się zakończył, a nowy rozpoczął.

Mając na uwadze logikę aktualnych biznesów bankowo-kapitałowych, można nawet zaproponować określenie bankowości jako „bankowości”, od kreowania baniek spekulacyjnych na światowych rynkach aktywów finansowych i pozafinansowych.

Wydaje się, że najnowsze zaburzenia na rynkach finansowych nie pogrążyły banków znacząco bardziej. Niestety, utrwaliły za to wizerunek banków jako słabego ogniwa współczesnego światowego systemu finansowo-gospodarczego. Dzisiejsza bankowość, osłabiona finansowo oraz w znacznej części pozbawiona prestiżu i zaufania społecznego, jest tematem wielu analiz i dyskusji. Współczesna bankowość wydaje się mniej zorientowana biznesowo, a bardziej przypomina urząd finansowy. Wydaje się także bardziej wirtualna, ale niestety w sensie oderwania od realnej gospodarki. Skoncentrowana na transakcjach z bankowością centralną i rynkami kapitałowymi staje się coraz trudniejszym i mniej wiarygodnym partnerem dla realnego biznesu.

Bilans otwarcia „międzykryzysowego” dla bankowości nie wygląda więc najlepiej. Dotyczy to zarówno pozycji kapitał finansowy, kapitał zaufania, jak też kapitał *know-how* w zakresie zarządzania. Używając innych jeszcze kategorii, można to określić także jako kapitały społeczne i kapitały intelektualne. Mimo to współczesna bankowość reprezentuje ogromny potencjał, który należy efektywnie i bezpiecznie wykorzystywać.

2. PRÓBA ROZWIĄZAŃ DORAŻNYCH

Dotychczasowe zmagania z kryzysem zdominowały działania o charakterze wybitnie doraźnym. W sektorze bankowym należy wskazać m.in. na: refinansowanie sektora bankowego, stres testy, doskonalenie norm określanych jako Bazylea III. Natomiast w zakresie finansów publicznych na rządowe i międzynarodowe programy pomocowe mające na celu stymulację gospodarki. Można twierdzić, że działania te były na tyle skuteczne, iż zasadne jest stosowanie nawet określenia „sukces”, chociaż jest to sukces ograniczony, bo wyraźnie o charakterze taktycznym. Udało się bowiem powstrzymać kryzys. Sukces ten może być jednak przyczyną porażki, ponieważ doraźna skuteczność odsunęła na plan dużo dalszy potrzebę gruntownych zmian na rynku finansowym oraz w gospodarce. W ujęciu strategicznym, a więc w zakresie strukturalnych i mentalnych przemian rynku finansowego, znaleźliśmy się w stanie strategicznego impasu, na tyle poważnego, że może on doprowadzić do strategicznej porażki.

Taktyczne zwycięstwo i zdobyci niewielki zasób czasu powinny jednak nie tyle uspokajać, co skłaniać do szerszego spojrzenia na przyczyny kryzysu i potrzebę wprowadzenia zmian. Podejmując działania doraźne, bo taka jest konieczność chwili, musimy równoległe poszukiwać rozwiązań w wymiarze strategicznym. Zagrożenia są niestety bardzo poważne. Są nimi „ekonomia polityczna” oraz (nie)ład monetarno-instytucjonalny współczesnego międzynarodowego rynku finansowego.

3. NOWA „EKONOMIA POLITYCZNA”

Globalny kryzys finansowy zapoczątkowany w roku 2007 omal nie doprowadził do katastrofy gospodarczej. Niewiele brakowało. Tymczasowo uratowały sytuację niemal kawaleryjskie interwencje banków centralnych oraz rządów⁴. Za ogromne pieniądze kupiono czas, który następnie trwoniono. Nie uczyniono nic, aby naprawić fundamenty globalnej gospodarki rynkowej. W zasadzie zmarnowano kryzys, który dał doskonałą sposobność do poważnej refleksji nad fundamentami współczesnej gospodarki globalnej oraz globalnego rynku finansowego. O jednej z zalet kryzysu już wspomniano. Jest jeszcze inna – oczyszczenie gospodarki. Źłe zarządzane przedsiębiorstwa upadają, a ich miejsce zajmują efektywne podmioty. Jednak ten kryzys nie miał tej istotnej zalety. Słabe banki otrzymały pomoc rządową oraz banków centralnych i kontynuują działalność. Miejmy nadzieję, że lekcja kryzysu była dla nich wystarczająca, a pojęcie *moral hazard* zostanie zapomniane w bankowości. Ale czy na pewno?

Kryzysowe interwencje banków centralnych i rządów można zrozumieć z uwagi na ważny interes społeczny. Globalny chaos nie byłby przecież wcale lepszą alternatywą. Co jednak czynić, aby podobne interwencje nie miały miejsca w przyszłości? Kryzys nie był najlepszym momentem, aby ukrócić działalność państwa w polityce. Kryzys był po prostu logicznym finałem rosnącego zaangażowania świata polityki w procesy gospodarcze na niemal każdym poziomie: lokalnym, krajowym i globalnym.

Przedmiotem uwagi w niniejszym punkcie jest właśnie „ekonomia polityczna”. Jest to pojęcie dobrze znane tym, którzy pamiętają jeszcze ekonomię socjalizmu. W obecnych czasach pojęcie to oznacza, że coraz więcej decyzji makroekonomicznych podejmuje się na podstawie kryteriów politycznych, a nie rynkowych, a decydentami ekonomicznymi w coraz większym stopniu są politycy, i to nie tylko centralnego szczebla⁵. Nie lekceważąc kryteriów politycznych, należy wskazać na zaburzenie proporcji uwzględnianych kryteriów politycznych wobec rynkowych, co prowadzi do patologii w gospodarce i społeczeństwie. Tak zaczyna się dzieło w Stanach Zjednoczonych. Niestety, Unia Europejska jest tego także doskonałym przykładem. Wspaniała idea zjednoczonego kontynentu, na którym we wszystkich państwach panują te same prawa i waluta, a przez to stwarzane są nowe możliwości, została zastąpiona budżetowo-dotacyjnym horrorem. Polityczne walki o wspólnotowy budżet są dziś kwintesencją „działań” elit UE, a wyrwanie dotacji i dopłat staje się miarą sukcesu narodowych administracji. Fikcja „umownych realiów eko-

⁴ Syntetycznie o skali i formach kryzysowych interwencji państw: S. Owsiak, *Jawna i ukryta redystrybucja dochodów na skutek kryzysu finansowego*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Problemy wiodące*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 170, Wrocław 2011, s. 133–135.

⁵ Dla przykładu zob.: Polska i europejskie programy a marszałkowie województw.

nomicznych” doprowadziła do wyhodowania ekonomicznych potworków, takich jak Grecja (warto przypomnieć, że przecież wejście Grecji do strefy Euro było swego czasu prezentowane jako sukces!). Nie lepiej jest na poziomie budżetów narodowych. Coraz większe budżety, coraz większe zadłużenie, kreatywna księgowość budżetowa oraz instytucja państwa, które chce decydować niemal o wszystkim w życiu gospodarczym i społecznym. Absurdy można wskazywać w każdym kraju. W naszym także. Innym bardzo poważnym niebezpieczeństwem jest nadmierne zespolenie polityki i biznesu, a w tym również z instytucjami rynku finansowego. Fundamenty społeczno-polityczno-gospodarcze współczesnego świata na każdym poziomie nie wyglądają najlepiej.

Nie dziwi już rosnąca liczba przykładów ingerencji polityki w procesy gospodarczo-finansowe. Jest ich dużo i, niestety, coraz więcej, i o coraz bardziej negatywnych skutkach. Przykładów „politycznej zabawy w ekonomię” można wskazać wiele. Jednym z nich były amerykańskie „inicjatywy hipoteczne”, które doprowadziły do kryzysu *sub-prime*. Z kolei w Europie jest nim „eksperyment grecki” polegający na wieloletnim ignorowaniu (pobłażaniu) sytuacji finansowej Grecji (ten kraj wcale nie bankrutował nagle) i dziwnym procesie ratowania Grecji przez Unię Monetarną. Innym likwidacja OFE na Węgrzech oraz ustalenie tam sztywnego kursu CHF wobec HUF dla sektora bankowego. To znamienne przykłady regresu w pojmowaniu reguł gry ekonomicznej. Jak wiadomo, OFE to temat także aktualny w Polsce. Również poważne zamieszanie wokół agencji *credit ratingu*, wywołane obniżeniem ratingu także dla USA, są jedynie kolejnym dowodem arogancji świata polityki. Współczesny system oceny i klasyfikacji ryzyka inwestycyjnego, choć nie jest idealny⁶, to jednak ciągle najefektywniejszy. Kto inny powiedziałby światu prawdę o finansach Grecji? Negatywne przykłady można mnożyć.

Powyżej zarysowano, w dużym skrócie, fundamenty patologii polityczno-ekonomicznej, ze wskazaniem kilku konkretnych przykładów. I oto w takich właśnie warunkach przychodzi funkcjonować sektorowi bankowemu, od którego wymagamy, wbrew logice funkcjonowania jego otoczenia, aby pozostawał niezależny, bezpieczny, efektywny, przejrzysty i do tego jeszcze etyczny. Niestety, negatywny wpływ „ekonomii politycznej” jest wyraźnie zauważalny w bankowości. Pośrednio poprzez wypaczoną gospodarkę, ale także bezpośrednio z uwagi na wszelkiego rodzaju relacje z decydentami „ekonomii politycznej” (np. programy rządowe z wykorzystaniem instytucji bankowych, rządowa pomoc finansowa dla banków). Bankowość dopasowuje się do reguł „politycznej gry ekonomicznej”, bo bywa to dla niej często dość wygodne.

Klimat wokół współczesnej bankowości nie jest najlepszy. Sektor bankowy z pewnością ponosi dużą, a może nawet największą część winy za sytuację, w jakiej się znalazł. Dramatu tej sytuacji dopełnia jeszcze spychanie całej odpowiedzialności

⁶ D. Dziawgo, *Credit rating na międzynarodowym rynku finansowym*, PWE, Warszawa 2010.

ze świata polityki właśnie na bankowość i rynki finansowe. Podjęto wiele spektakularnych działań medialnych, jak piętnowanie tzw. premii bankierów, propozycje podatku bankowego, podatku Tobina od transakcji finansowych. Niestety, nerwowo-medialnym działaniom nie towarzyszy głębsza refleksja na temat prawdziwych przyczyn kryzysu.

Niezasłużone i wprost prowokujące premie aroganckich „bankierów” są rzeczywiście wdzięcznym tematem dla polityków. Jednak zwalczanie „procederu premioowego” powinno odbywać się nie przez politykę, ale poprzez aktywizację akcjonariuszy, których własnością jest bank. To jest prawidłowa ścieżka eliminacji patologii w zarządzaniu przedsiębiorstwem bankowym.

Także przypadek podatku bankowego zasługuje na nieco bliższą analizę⁷. W państwach, w których z pieniędzy podatników ratowano banki, byłby jeszcze uzasadniony, chociaż prostszy byłby zwrot pieniędzy przez banki wraz z odsetkami. Wspomina się także, że środki finansowe pozyskane z podatku bankowego mogłyby w jakiś sposób służyć wzmocnieniu sektora bankowego poprzez zasilanie lub kreowanie funduszy powiązanych z rynkiem bankowym. Jednak niestety, najczęściej celem takiego podatku jest bieżące zasilanie budżetu państwa. Pozbawianie kapitału banków w trudnym okresie kryzysu nie sprzyja wcale umacnianiu stabilności sektora bankowego. Do negatywnych konsekwencji finansowych należy dodać jeszcze negatywne konsekwencje wizerunkowe dla bankowości, postępowanie w zakresie wprowadzenia podatku bankowego dokonywane jest bowiem w atmosferze „medialnej nagonki” na „złe” banki, co jeszcze bardziej podważa zaufanie do sektora bankowego.

Rosnący wpływ polityki na funkcjonowanie gospodarki i rynków finansowych na poziomie globalnym, krajowym oraz lokalnym stanowi istotne zagrożenie, ale niestety nie jedyne. Problemem jest także architektura współczesnego rynku finansowego, o czym poniżej.

4. (NIE)ŁAD MONETARNO-INSTITUCJONALNY RYNKU FINANSOWEGO

Ład monetarno-institucjonalny rynku finansowego określa zasady organizacji i funkcjonowania świata finansów. Ma on fundamentalne znaczenie dla bankowości, która jest przeciw jego integralną i bardzo ważną częścią. Ten system współzależności świata finansów może być określany także jako architektura finansowa.

⁷ M. Marcinkowska, *Dodatkowe podatki i opłaty od banków – potrzeby praktyki i dylematy teorii finansów*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Problemy wiodące*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 170, Wrocław 2011; M. Zaleska, *Dylematy stabilności finansowej*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse...*, op. cit., s. 274–275.

Dotychczasowy łańd monetarno-instytucjonalny współczesnego rynku finansowego relatywnie długo okazał się dość skuteczny. Jednak jego konstrukcja i funkcjonowanie w zbyt małym stopniu uwzględniały przemiany, jakie zachodziły na rynku finansowym i w gospodarce. Takich procesów i zjawisk, będących przejawami ewolucji rynku finansowego i jego otoczenia, można wskazać bardzo wiele. Poniżej jedynie kilka z nich w ujęciu hasłowym.

4.1. Istota współczesnego pieniądza

Zaczynając od fundamentów, należy uświadomić sobie istotę współczesnego pieniądza, który już od dawna nie reprezentuje żadnej wewnętrznej wartości, i jest jak najbardziej umownym środkiem płatniczym (w tym roku obchodzimy 40 rocznicę zawieszenia wymienialności USD na złoto). Współczesny pieniądz wydaje się użyteczny, bo jest bardzo elastycznym narzędziem dla banków centralnych. Jednak wymaganie stabilności od rynków finansowych, których materią obrotu są takie właśnie umowne jednostki monetarne, może być uznane za dyskusyjne. Czy współczesny pieniądz jest jeszcze w ogóle wiarygodny?

Innym przejawem zmian we współczesnych finansach jest wykreowanie międzynarodowej waluty w Europie. Jest to wielki i jak dotąd generalnie udany eksperyment ekonomiczny, który zmienił krajobraz finansowy świata. Będąc przy temacie walut międzynarodowych, jak USD i EUR, należy wskazać na polityki monetarne banków centralnych, szczególnie tych, które są operatorem walut międzynarodowych. Wizje polityki monetarnej oraz skuteczność ich realizacji to także temat do dyskusji. Dla przykładu, popisy FED są tyleż dramatyczne co nieskuteczne. Dodruk pieniądza mówi też bardzo dużo o jego wartości⁸. Z kolei inwestowanie w amerykańskie obligacje skarbowe to swoisty ewenement, a oferowanie zerowych stóp procentowych trudno uznać za logiczne w ekonomicznym świecie wartości. Jest to pewna abstrakcja.

4.2. Dług publiczny

Dług publiczny to kolejny smutny wątek w dyskusji o przemianach współczesnego rynku finansowego. Zadłużenia publicznego na taką skalę jeszcze nie było. Jednak nie tylko wartość, ale także jakość tego zadłużenia wzbudza niepokój. Narastający problem długu publicznego stanowi istotne zagrożenie dla stabilności rynku finansowego na świecie. Do tych znanych opinii można jeszcze dodać zdanie, że znaczące po-

⁸ Pomysł wcale nie jest nowy. Już w starożytnym Rzymie obniżono zawartość srebra w monetach do poziomu bodajże 0,02%. Znamienne.

gorszenie sytuacji w zakresie długu publicznego możliwe było również dlatego, iż od wielu lat rządy na masową skalę korzystają z instrumentu, jakim jest obligacja (euroobligacja). To zaś oznacza, że można pożyczać od rozproszonego na ogół inwestora, który nie stawia żadnych warunków dłużnikowi, z uwagi na słabość własnej pozycji przetargowej. Stanowi to doskonale ułatwienie dla nieodpowiedzialnych rządów.

Dług publiczny to efekt niewydolnych finansów publicznych. Wszechwładny, a przy tym coraz bardziej nieudolny aparat państwa, wymaga absurdalnie wysokich nakładów finansowych. Masowa skala występowania zjawiska, jakim jest patologiczny budżet państwa, zmusza do podstawowych refleksji nad ideą funkcjonowania współczesnego państwa oraz jego relacjami wobec obywateli i pewnych ich grup. Ten problem zdecydowanie wykracza poza ekonomię, ale niestety generuje negatywne skutki ekonomiczne.

Zarówno dług publiczny, jak i jego źródło, a więc trwale niezrównoważone finanse publiczne, są czystym toksycznym produktem zetknięcia się „ekonomii politycznej” ze światem finansów. Tu spustoszenia są największe, bowiem zakres władzy finansowej „ekonomii politycznej” nad tą częścią świata finansów, jaką są finanse publiczne, jest niemal absolutny.

4.3. Międzynarodowe instytucje finansowe

Osobny temat to słynne już międzynarodowe instytucje finansowe typu MFW oraz Bank Światowy – twory, które nawet przy dużej dozie życzliwości trudno jest uznać za skuteczne. Należy przypomnieć, że powstały po to, aby m.in. przeciwdziałać kryzysom. Bezradność tych instytucji obnażył bezlitośnie ostatni kryzys. Być może lepszą opinię na ich temat można wygłosić mając na uwadze ich zaangażowanie w ratowanie tzw. III Świata. Jednak i tu warto zachować ostrożność, bo znane są mocne głosy krytyki i fakty, jak np. udzielanie pomocy niektórym państwom przez kilkadziesiąt już lat, co wprost świadczy o jakości tej pomocy. W zakresie finansów międzynarodowych należy także wskazać na międzynarodowe instytucje współpracy finansowej, jak G20, ECOFIN, Komitet Bazylejski, Europejska Rada Ryzyka Systemowego. Jak dotąd znaczną część aktywności antykryzysowej w zakresie międzynarodowej współpracy finansowej pochłania proces „pączkowania” międzynarodowej władzy finansowej, o rozmaitych kompetencjach i nie do końca doprecyzowanych zasadach współpracy⁹.

4.4. Źródła finansowania gospodarki

Inny typ przemian dotyczy nie tyle instytucji, ile procesów zachodzących na rynku finansowym i w gospodarce. Ostatnie dziesięciolecia przesuwają zdecydowa-

⁹ M. Zaleska, *Pączkowanie międzynarodowej władzy finansowej*, „Rzeczpospolita” z 23.09.2011 r.

nie punkt ciężkości operacji finansowych z bankowości na rynek kapitałowy. Ma to swoje wady i zalety, ale z pewnością zmienia tryb finansowania znacznej części gospodarki. Powszechnie uważa się, że wadą giełd są znaczne wahania kursów i trudności z adekwatną wyceną aktywów finansowych. To prawda, tak bywa. Jednak znacznie większą wadą współczesnych giełd jest ogromne rozproszenie akcjonariatu. Względna łatwość pozyskiwania kapitału wśród setek tysięcy indywidualnych i dziesiątek tysięcy instytucjonalnych inwestorów ma ten mankament, że jednocześnie rozpraszana jest własność. Znaczna część spółek giełdowych nie ma wyraźnego właściciela (gospodarza, czyli akcjonariuszy), a przecież najlepszym nadzorcą nie jest nikt inny jak właściciel. Niestety, ład instytucjonalny świata finansów dryfuje ku rozmyciu kategorii „własność”, która jest przecież fundamentem gospodarki rynkowej. Wiele wskazuje bowiem na to, że samokreuje się „powszechny kapitalizm spekulacyjny”, w miejsce „powszechnego kapitalizmu właścicielskiego”¹⁰. Oznacza to po prostu kosztowne perspektywy na przyszłość.

4.5. Regulacje i nadzór

Wstrząsy kryzysowe uwidoczniły również słabość regulacji rynków finansowych i nadzoru nad ich funkcjonowaniem. Znamienne jest, że kryzys wybuchł przecież na podobno najlepiej strzeżonym przez SEC amerykańskim rynku finansowym. Kryzys nie pozostawił złudzeń, że same regulacje nie wystarczą, aby rynek bankowy i finansowy sprawnie funkcjonowały. Znaczny zakres dotychczasowych regulacji nie uchronił nas przed poważnymi kłopotami¹¹. Z całą pewnością nie można opierać systemu bezpieczeństwa międzynarodowego rynku finansowego jedynie na regulacjach.

4.6. Globalizacja

Hasło znane i wydawałoby się, że przynajmniej tu nie powinno być niespodzianki, a jednak jest. O ile mentalnie zaakceptowano nowy proces, o tyle w zakresie skali i szybkości przepływów finansowych oraz organizacji nadzoru ład monetarno-instytucjonalny znowu pozostał z tyłu. Ogromna siła wzajemnych współzależności pomiędzy światowymi centrami finansowymi stanowiła pewne zaskoczenie. Błyskawiczne i narastające rozprzestrzenianie się kryzysu finansowego było tego dobitnym potwierdzeniem.

¹⁰ L. Dziawgo, D. Dziawgo, *CSR i IR – nietłumione antidotum...*, op. cit., s. 102–103.

¹¹ J. Szambelańczyk, *Problemy stabilności sektora bankowego na tle doświadczeń globalnego kryzysu finansowego*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse...*, op. cit., s. 178–191.

4.7. Zmiana biegunów gospodarczo-finansowych świata

Podobnie jak w przypadku globalizacji, temat wydawałoby się również znany. Znowu praktycznie zaskoczenie. Coraz silniejsza UE wraz z Unią Monetarną, Chiny, Rosja, Indie oraz kraje arabskie zmieniły przebieg znacznej części procesów gospodarczych i finansowych współczesnego świata. Powołanie G20 w miejsce G8 w celu koordynacji także działań antykryzysowych, stanowi potwierdzenie zarówno skali zaskoczenia, jak i zaistniałych już zmian. Geografia ekonomiczno-finansowa jest już inna niż 10–15 lat temu, i trzeba ten fakt wreszcie poważnie zaakceptować. Należy też dodać, że proces zmiany biegunów zaledwie się rozpoczął.

4.8. Technologia i „innovacyjne” produkty finansowe

Pozostając przy procesach, warto jeszcze wspomnieć o teleinformatyce. Transakcje finansowe oraz przepływy kapitałów uległy niewyobrażalnemu dotąd przyspieszeniu. Teleinformatyka wspomogła również proces kreowania innowacji finansowych, także tych potencjalnie niebezpiecznych. Wiele z innowacji było przydatnych nie tyle gospodarce, ile spekulacyjnym transakcjom finansowym. Przerazająco błędna wizja ryzyka oraz nadmierna koncentracja wyłącznie na transakcjach finansowych nie związanych z realnym biznesem doprowadziły do licznych i zasłużonych nieszczęść w sektorze bankowym.

4.9. Dualizm współczesnej gospodarki globalnej

Wreszcie zarzut jeden z najpoważniejszych – dualizm współczesnej gospodarki globalnej. W gospodarce wykreowano dwa światy. Jeden to świat gospodarki realnej, gdzie procesy inwestowania, produkcji, sprzedaży i spływu należności trwają długo w czasie. Świat drugi to świat finansów, czyli błyskawicznych reakcji, transakcji i płatności. Symbolem różnic niech będzie jedno z podstawowych pojęć – „inwestycja”, które przecież w obu światach jest używane. W jednym oznacza wysokie nakłady na wielomiesięczny cykl budowy zakładu, rozpoczęcia produkcji oraz transportu towarów, często bez praktycznej możliwości szybkiego wycofania się. Natomiast w świecie finansów to mogą być również niewielkie kwoty inwestowane na chwilę w celach wyłącznie spekulacyjnych (nierzadko akcje znajdują się w portfelu inwestora zaledwie przez kilka sekund).

Z pewnością jest tak, że gospodarka finansowa zyskała w ostatnich dziesięcioleciach tyle na znaczeniu, iż jest uważana – słusznie – za osobną część gospodarki. Problemem pozostaje współpraca sfery finansowej ze sferą gospodarki realnej, czyli harmonizacja sfery realnej i wirtualnej. Oceniając zarówno bankowość, jak i ry-

nek kapitałowy oraz rolę banków centralnych, można zaryzykować przypuszczenie (choć z pewną przesadą), że wydaje się, iż bankowość w coraz mniejszym stopniu potrzebuje realnej gospodarki z uwagi na atrakcyjność rynku kapitałowego, jak i bezpieczeństwo transakcji z bankiem centralnym.

Podsumowując dotychczasowe światowe wysiłki w zakresie wykreowania ładu monetarno-instytucjonalnego, adekwatnego do wyzwań teraźniejszości oraz przyszłości, należy stwierdzić, że pozostają one w dużej części nieskuteczne.

5. NAUKA TEŻ WINNA

Za obecny kryzys winę ponosi także nauka ekonomii. Dotyczy to zarówno aspektów teoretycznych, jak też empirycznych, a nawet dydaktycznych. Nauka ekonomii nie jest jeszcze nauką w pełni dojrzałą i dotyczy to również uznanych zagranicznych centrów naukowych. To właśnie w krajach rozwiniętych doszło do największego załamania gospodarczego. Czas zatem na krytyczną weryfikację autorytetów oraz koncepcji teoretycznych, bez względu na kraj pochodzenia. Należy przy tym doceniać dorobek polskiej nauki ekonomii, która w szybkim czasie przebyła dystans od socjalizmu do kapitalizmu i, w przeciwieństwie do wielu ośrodków zagranicznych, nie tracąc przy tym na ogół kontaktu z rzeczywistością gospodarczą.

Proces naukowego opracowania współczesnych procesów gospodarowania trwa. Twierdzi się, że miarą dojrzałości nauki jest m.in. zgodność ocen analizowanej sytuacji, skuteczność podjętych działań, jak też umiejętność przewidywania kolejnych zdarzeń. Kryzys obnażył pewne niedostatki nauki ekonomii, stając się doskonałym sprawdzianem jakości tej nauki. Oczywiście, należy też założyć, że nauka ekonomii nie zawsze stanowi fundament zwalczania kryzysu dla decydentów, ale oznaczać to może jednocześnie, iż nie jest dla nich wystarczająco przekonująca.

6. NIEŚMIAŁE POZYTYWNE SYMPTOMY ZMIAN

Wprawdzie, jak zaznaczono uprzednio, nie można jeszcze wskazać na poważne inicjatywy zmierzające ku zasadniczej przebudowie współczesnego ładu monetarno-instytucjonalnego oraz ograniczeniu wpływu „ekonomii politycznej” na funkcjonowanie rynku finansowego i bankowości, to jednak zauważalne są już pewne pozytywne symptomy krytycznego postrzegania istotnych aspektów rzeczywistości finansowo-bankowej.

Za pozytywne należy uznać przykłady międzynarodowego dialogu i współpracy dotyczącego kryzysu finansowego. Efektywność tej współpracy w wymiarze strategicznym jest wprawdzie niska, ale stanowi to pewien umiarkowanie obiecujący symptom przemian. Z pewnością do pewnego stopnia zaskakuje i rozczarowuje

brak przekonujących i skutecznych inicjatyw ogólnych dotyczących przebudowy finansów, a w tym bankowości.

Lukę w tym zakresie wypełniają za to nasilające się inicjatywy oddolne. Coraz szerzej bowiem mówi się i pisze o fundamentalnych ułomnościach strukturalnych zarówno w świecie finansów i bankowości, jak i jego styku z polityką. Są to przy tym nie tylko przekazy o charakterze publicystycznym, ale również naukowym. Twórczy ferment naukowy właśnie trwa i dotyczy fundamentów funkcjonowania współczesnej gospodarki. Jednym z bardzo dobrych przykładów krytycznej diagnozy są słowa noblisty E. Phelps'a na temat ekonomii korporacjonistycznej¹².

Także na samym rynku finansowym można już wskazać pewne autonomiczne¹³ idee i działania, które mogą przyczynić się do usprawnienia rynku. Są to m.in. społeczna odpowiedzialność biznesu (CSR)¹⁴, ład korporacyjny, a w tym także relacje inwestorskie (IR)¹⁵. Można je skrótowo określić jako więcej własności i odpowiedzialności. Nie wiadomo, na ile okażą się skuteczne, ale są dowodem na zdecydowane zapotrzebowanie na całkiem inną wizję funkcjonowania rynku finansowego.

Jeszcze innym przejawem oddolnych inicjatyw i zmiany postaw wobec świata finansów są niepokoje społeczne w Stanach Zjednoczonych w postaci demonstracji na Wall Street w Nowym Jorku oraz w innych miastach, skierowane przeciw amerykańskiej finansjerze. Podobne przykłady niezadowolenia społecznego można wskazać również w Europie. Październikowa¹⁶ inicjatywa, określana jako ruch „Oburzonych”, zainicjowała protesty w ponad 950 miastach, w ponad 80 państwach. Już od dziesięcioleci nie było przypadków tak poważnej presji społecznej wobec bankowości.

Podsumowując wątek ogólnych i oddolnych inicjatyw na rzecz przemian na rynku finansowym i bankowym, należałoby sformułować postulat większej efektywności inicjatyw ogólnych. Tolerowanie dotychczasowych porządków w finansach może wywołać żywiołowy proces przemian, niepozabawiony negatywnych cech. Z pewnością byłoby lepiej, aby proces przebudowy świata finansów był procesem kontrolowanym. Sytuacja polityczna i społeczna jest napięta. Skala problemu oraz możliwy chaos stanowią realne zagrożenie.

¹² E. Phelps, *Po obu stronach Atlantyku zapanowała ekonomia korporacjonistyczna*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 30.09.2011 r.

¹³ Autonomiczne, bowiem w dużym stopniu niezależne od polityki.

¹⁴ L. Dziawgo, *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego*, PWE, Warszawa 2010.

¹⁵ D. Dziawgo, *Relacje inwestorskie. Ewolucja – funkcjonowanie – wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

¹⁶ Październik 2011 r.

7. JAKA BANKOWOŚĆ „POSTKRYZYSOWA”?

Brak szerokiej, autentycznej dyskusji nad regułami działania współczesnego rynku finansowego skutkuje dzisiaj tym, że nie wypracowano poważnych propozycji rzetelnego jego usprawnienia. Z uwagi na wielkość wiodących instytucji finansowych oraz światowych giełd nie wydaje się, aby bieg wydarzeń regulował jedynie mechanizm rynkowy. Konieczna jest wreszcie dyskusja nad koncepcją funkcjonowania państwa we współczesnej gospodarce. Nie wydaje się, że można wykluczyć państwo z organizacji rynku finansowego i nadzoru nad nim, ale aktualne pozostaje pytanie: ile państwa, w jakim zakresie, na jakich zasadach i w jakich okolicznościach. Jednak jeżeli dalej uznajemy wyższość gospodarki rynkowej nad znanymi formami gospodarowania, to należy konsekwentnie przyznać priorytet mechanizmom rynkowym.

Bardzo niepewnym (groźnym) elementem współczesnej gospodarki i finansów stale pozostaje polityka. Można wysunąć ostrożną sugestię, że logika aparatu władzy, jeśli można tak ująć problem, polega na ustawicznym rozszerzaniu władzy. Niestety na rozszerzaniu, bo chyba nie na coraz sprawniejszym jej wykonywaniu, bo to byłoby wreszcie to, co chcielibyśmy odczuć. Jeżeli tak jest, to nie można raczej liczyć, że władza się sama ograniczy, chyba, że nastąpi to pod wpływem bardzo silnych zewnętrznych (wobec aparatu władzy) impulsów. Niestety wiele wskazuje na to, że kryzys okazał się doskonałym pretekstem, aby jeszcze bardziej rozszerzyć zakres władzy. Kryzys jest także świetnym wytłumaczeniem dla wszelkiego rodzaju nieudaczników odpowiedzialnych za gospodarkę, finanse publiczne i wiele innych zakresów funkcjonowania państwa bądź wspólnoty państw.

Wreszcie pytanie o postkryzysowy ład monetarno-instytucjonalny rynku finansowego. Jest to kwestia fundamentalna, ponieważ dotyczy efektywności i bezpieczeństwa sektora bankowego, wiarygodności współczesnego pieniądza i skuteczności polityki monetarnej. Dotyczy także roli międzynarodowych instytucji finansowych oraz międzynarodowych instytucji współpracy finansowej w nowych globalnych realiach ewoluującego rynku finansowego i bankowości w zmiennym środowisku społeczno-gospodarczym.

Zatem *quo vadis* sektorze bankowy?

8. CO Z POLSKĄ BANKOWOŚCIĄ?

Parę słów należy jeszcze poświęcić bankowości w Polsce. Bankowość, podobnie jak cała nasza gospodarka, przetrwała dotychczasowy kryzys w dość dobrym stanie. Mimo znaczących perturbacji zewnętrznych oraz pewnych zawirowań wewnętrznych, stan bankowości może być wręcz powodem do umiarkowanej dumy¹⁷. Jednak

¹⁷ K. Pietraszkiewicz, *Bankowość polska 2011. Tendencje i wyzwania*, <http://www.kkf2011.ue.wroc.pl/files/referaty/Pietraszkiewicz.pdf> (dostęp: 10.10.2011 r.).

ani polski rynek finansowy, ani bankowość, nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od globalnych wyzwań. Część uniwersalnych zagrożeń jest zupełnie realna także w Polsce. Jednym z nich jest m.in. właśnie „ekonomia polityczna” w wydaniu nie tylko polskim, ale i europejskim (inicjatywy UE). Także światowe inicjatywy płynące z obszaru „ekonomii politycznej” mogą stanowić zagrożenie z uwagi na priorytet czołowych gospodarek świata. Międzynarodowy postkryzysowy ład monetarno-instytucjonalny także będzie tematem, który coraz bardziej będzie dotyczyć bankowości w Polsce. Z konkretnych zagrożeń już dziś możemy wskazać na coraz bliższy kryzys finansów publicznych, wahania kursów walutowych, podatek bankowy, czy też efekty zarządzania międzynarodowymi grupami finansowymi.

Kryzys finansowy udowodnił, w jak dużym stopniu jesteśmy zespoleni z międzynarodowym rynkiem finansowym. Na dobre i na złe. Wprawdzie niewiele już zależy od nas, ale tam gdzie można wpływać na bieg wydarzeń, działania takie należy podejmować.

PODSUMOWANIE

Bankowość jest ważną i integralną częścią rynku finansowego i gospodarki. Rozważając sposoby podniesienia efektywności i bezpieczeństwa funkcjonowania współczesnej bankowości, należy mieć na uwadze nie tylko wewnętrzne uwarunkowania sektora bankowego, ale także bardzo poważnie uwzględniać aspekty zewnętrzne, takie jak „ekonomia polityczna” oraz ład monetarno-instytucjonalny międzynarodowego rynku finansowego.

Mamy poważne atuty i szansę, aby odnieść sukces. Jeszcze nigdy w historii naszego gatunku *homo sapiens* nie mieliśmy tyle wiedzy, tyle doświadczenia i aż tyle kapitału.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Dziawgo D., *Credit rating na międzynarodowym rynku finansowym*, PWE, Warszawa 2010.

Dziawgo D., *Relacje inwestorskie. Ewolucja – funkcjonowanie – wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

Dziawgo L., *Bank jako „instytucja BRAKU zaufania publicznego”*, [w:] J. Szamelańczyk (red.), *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, ZBP-Ernst & Young, Warszawa 2009.

Dziawgo L., *Zielony rynek finansowy. Ekologiczna ewolucja rynku finansowego*, PWE, Warszawa 2010.

Dziawgo L., Dziawgo D., *CSR i IR – nietatwe antidotum na toksyczną bankowość*, „Bezpieczny Bank” Nr 1(40)/2010.

Marcinkowska M., *Dodatkowe podatki i opłaty od banków – potrzeby praktyki i dylematy teorii finansów*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Problemy wiodące*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 170, Wrocław 2011.

Owsiak S., *Jawna i ukryta redystrybucja dochodów na skutek kryzysu finansowego*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Problemy wiodące*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 170, Wrocław 2011.

Szambelańczyk J., *Problemy stabilności sektora bankowego na tle doświadczeń globalnego kryzysu finansowego*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Problemy wiodące*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 170, Wrocław 2011.

Zaleska M., *Dylematy stabilności finansowej*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Problemy wiodące*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu Nr 170, Wrocław 2011.

Artykuły prasowe

Phelps E., *Po obu stronach Atlantyku zapanowała ekonomia korporacjonistyczna*, „Dziennik Gazeta Prawna” z 30.09.2011 r.

Zaleska M., *Pączkowanie międzynarodowej władzy finansowej*, „Rzeczpospolita” z 23.09.2011 r.

Materiały internetowe

Pietraszkiewicz K., *Bankowość polska 2011. Tendencje i wyzwania*, <http://www.kkf2011.ue.wroc.pl/files/referaty/Pietraszkiewicz.pdf> (dostęp: 10.10.2011 r.).

*Dorota Korenik**

REFLEKSJA NA TEMAT SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BANKU KOMERCYJNEGO

WSTĘP

Spółeczna odpowiedzialność instytucji bankowych (finansowych) jest jednym z najważniejszych zagadnień we współczesnej gospodarce światowej, a także na poziomie poszczególnych gospodarek narodowych. Globalny kryzys finansowy unocnił, jak bardzo społeczeństwu potrzebne są banki jednocześnie bezpieczne ekonomicznie (w sensie: nie narażające na powstanie kosztów społecznych wskutek ich nierozsądnego działania) i wspierające rozwój zrównoważonej realnej gospodarki. Natomiast nie są potrzebne takie banki, lub banki w ogóle, jeżeli ich działalność miałaby prowadzić do nierozważnej alokacji pieniądza, z pominięciem rzeczywistych potrzeb gospodarki realnej, wzmaganie zjawiska „finansowania finansów” i, w konsekwencji, do silnego zagrożenia powstaniem kosztów społecznych oraz pogłębienia negatywnych procesów, jak wykluczenie finansowe/społeczne, dysproporcje w rozwoju przestrzennym gospodarki i społecznym.

Niniejszy artykuł jest wyrazem własnych dociekań i przemyśleń opartych na przeglądzie literatury przedmiotu w zakresie CSR i pośrednictwa finansowego¹, analizach empirycznych w zakresie CSR prowadzonych przez różne organizacje.

* Profesor zwyczajny dr hab. inż. Dorota Korenik pracuje w Katedrze Finansów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu,.

¹ W znakomitym stopniu rozważania na ten temat zostały przedstawione w autorskiej monografii pt. *Odpowiedzialność banku komercyjnego. Próba syntezy*, wyd. Difin, Warszawa 2009.

W żadnym razie autorka nie przyznaje sobie prawa do niepodważalności swej wypowiedzi. Artykuł ma raczej skłonić do szerszej debaty naukowej i publicznej, w tym w środowisku bankowym, nad znaczeniem CSR instytucji kredytowych (i szerzej – przedsiębiorstw finansowych i niefinansowych) w budowaniu bezpiecznego sektora finansowego, bezpiecznego obrotu pieniężnego w gospodarce. Jest to refleksja prowadzona w przeświadczeniu, że tylko społecznie odpowiedzialna działalność (działania i zachowania) instytucji kredytowych jest prawdziwym gwarantem ekonomicznego i długotrwałego bezpieczeństwa sektora bankowego oraz jego klientów. Przyjęto, że problem społecznie odpowiedzialnej działalności nie jest raczej problemem banków spółdzielczych, ale głównie banków komercyjnych (bankowych spółek akcyjnych). W sektorze bankowości spółdzielczej społeczna odpowiedzialność banków nie jest niczym nowym, ponieważ od początku jest częścią filozofii i działania oraz codziennej praktyki gospodarczej.

Sygnalizowaną wyżej refleksję można by przeprowadzić w różnych kierunkach. W tym opracowaniu zostanie ona skupiona wokół dwóch głównych myśli:

- ❖ banki społecznie odpowiedzialne, których działalność wpisuje się w ideę CSR (*corporate social responsibility*), to banki jednocześnie prodochodowe, bezpieczne ekonomicznie i autentycznie potrzebne dla gospodarki realnej,
- ❖ uwarunkowania działalności banków, szczególnie z okresu przed globalnym kryzysem finansowym, nie sprzyjały wykształceniu się prawdziwie społecznie odpowiedzialnego sektora bankowych spółek akcyjnych.

1. REASUMPCJA STANU WIEDZY TEORETYCZNEJ O SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU BANKOWEGO

Podstawą dla społecznej odpowiedzialności banku jest tzw. służebna rola banku w gospodarce rynkowej. Banki stanowią platformę umożliwiającą sprawne krążenie siły nabywczej w gospodarce poprzez oferowanie szeregu usług, z wykorzystaniem instrumentów finansowych. Funkcje usługowe polegają na pomaganiu jednostkom niefinansowym w sterowaniu ich strumieniami pieniężnymi, czyli w sprawnym prowadzeniu gospodarki finansowej, umożliwiającym realizowanie zadań przez jednostki gospodarujące. Dlatego rola służebna banków opiera się na pomaganiu w krążeniu siły nabywczej przy możliwie niskich kosztach transakcyjnych, tj. kosztach związanych z procesem wymiany dóbr w gospodarce. Istotny jest tu związek banków z realną sferą gospodarki rynkowej – jego jakość, zakres, skala i siła. Przede wszystkim jednak chodzi w nim o sposób, w jaki banki spełniają swą funkcję służebną.

Sposób ten nie jest raz na zawsze dany, podlega ewolucji i pozostaje pod wpływem zmieniającego się otoczenia techniczno-technologicznego, prawno-politycznego, socjokulturowego, ekonomicznego. Zmianom podlega też wiedza teoretyczna, mająca być pomocna bankom w prawidłowym (tj. zgodnym ze zmieniającymi się

oczekiwaniami gospodarki/społeczeństwa) pojmowaniu swej funkcji służebnej. Na gruncie teoretycznym tę funkcję banki mogą dokładniej zrozumieć przez pryzmat teorii pośrednictwa finansowego i głoszonych w jej ramach paradygmatów, takich jak: paradygmat kosztów transakcyjnych, paradygmat niepełnej informacji, paradygmat pokazujący szczególne znaczenie banku w radzeniu sobie z ryzykiem występującym w gospodarce. O ile jeszcze do niedawna uważano, że funkcję służebną bank spełnia, jeżeli może uzasadnić swe istnienie działaniem respektującym dwa pierwsze, czyli tradycyjne paradygmaty, to obecnie jest to niewystarczające – trzeba by udowodnić jeszcze swe działanie przez pryzmat krystalizującego się nowego, trzeciego paradygmatu. Jest to jeden z powodów, dla których problematyczna staje się sprawa ustalenia kompletu ról szczegółowych, z jakimi należy wiązać społeczną odpowiedzialność banku, a w jego ramach także pożądaných sposobów ich realizacji. Katalog ról szczegółowych obecnie obejmuje w ramach paradygmatu:

- ❖ pierwszego – bank jako instytucja dokonująca jakościowej transformacji aktywów; dostawca płynności; instytucja angażująca się w długoterminowe relacje ze swoimi klientami,
- ❖ drugiego – bank jako producent informacji; umocowany kontroler; umocowany negocjator; dobry reorganizator,
- ❖ trzeciego – bank w roli instytucji pozwalającej łagodzić ryzyko rynkowe wynikające z cyklu koniunkturalnego; instytucja zarządzająca ryzykiem na zlecenie.

Dopóki nie zostanie w pełni ukształtowany paradygmat trzeci, katalog ról szczegółowych pozostanie otwarty. Oprócz tego nieprzesądzone są sposoby wypełniania ról szczegółowych, które by uznano za społecznie akceptowane. Pozostaje to w związku z lansowanymi różnymi drogami rozwoju współczesnej bankowości, w kierunku bankowości opartej na tradycyjnych funkcjach usługowych (kredytowych, depozytowych, płatniczo-rozliczeniowych) albo postbankowości, w której powiązanie banku z bankowością opartą na wymienionych funkcjach usługowych nie jest przesądzone (istotne). Wydaje się, że dopóki nie nastąpi rozwiązanie problemu różnych dróg rozwojowych bankowości oraz ich znaczenia dla utrzymania stabilności finansowej banku/sektora oraz wspierania rozwoju gospodarki realnej, trudno będzie banki badać i oceniać pod względem ich społecznej odpowiedzialności.

Wydawałoby się też, że utożsamienie banku społecznie odpowiedzialnego z bankiem finansowo bezpiecznym i potrzebnym gospodarce realnej jest bezsporne. Tymczasem skrupulatny przegląd myśli ekonomicznej i powstałych na jej gruncie teorii ekonomicznych, które w gruncie rzeczy kształtują praktykę gospodarowania w przedsiębiorstwach (finansowych i niefinansowych), nie daje podstaw do jednoznacznego potwierdzenia słuszności sądu. Niejednoznaczność w naukach ekonomicznych wyraża się w szerokim przedziale, od poglądu skrajnego na temat społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa jako ideowo obcego pojęcia w gospodarce rynkowej do pojęcia istotnego w mikroekonomii bankowej. Oznacza to, że w ujęciu teoretycznym można określić wiele grup modeli społecznej odpo-

wiedzialności przedsiębiorstwa finansowego (i w ogóle przedsiębiorstwa), w tym wewnątrznie niejednorodnych. Można wyróżnić trzy grupy modeli, począwszy od pierwszej, w której społeczna odpowiedzialność sprowadza się tylko do zobowiązania się do realizowania funkcji mikroekonomicznej, dotyczącej osiągania jak największych poziomów zysku i bogactwa dla właścicieli, poprzez drugą, w której funkcja mikroekonomiczna ma być realizowana z uwzględnieniem wymagań dotyczących działania niesprzecznie z prawem, sprawiedliwego traktowania pracowników i uczciwego klientów oraz kontrahentów, aż do takiej, w której cele mikroekonomiczne mają być zintegrowane z celami społecznymi (pojmowanymi szerzej niż w modelach z grupy drugiej). Poglądy poszczególnych banków na temat swej roli służebnej i powiązanej z nią odpowiedzialności społecznej mogą się różnić, pozostając pod wpływem, uznawanych za słuszne lub niesłuszne, rozmaitych poglądów naukowych w różnych kwestiach z zakresu ekonomii i etyki. Poglądy te można uporządkować i przedstawić jako dwa przeciwstawne sobie podejścia, technokratyczne (tradycyjne) i społeczne (nowe), do spraw na temat biznesu i odpowiedzialności społecznej biznesu, czyli:

- ❖ Występują dwa poglądy na temat funkcji, jakie ma do spełnienia przedsiębiorstwo komercyjne – funkcje ekonomiczne (w podejściu technokratycznym) *versus* funkcje społeczne i ekonomiczne (w podejściu społecznym):

Podejście technokratyczne:

1. Przedsiębiorstwo to organizacja *stricto* ekonomiczna, mająca do spełnienia funkcje ekonomiczne.
2. Przedsiębiorstwo powinno być odpowiedzialne tylko w stosunku do własnych udziałowców. Społeczna odpowiedzialność w biznesie to nic innego jak przysparzanie udziałowcom możliwie największego zysku.
3. Przeznaczanie części wypracowanego dochodu na cele społeczne niepotrzebnie zwiększa koszty działania przedsiębiorstwa i osłabia je w walce konkurencyjnej.

Podejście społeczne:

1. Przedsiębiorstwo to organizacja nie tylko ekonomiczna, ale także tworząca relacje społeczne.
2. Przedsiębiorstwo powinno być odpowiedzialne nie tylko w stosunku do własnych udziałowców, ale we wszystkich swoich relacjach z ludźmi, w odniesieniu do środowiska naturalnego i całej planety.
3. Relacje społeczne muszą być pozytywne i trwałe, bo one są podstawą sukcesu finansowego, rynkowego.

- ❖ Oferowane są dwa podstawowe modele przedsiębiorstwa komercyjnego – finansowy (zasobowy) (w podejściu technokratycznym) *versus* społeczny (w podejściu społecznym):

Podejście technokratyczne:

1. Przedsiębiorstwo to zbiór zasobów dostarczanych przez jego właścicieli.
2. Stąd koncepcja celów przedsiębiorstwa odwołuje się do maksymalizacji zysku (wg tradycyjnej teorii mikroekonomii) lub do maksymalizacji dochodu dla właścicieli (akcjonariuszy) (wg nowoczesnej teorii ekonomii i związanej z nią teorii zarządzania wartością, opartej na koncepcji SHV).

Podejście społeczne:

1. Przedsiębiorstwo istnieje dzięki kontraktowi (umowie publicznej) między nim i społeczeństwem. Istotą kontraktu jest brak konfliktu między odpowiedzialnością wobec społeczeństwa i efektywnym wykorzystaniem zasobów znajdujących się w dyspozycji przedsiębiorstwa, w celu osiągnięcia zysku i tworzenia wartości przedsiębiorstwa.

- ❖ Występują dwa paradygmaty dotyczące racjonalności (efektywności) gospodarowania – paradygmat ekonomii normatywnej (w podejściu technokratycznym) *versus* paradygmat społecznej ekonomii gospodarki rynkowej (w podejściu społecznym):

Podejście technokratyczne:

1. Utożsamia się racjonalność w gospodarowaniu z (techniczną) efektywnością ekonomiczną. Kryteria racjonalności mają charakter *stricte* ekonomiczny.
2. ROE w bankach to zwykle centralny parametr oceny i sterowania; podstawowy cel banku, w odniesieniu do całości przedsiębiorstwa jak i jego poszczególnych obszarów działalności. ROE sprawia, że bank działa racjonalnie poprzez kierowanie zdobytego kapitału do miejsc efektywniejszych zastosowań. W ten sposób bank najlepiej przyczynia się do obniżenia kosztów transakcyjnych w gospodarce.
3. Jednocześnie wysoki ROE to wyraz sprawnego funkcjonowania banku jako pośrednika finansowego na rynku konkurującym o inwestorów kapitału, a więc wyraz prawdziwej odpowiedzialności społecznej (zwanej też makroekonomiczną).

Podejście społeczne:

1. Racjonalność ekonomiczna nie jest równoznaczna z racjonalnością gospodarowania. Racjonalne gospodarowanie wiąże się z „efektywnością–racjonalnością”, obejmującą systematyczne podnoszenie efektywności ekonomicznej i doskonalenie jakości życia społeczeństwa. Kryteria racjonalności mają charakter ekonomiczny, etyczny/moralny, ekologiczny.
2. Efektywność–racjonalność łączy i integruje w sobie trzy obszary efektywności: mikroekonomiczną efektywność, ekologiczną racjonalność i społeczną zasadność (akceptację).
3. Prawdziwym źródłem wiarygodności banku, jako determinanty jego przetrwania i rozwoju, jest uzyskanie akceptacji społecznej, nawet gdy w przeszłości wyniki banku były słabsze ze względu na czynione

Podejście technokratyczne cd:

4. Źródłem wiarygodności banku jako determinanty jego przetrwania i rozwoju są *de facto* minione wyniki (np. ROE, który nie ujmuje kwestii czasu przyszłego). Dlatego w sprawach wiarygodności sensowne jest odwołanie się do czasu minionego czy przemijającego, czyli do rzeczywistości, która nie musi się powtórzyć wobec wysokiej turbulencji rzeczywistości ekonomicznej.
 5. Kwestia spójności banku i bankowości ma znaczenie drugorzędne. Otwarta jest natomiast perspektywa rozwijania działalności w kierunku postbankowej (niekoniecznie mającej ścisły i główny związek z obsługą realnej sfery gospodarki). Kryterium rozstrzygającym o kierunkach zastosowania kapitału ma być efektywność ekonomiczna (ewentualnie też uwzględniająca ograniczenia o charakterze moralnym, o ile nie zaszkodzi to spełnieniu kryteriów ekonomicznych, np. wysokiego ROE).
- ❖ Znane są dwa odmienne poglądy w etyce biznesu na temat tego, czy postawy moralne nie odnoszą się (w podejściu technokratycznym) czy odnoszą się do przedsiębiorstwa (w podejściu społecznym):

Podejście technokratyczne:

1. Istnieje etyka indywidualna (osobista). Moralność postępowania w biznesie dotyczy tylko pojedynczych pracowników.
2. W odniesieniu do biznesu jedyny standard etyczny to przestrzeganie prawa. Nie ma możliwości pogodzenia wymagań etycznych (sprowadzających się do norm: uczciwości w sprawach związanych z jakością sprzedawanych

Podejście społeczne cd:

- inwestycje o charakterze społecznym, ekologicznym. Akceptacja (poparcie) wynika z dostrzeżenia, że bank opiera się na perspektywnym ujmowaniu świata: klienta, gospodarki, społeczeństwa, dochodów i ryzyka bankowego.
4. Kwestia spójności banku i bankowości ma znaczenie pierwszorzędne. Bank ma prowadzić działalność, u której podstaw leży idea „banku dla społeczeństwa”, zakładająca spójność banku i bankowości oraz wykorzystanie potencjału bankowości z pozytykiem dla wszystkich grup interesariuszy banku.

Podejście społeczne:

1. Istnieje etyka indywidualna (osobista) i przedsiębiorstwa.
2. Standardów etycznych w biznesie jest więcej niż przestrzeganie prawa. Etyczne postępowanie przedsiębiorstwa stanowi jego aktywa, buduje zaufanie klientów, ufność inwestorów i dumę pracowników.

Podejście technokratyczne cd:

- towarów, usług, dbałości o cele społeczne oraz unikania dyskryminacji rasowej, narodowej czy religijnej w polityce zatrudnieniowej) z konkurencyjnym charakterem wolnego rynku.
3. Przedsiębiorstwa (banki) nie mogą kierować się względami etycznymi, bo brakuje im jakichkolwiek szczególnych kompetencji i szczególnego tytułu, nawet jeśli by wynikały one z otrzymanych przywilejów od państwa chroniących ich działalność.
 4. Wraz z ewoluującym poglądem na temat celu przedsiębiorstwa (wartość przedsiębiorstwa) możliwa jest modyfikacja poglądu w sprawach etyki w biznesie – może wykształcić się etos moralności, ale tylko na potrzeby maksymalizacji dochodu dla akcjonariuszy. Etyka biznesu to nowa, skuteczna metoda walki konkurencyjnej, pozwalająca zwiększać zyski w sytuacji, kiedy walczące ze sobą podmioty osiągnęły podobny poziom technologiczny i organizacyjny.

Podejście społeczne cd:

3. Nieuwzględnienie wszystkich wymienionych standardów zagraża bankowi oraz naraża długoterminowy interes właścicieli banku.

W zależności od poglądów wyznawanych w banku, kształtujących podejście do przyjmowanej przez bank odpowiedzialności społecznej, można różnorodność stosunku do tej odpowiedzialności spuentować następująco: dla niektórych banków społeczna odpowiedzialność biznesu to nierealny wymysł, sprzeczny z zasadami gospodarki kapitalistycznej, dla innych to moda, na fali której można poprzez działania o charakterze społecznym, ale wybiórcze lub pozorne, przypodobać się opinii publicznej, a dla jeszcze innych społeczna odpowiedzialność biznesu to sprawa realna. W konsekwencji banki mogą obecnie znaleźć się na różnych poziomach społecznej odpowiedzialności. Przyjmując, że najwyższy poziom to CSR, możliwe są poziomy (w kolejności od najniższego do najwyższego):

- ❖ odpowiedzialności negatywnej (restrykcyjnej) – czyli sprowadzającej się do odpowiedzialności wymuszonej przez prawo, w sytuacji gdy zostały podjęte i udowodnione działania sprzeczne z prawem;
- ❖ odpowiedzialności mieszanej – czyli negatywnej z elementami odpowiedzialności mającej na względzie dobro zależne od banku; dotyczy on odpowiedzialności

wymuszonej przez społeczeństwo, w taki sposób, że bank poczuwa się do powinności realizowania tych oczekiwań pracowników i klientów oraz kontrahentów, które mają zabezpieczenie prawne;

- ❖ odpowiedzialności pozytywnej – czyli dobrowolnie podejmowanej, w zgodzie z ideą CSR.

Wielość i zróżnicowanie poglądów w naukach ekonomicznych nie ułatwiało dotąd wielu bankom podejmowania wysiłków wdrożenia koncepcji CSR, dziś uważanych za słuszne w świetle doświadczeń z globalnym kryzysem finansowym. Obecnie zarówno środowisko nauki, jak i na szczęblu UE, zgodnie już głosi potrzebę ukierunkowania sektora bankowego na działanie według koncepcji CSR.

Zgodnie z ideą CSR organizacje biznesowe są integralną częścią systemu społecznego i powinny kształtować swoje relacje ze wszystkimi ważnymi grupami interesu. Są nie tylko częścią systemu ekonomicznego, w którym mają do spełnienia funkcję komercyjną, której istotą jest zaspokojenie interesów ekonomicznych właścicieli, przy jednoczesnym działaniu na rzecz przetrwania banku poprzez rozwój. Bank jako organizacja społeczna oddziałuje na otoczenie społeczne w ten sposób, że zatrudnia pracowników z tego otoczenia, sprzedaje produkty klientom i podejmuje wielorakie działania na rzecz społeczności lokalnych i szerszych kręgów społeczeństwa. Poprzez owe oddziaływanie, w trakcie wypełniania funkcji komercyjnej, ma też służyć gospodarce i społeczeństwu najlepiej jak to możliwe.

Od banków komercyjnych wymaga się pełnienia funkcji służebnej oraz bycia odpowiedzialnym społecznie w warunkach globalizacji i gospodarki wysokiego ryzyka. Banki muszą zadbać, aby w wysoce turbulentnym otoczeniu same nie stały się stroną poszkodowaną (np. wskutek błędnych decyzji kredytowych, złego zaangażowania w inne instrumenty finansowe etc., stymulowanych pazernością na zysk), z drugiej jednak strony powinny wносить wkład pozytywny w budowanie dobrobytu społeczno-gospodarczego, dbając o swoich klientów i zapewniając im uzyskiwanie korzyści, pomimo niesprzyjających warunków zewnętrznych. Przywołując wypowiedź z 2010 r. K. Szwaba, prezesa Światowego Forum Ekonomicznego w Davos, „banki muszą zademonstrować ludziom, że są integralną częścią społeczeństwa [...], że rządzą się [...] nieuderzaniem w godność człowieka i niezagrażaniem ludzkiej egzystencji, i pomagają w szukaniu praktycznych rozwiązań globalnych problemów”. Rodzi to przed nimi konieczność szukania środków i sposobów na ograniczenie bądź uniknięcie takich zagrożeń ludzkości, jak: ryzyko popadnięcia w biedę, ryzyko wykluczenia, ryzyko finansowe, ryzyko związane z pracą, ryzyko drenażu ekologicznego środowiska. Bycie odpowiedzialnym społecznie i oddziaływanie na innych poprzez przypisane bankom funkcje – opisane jako funkcje makroekonomiczne oraz funkcje (role) przedstawione za pomocą paradygmatów pośrednictwa finansowego – aby ci stawali się odpowiedzialni, jest właśnie istotą roli służebnej banku. Można nawet postawić tezę, że odpowiedzialność społeczna jest niczym innym jak prawidłowym wykonywaniem przez banki przypisanych im funkcji.

Rezultaty relacji banku z różnymi grupami interesu, w postaci wkładu do poprawy jakości życia, powinny być dostrzegane w kilku obszarach. Do obszarów głównych zalicza się: prawa człowieka, warunki pracy, równość i różnorodność, ochronę konsumenta, wpływ na środowisko naturalne i zdrowie, rozwój ekonomiczny, etyczne zachowania biznesowe, wpływy polityczne oraz rolę przedsiębiorstw (własnych oraz klientów) w sferach konfliktów. Na bankach, jako kreatorach wzrostu społeczno-gospodarczego, niemożliwego lub osłabionego przy niezachowaniu przez nie wymagań dotyczących bezpieczeństwa finansowego, spoczywa odpowiedzialność za dbałość o zachowanie praw człowieka. Rozumie się przez to, że w odniesieniu do pracowników banków powinna zostać zachowana samodzielność i poszanowanie godności osobistej. W odniesieniu do obsługiwanych gospodarstw domowych i przedsiębiorców bank nie powinien ograniczać klienta tylko do roli konsumenta produktów bankowych. Respektowanie przez bank praw człowieka stanowi o jego stosunku do pozostałych obszarów odpowiedzialności, w gruncie rzeczy do swego wkładu w rozwiązywanie fundamentalnych problemów społeczno-ekonomicznych.

Nie jest już kwestią sporną, czy społecznie odpowiedzialne działania banków przyczyniają się do wzrostu ich wartości. Wydaje się nawet, że w obecnych czasach koncentrowanie się tylko na aspektach ekonomicznych prowadzonej działalności nie zapewni bankom silnej pozycji konkurencyjnej ani potencjału dla przetrwania w sytuacjach zapaści w sektorze finansowym (w trudnych czasach poparcia przez społeczność, w których funkcjonuje). Problemem jest jednak, jak ideę społecznie odpowiedzialnego biznesu przekształcić w rzeczywistość. Banki, także te startujące z niższego poziomu społecznej odpowiedzialności, stoją przed dylematem, jak można wspierać cele społeczne i integrować je z gospodarką rynkową, ale bez uszczerbku dla swego bezpieczeństwa finansowego. „Cele, dotychczas rozbieżne próbuje się pogodzić, np. orientację na zysk oraz solidarność, normy ostrożnościowe i socjalną ochronę konsumenta”².

2. W KIERUNKU BUDOWY BEZPIECZNEGO SEKTORA BANKÓW KOMERCYJNYCH, OPARTEGO NA IDEI CSR

Prawdziwe zaszczepienie idei CSR do banków, jako godzącej interesy czysto komercyjne (dotyczące zysku) z interesem ogólnospołecznym, jest możliwe przy wysiłku wszystkich grup interesu. W odniesieniu do polskiej rzeczywistości bankowej w różnych opracowaniach o charakterze pragmatycznym wprost już wyartykułowano środki zaradcze oraz kierunki zmian, których adresatami są banki. Wszystkie one skupione są wokół stworzenia stabilnej platformy współpracy pomię-

² W. Szpringer, *Spoleczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a ostoną socjalną*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2009, s. 108.

dzy partnerami z sektora finansowego i realnego (podmiotów realnej gospodarki). Stanowiłaby ona zmaterializowany wyraz CSR w instytucjach bankowych. Przede wszystkim uważa się, że warunkiem zaistnienia takiej platformy jest oparcie sprzedaży produktów finansowych na prawdziwych wartościach ważnych dla klientów banków. Do szczególnie istotnych wartości w tym zakresie zalicza się³: pełne i prawdziwe informowanie (nie sprowadzające się do oględnego i wymuszonego przepisem prawnym wyjaśnienia oraz uzyskania podpisu klienta o zapoznaniu się z informacją) o skutkach wykorzystania produktów finansowych, pokazanie i oszacowanie rzeczywistego ryzyka transakcji, poinformowanie o ocenie standingu finansowego klienta oraz o wielkościach docelowych w tym zakresie, zrównoważone przedstawienie pozytywów i negatywów różnych operacji finansowych, ale w szczególności przedstawienie klientom rzetelnych gwarancji, że banki nie narażą ich na straty wynikające z zastosowania oferowanych przez nie instrumentów finansowych. Respektowanie takich wartości może równocześnie stanowić wymóg dla wysokiego ratingu banku – narzędzia identyfikującego i oceniającego bank pod kątem społecznej odpowiedzialności – CSR. Dla ukształtowania i urzeczywistnienia się modelu CSR na najwyższym poziomie konieczne jest bowiem wywieranie przez otoczenie zewnętrzne (tzw. siły konkurencji) świadomej ustawicznej presji i podejmowanie wobec banków działań skłaniających je do zmiany reguł gry w sektorze. Rating banku to tylko jedna z wielu możliwych form oddziaływania otoczenia zewnętrznego na zmianę reguł gry w sektorze w kierunku respektowania wartości ekonomii społecznej, jak autentyczna przydatność banku dla społeczeństwa i bezpieczeństwo banku oparte na fundamencie realnej przydatności banku dla społeczeństwa. Lista form tak ukierunkowanego oddziaływania pozostaje otwarta, stanowi też wyzwanie głównie dla środowiska teoretyków, regulatorów działania banków, praktyków bankowych, instytucji opiniodawczych. Jest ona potrzebna dla stworzenia prawdziwych fundamentów bezpiecznego banku, czyli w powiązaniu z ideą CSR, a do tego muszą jednak wystąpić tzw. pozytywne uwarunkowania, określane także jako determinanty społecznej obliczalności instytucji finansowych.

3. DETERMINANTY SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BANKÓW

Determinanty te stanowią węższą i bardziej praktyczną część zagadnienia społecznej odpowiedzialności banków. Dopelnieniem części praktycznej powinna być część teoretyczna, obie tworzące spójną całość. Ta druga część wymaga *de facto* uporządkowania i rozwinięcia, aby mogła lepiej wspomagać rozwój części praktycznej.

³ Por. *Społeczna odpowiedzialność instytucji finansowych*, M. Bąk, P. Kulawczuk (red.), IBnDiPP, Warszawa 2009, s. 5–6.

Dla uproszczenia ograniczono się w tym opracowaniu do determinant społecznej obliczalności, czyli uwarunkowań prowadzących do określonego kształtowania się społecznej odpowiedzialności banków. Wyodrębnić można determinanty negatywne i pozytywne. Determinanty negatywne to uwarunkowania, które prowadzą do obniżania standardów społecznej obliczalności instytucji finansowych (bankowych), natomiast pozytywne podwyższają społeczną obliczalność tych instytucji. Występują także determinanty, które – na obecnym poziomie rozwoju wiedzy naukowej, nie w pełni jeszcze ugruntowanych podstaw teoretycznych społecznej odpowiedzialności biznesu bankowego – trudno jednoznacznie określić jako negatywne lub pozytywne. W szczególności dotyczy to podstawowej determinanty, tj. oczekiwań publiczności (opinii publicznej wyrażonej w badaniach społecznych) dotyczących zakresu odpowiedzialności banków wobec społeczeństwa. Przykładem na to dostarczyło badanie przeprowadzone wśród społeczeństwa szwajcarskiego⁴. Społeczna odpowiedzialność banków obejmuje wiele zagadnień, którymi żywo interesują się społeczeństwa. Z badań ankietowych przeprowadzonych w Szwajcarii wynika, że oczekuje się, by banki w ramach CSR zwalczały pranie brudnych pieniędzy (82% odpowiedzi), postępowały *fair* ze swoimi pracownikami (78%) i zwracały uwagę na zagadnienia dotyczące ochrony środowiska (64%). Mniejsze znaczenie dla społeczeństwa szwajcarskiego ma inwestowanie przez banki w produkty przyjazne środowisku naturalnemu, przyczynianie się banków do ograniczania ubóstwa na świecie i większego poszanowania praw człowieka. Zdaniem respondentów, banki w największym stopniu powinny postępować odpowiedzialnie wobec klientów (66% odpowiedzi), pracowników (62%) i akcjonariuszy (51%), zaś mniejszą wagę Szwajcarzy przywiązują do odpowiedzialności banków wobec społeczeństwa jako takiego (33%). Ta ostatnia kwestia jest mało przejrzysta, niejednoznaczna dla społeczeństwa, wskazuje na potrzebę naukowego rozstrzygnięcia granic odpowiedzialności społecznej banków w świecie poddanemu wpływom procesów globalizacyjnych.

4. NEGATYWNE DETERMINANTY SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BANKÓW W REALIACH POLSKICH

Jako determinanty negatywne można zaliczyć takie uwarunkowania, jak:

1. Dominujący w krajach wysoko rozwiniętych i rozwijających się paradygmat dążenia do bogactwa materialnego, który zewnętrznie wyraża się w konsumpcjonizmie, powstaniu i umacnianiu się społeczeństwa konsumpcyjnego, zanikaniu motywów hamujących (w sektorze przedsiębiorstw komercyjnych prymat zysku, a wśród ludności presji na bogacenie się materialne, bez oglądania się na wartości moralne).

⁴ *Erwartungen der Schweizer Bevoelkerung an Banken*, Swiss CSR Monitor 2006.

2. Traktowanie pieniądza jako elementu gospodarki, w konsekwencji wykorzystywanie go głównie jako środka do „robienia pieniędzy” (pieniądz w roli towaru mającego wartość wewnętrzną), a nie środka ułatwiającego rozliczenia transakcji gospodarczych.

W bankowości opartej na procencie trudno sobie wyobrazić powrót do pierwotnego znaczenia pieniądza jako jego roli najważniejszej, tak jak to uznaje się niezmiennie jako jedyną słuszną w finansach islamskich (nie traktuje się pieniądza jako towaru samego w sobie). Problem ten jest tym większy, że powiązany z „niezakotwiczeniem” współczesnego pieniądza w jakimś uznanym przedmiocie mającym wartość użytkową, takim jak kiedyś było np. złoto – to przyczynia się do zaniku hamulców przed działaniami spekulacyjnymi (ataki na tzw. bezpieczne waluty) w celu osiągnięcia szybkiego zysku, a wśród inwestorów szukających „bezpiecznej przystani” dla swoich inwestycji rodzi niepewność co do potencjału waluty uważanej za bezpieczną. Dodatkowo w UE problem ten został wzmocniony, gdy ujawniła się wadliwość systemu bezpieczeństwa waluty w UE – wprawdzie w czasie ostatniego, globalnego kryzysu finansowego euro było walutą silną (utrzymującą się jako druga waluta rezerwowa świata), to mówiono o „kryzysie euro”. System ten pod wpływem obrania przez rynki finansowe za cel najsłabszego ogniwa strefy euro, ukazał się jako wadliwy konstrukcyjnie (w obszarze definiowanym niepocholebnie jako PIGS pojawił się zarodek choroby całej strefy euro, m.in. z uwagi na zaangażowanie europejskich banków w papiery skarbowe zagrożonych krajów). Banki, tkwiąc w środowisku, w którym pieniądz „robi pieniądz”, w warunkach kruchego systemu walutowo-finansowego, a jednocześnie operując pod presją zysku praktycznie we wszelkich segmentach rynku finansowego, skupione są bardziej na poszukiwaniu, wykorzystywaniu czy oferowaniu takich instrumentów finansowych, które dają szansę na szybsze i większe zyski niż instrumenty klasyczne, jak kredyt i depozyt bankowy (zjawisko odchodzenia od klasycznej bankowości do „finansowania finansów”). Jednocześnie angażowanie się banków w takie potencjalnie wysoko zyskowe instrumenty mogło wiązać się z podejmowaniem moralnego hazardu (jak to się ujawniło w przypadkach zaangażowań niektórych banków, m.in. francuskich, w papiery skarbowe zagrożonych krajów europejskich).

3. Nieprofesjonalne (wskazane przez IBnDiPP) praktyki legislacyjne władz publicznych oraz postawa NBP jako banku stojącego na uboczu wobec zadań państwa.
4. System bodźców stosowany przez instytucje sfery regulacyjnej wobec banków, u podstaw których legły doktryny związane z traktowaniem banków/sektora bankowego jako „dobra społecznego”, a w domyśle – którego koszt utrzymania musi ponieść społeczeństwo, wyrażone w:
 - a. nadaniu bankom (instytucjom kredytowym) wielu przywilejów państwowych (do których zalicza się prawo do zabezpieczenia wierzytelności, potrącenie bankowe, ulgi i zwolnienie z opłat sądowych, urzędową moc dokumentów

- bankowych, hipotekę bankową, bankowe tytuły egzekucyjne, ogólne warunki umów i regulaminy), ale bez rozliczania ich z wniesionego wkładu na rzecz wzrostu/rozwoju realnej gospodarki, okupionego przez społeczeństwo przywilejami bankowymi;
- b. panującym wśród „dużych lub ważnych” banków przeświadczeniu o istnieniu dla nich dodatkowej ochrony oraz otwartej drogi do ulegania pokusie nadużycia (prowadzenia przez banki nierozsądnej polityki), poprzez: system gwarantowania depozytów, występowanie banku centralnego w roli pożyczkodawcy ostatniej instancji, zakorzenione w sferze regulatorów doktryny *too big to fail* oraz *too important to fail*. Słuszność takiego przeświadczenia została dowiedziona w czasach globalnego kryzysu finansowego, skoro polityki banków centralnych (głównie FED i Bank Anglii) okazały się pobłażliwe (elastyczne i liberalne podejście do zasilania banków w płynność w krótkim terminie polepsza sytuację na rynku, a w długim wyrabia przekonanie wśród uczestników rynku, że bez względu na okoliczności pomoc publiczna zostanie udzielona), a także udzielono bankowym bankrutom lub bankom uważanym za zagrożone finansowego wsparcia publicznego, które zostało następnie bezproduktywnie skonsumowane w postaci wynagrodzeń dla menedżerów.
5. Błędy popełnione przez instytucje sieci bezpieczeństwa finansowego, tj.:
 - a. luki w regulacjach nadzorczych, które umożliwiały podejmowanie przez banki zbyt wysokiego ryzyka – stosowana ocena adekwatności kapitałowej banków od połowy lat 90. XX wieku prowadziła do tego, że wiele banków było w stanie udowodnić nadzorcom i innym uczestnikom rynku posiadanie odpowiedniego zabezpieczenia ryzyka kapitałami. W czasie kryzysu okazało się jednak, że niektóre z nich nie są w stanie pokryć strat ekonomicznego kapitału, rzeczywiste ryzyko jest większe niż szacowane przez modele na potrzeby wyliczenia adekwatności kapitałowej, niektóre banki doświadczają ponadproporcjonalnych strat z powodu zbyt wysokiego lewarowania się;
 - b. spóźnione działania interwencyjne ze strony nadzorców w połączeniu z nadmiernym optymizmem ich i innych uczestników rynku – dla nadzorców najtrudniejsza jest szybka identyfikacja zagrożeń dla bezpieczeństwa sektora finansowego.
 6. Mało skuteczna rola dobrych praktyk i standardów kwalifikacyjnych dla pracowników instytucji finansowych, szczególnie gdy muszą pracować pod silną presją wyników sprzedaży (wykonania tzw. planów sprzedażowych).
 7. Stymulacyjna rola niektórych ekonomistów instytucji finansowych w zakresie kształtowania opinii publicznej, zgodnie z interesami grup lobbujących.
 8. Przyzwolenie na agresję prawną niektórych instytucji finansowych wobec swoich klientów oraz wykorzystywanie luk w prawie w celu zapewnienia wyższego zysku (zgodnie z poglądem „co niezabronione, to dozwolone”).

5. POZYTYWNE DETERMINANTY SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BANKÓW W REALIACH POLSKICH

Za determinanty pozytywne można uznać takie uwarunkowania, jak:

1. Wysokie wymagania w zakresie uczciwości tworzone przez polski system edukacyjny, środowisko rodzinne i religię⁵.
Ocenia się⁶, że polski system edukacyjny i system wychowawczy skutecznie dostarczają do sektora instytucji finansowych nowy kapitał ludzki o wysokich wartościach moralnych (uczciwość, prawdomówność, pomoc innym, zaangażowanie).
2. Rozpoczęty proces zmian w funkcjonowaniu sieci bezpieczeństwa finansowego oraz naprawiania wcześniej popełnionych błędów, w tym⁷:
 - a. odbudowa roli Komisji Nadzoru Finansowego jako organu władzy państwowej rzeczywiście stojącego na straży interesów obywateli;
 - b. rozpoczęcie przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego i Unię Europejską prac nad standardem Bazylea III (w UE – CRD II, III, IV); celem jest wprowadzenie bardziej restrykcyjnych zasad oceny ryzyka portfela handlowego, poprawa jakości kapitałów własnych, by wzmocnić znaczenie tych elementów, z których można bezpośrednio pokrywać straty, a także wymaganie od banków utrzymywania dwóch buforów kapitałowych (*capital conservation buffer, capital countercyclical buffer*), aby zwiększyć odporność banków na załamania na rynku finansowym. Dodatkowo ocena bezpieczeństwa banków ma być uzupełniona o wskaźnik dźwigni i wskaźniki płynności;
 - c. dostrzeganie potrzeby dopracowania dobrych praktyk w zakresie rzetelnej oceny zdolności kredytowej klientów banków (rekomendacja T i rekomendacje S);
 - d. instytucjonalne wyróżnienie, po doświadczeniach z ostatniego kryzysu finansowego jesienią 2010 r., sektorowego nadzoru mikroostrożnościowego (na szczeblu UE) i makroostrożnościowego, który ma być wypełniany przez Europejską Radę ds. Ryzyka Systemowego przy Europejskim Banku Centralnym;
 - e. wprowadzenie rozwiązań związanych z bankowymi funduszami naprawczymi – w maju 2010 r. Komisja Europejska wydała komunikat dotyczący bankowych funduszy naprawczych – był to sygnał, że celem tych funduszy nie jest ratowanie banków za wszelką cenę, ale spokojne wygaszanie ich

⁵ *Spółeczna odpowiedzialność...*, op. cit., s. 21.

⁶ Zob. K. Meyer, S. Estrin, *Acquistiti on Strategies in European Emerging Markets*, Palgrave Macmillan, New York 2007.

⁷ Zob. M. Iwanicz-Drozdowska, *Sieć bezpieczeństwa finansowego – powrót do korzeni?*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Rynek finansowy*, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 544–546.

działalności, tym samym pokusa nadużycia powinna się zmniejszyć. W październiku 2010 r. ogłoszono komunikat [European Commission 2010b], mający stanowić podstawę dalszych prac i rozwiązań legislacyjnych zarządzania kryzysem w ujęciu ponadnarodowym;

- f. modyfikowanie systemów gwarantowania depozytów bankowych w kierunku wzmocnienia lub zbudowania potencjału finansowego instytucji gwarancyjnych, przy czym gwarancje nie powinny być, jak dotychczas, bez pokrycia (na to składa się także zwiększenie zaangażowania finansowego banków w gwarantowanie depozytów, powiązane z ustalaniem składki opartej na profilu ryzyka banku, mające się przyczyniać do zmniejszenia pokusy nadużycia).
3. Polityka społecznej odpowiedzialności biznesu poszczególnych banków. Polityki takie powstały w bankach (choć traktowane przez nie mniej lub bardziej poważnie) pod wpływem występujących różnych inicjatyw zewnętrznych dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu, szczególnie tych wprost adresowanych do banków (jak UNEP FI, deklaracja Colvecchio oraz inne bezpośrednio związane z rynkiem finansowym⁸). Już fakt, że w ogóle zaistniały, stwarza szansę na ich doskonalenie w kierunku autentycznej polityki opartej na idei CSR, także wykraczającej poza sferę bankowego *public relations*.
4. Zwiększone na skutek zaistniałego globalnego kryzysu finansowego naciski z zewnątrz na banki, by poważnie traktowały i realizowały ideę społecznej odpowiedzialności w swoim biznesie.

W reakcji na zaistniałą podczas kryzysu finansowego utratę zaufania do sektora finansowego, w tym bankowego, na Światowym Forum Ekonomicznym w Davos w 2009 r. podjęto próbę rozwiązania problemu. To znaczy przedstawiono wytyczne raportowania z zakresu CSR dla sektora finansowego. Powstał specjalistyczny przewodnik dla sektora usług finansowych, który zawiera jasne wytyczne dotyczące społeczeństwa i środowiska naturalnego dla menedżerów funduszy inwestycyjnych, towarzystw ubezpieczeniowych i banków tzw. korporacyjnych, które mieszczą się w standardach G3 GRI (GRI – *Global Reporting Initiative*)⁹.

W odpowiedzi na nadużycia w zachodnich bankach i kryzys finansowy z 2008 r. także powstała dyrektywa unijna CRD III regulująca m.in. sprawy wynagrodzenia banków i firm inwestycyjnych, która ma zostać implementowana do prawa kraju UE.

⁸ Szerzej na nie wskazano w przygotowywanym do druku w „Banku i Kredycie” artykule D. Korenika nt. *Spoleczna odpowiedzialność biznesu bankowego a stabilność finansowa i rozwój zrównoważony*.

⁹ Zob. też: <http://odpowiedzialnybiznes.pl> (dostęp: 12.09.2011 r.).

5. Etos rzetelnej bankowości i uczciwych instytucji finansowych z trudem odbudowywany po załamaniu zaufania publicznego do banków (instytucji finansowych).
6. Bank Przyjazny dla Przedsiębiorców – oddolny ruch na rzecz dobrej współpracy banków z klientami sektora MSP.

6. POTRZEBNE DZIAŁANIA NA RZECZ SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BANKÓW W POLSCE

Przedstawione determinanty społecznej odpowiedzialności biznesu bankowego w Polsce wskazują na potrzebę podjęcia wielu działań. Większość z nich ma charakter dezyderatów, określonych przez środowisko nauki, a także przez instytucje pracujące na rzecz praktyki gospodarczej, w tym bankowej. Wśród nich można wyróżnić m.in. katalog opracowany przez IBnDiPP (z którym także autorka się zgadza):

- ❖ Wdrożenie uczciwych praktyk legislacyjnych – poprzez przyjęcie takich zasad prowadzenia procesu legislacyjnego, aby był on zgodny z interesami państwa, a nie grup lobbingsowych.
- ❖ Reformy prawa bankowego – w kierunku wyraźnego oddzielenia bankowości uniwersalnej (opartej silnie na świadczeniu typowych usług bankowych, tj. depozytowych, kredytowych, płatniczo-rozliczeniowych) od inwestycyjnej oraz wprowadzenie wysokich wymagań w zakresie odpowiedzialności dla instytucji bankowych i w ogóle różnych instytucji finansowych.
- ❖ Eliminacja z rynku nieuczciwych instytucji finansowych (nie ratowanie ich pod wpływem doktryn *too big to fail* oraz *too important to fail*), a także ograniczenie licencji dla tych, które nie są w stanie rzetelnie prowadzić działalności – poprzez wprowadzenie zasady odnawiania licencji na prowadzenie działalności bankowej (czy innej finansowej). Z przypadkami eliminowania poprzedzonego nieudanymi próbami działań naprawczych nieuczciwych instytucji łączy się ważna, nadal nie rozwiązana kwestia odpowiedzialności, szczególnie finansowej, za działania ratunkowe banków ponadnarodowych (problem podziału kosztów zarządzania kryzysem na szczeblu transgranicznym).
- ❖ Podwyższenie wymagań kwalifikacyjnych dla pracowników banków sprzedających produkty większego ryzyka – poprzez wprowadzenie obowiązków przechodzenia przez testy psychologiczne oraz pogłębione szkolenie z zakresu odpowiedzialności społecznej.
- ❖ Wyłączenie z uniwersalnej działalności bankowej możliwości sprzedaży produktów dużego ryzyka (szczególnie, że są one zwykle mało przejrzyste dla klienta, a zakres odpowiedzialności banku jest niejasny, niesprawiedliwy – przerzucenie skutków negatywnych na nabywcę).

- ❖ Reglamentacja bankowości inwestycyjnej tylko do jednostek spełniających najwyższe kryteria w zakresie odpowiedzialności społecznej (CSR).
- ❖ Upowszechnienie kodeksu rzetelnych praktyk kredytowych UE.
- ❖ Przemyślenie koncepcji dobrowolności CSR w zakresie dotyczącym odpowiedzialności instytucji bankowych (i innych finansowych). IBnDiPP sugeruje, że sformułowane przez niego podstawowe cechy obliczalnych instytucji finansowych powinny być inkorporowane do zasad etyki instytucji finansowych jako element obowiązujący. Zaznaczyć jednak trzeba, że dobrowolność w zakresie wdrażania idei CSR jest problemowa. Istnieją różne przekonania, tj. że rozwiązaniem problemu mogłoby być uregulowanie prawnie CSR (jak powyżej wskazane) lub, że niewłaściwe jest kodyfikowanie uczciwych i szlachetnych zasad działania ponad niezbędne minimum, które zostało już uregulowane w postaci konieczności sporządzania rzetelnych sprawozdań finansowych, czy też konieczności dbania o środowisko naturalne – czyli wdrażanie idei CSR powinno pozostać dobrowolne, w gestii samych banków¹⁰.
- ❖ Budowa koncepcji społecznej odpowiedzialności instytucji finansowych jako wartości dla klienta, która zwiększa jego zakres korzyści i obniża poziom ryzyka. Według IBnDiPP wdrożenie przedstawionego pakietu przedsięwzięć mogłoby znacząco wpłynąć na poprawę w zakresie społecznej odpowiedzialności instytucji bankowych (i innych finansowych) w Polsce. Wydaje się, że ważnym działaniem dopełniającym tę listę powinno być wykreowanie mechanizmu społecznego opartego na CSR, który by uświadamiał zagrożenia, pomagał w ich identyfikacji oraz wyzwał inicjatywę przeciwdziałania zagrożeniom. Środowisko naukowe akcentuje, że wzajemna społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa, pracowników, klientów i kontrahentów mogłaby przyczynić się do eliminowania zagrożeń oraz niebezpiecznych zachowań na rynku. Rozwiązaniem tego problemu wydaje się proces uświadamiania i identyfikacji zagrożeń. Wprawdzie pracownicy banków potrafią dostrzec potencjalne zagrożenia, ale trudna jest komunikacja między nimi w tym zakresie wewnątrz banku oraz przeciwdziałanie zagrożeniom. Konkretnym rozwiązaniem kwestii wyzwolenia inicjatywy przeciwdziałania wydają się anonimowe „linie etyki”, które umożliwiają pracownikom informowanie przełożonych o pojawiających się problemach¹¹. Listę tę można bardziej rozszerzyć, mając na uwadze kwestie posiadanej przez banki przewagi regulacyjnej nad innymi przedsiębiorstwami finansowymi i niefinansowymi, wpływu siatki bezpieczeństwa finansowego na działalność banków oraz stosowania istniejących międzynarodowych standardów w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu.

¹⁰ *Stabilność i bezpieczeństwo systemu bankowego*, red. J. Nowakowski, T. Famulska, Difin, Warszawa 2008, s. 127.

¹¹ *Ibidem*, s. 124.

Udowodnionym źródłem przewagi regulacyjnej banków nad innymi podmiotami gospodarującymi, szczególnie niezasażonym w obliczu nadwyreżonego wizerunku banku jako instytucji godnej zaufania publicznego, społecznie odpowiedzialnego, są tzw. przywileje bankowe. A. Janiak postulował ich zniesienie jeszcze zanim nieodpowiedzialne działania wielu banków ujawniły się w warunkach kryzysu finansowego¹². Droga do odbudowania zaufania do banków wiedzie mniej przez nadawanie im publicznych przywilejów, a bardziej przez wypracowywanie własnych rozwiązań przy wykorzystaniu istniejących już standardów społecznej odpowiedzialności biznesu. Pomocne mogą być takie standardy, jak SA 8000 (*Social Accountability 8000*), ISO 26000.

Istnieje przekonanie, że umiejętne połączenie wskaźników, standardów i inicjatyw z zakresu CSR w jeden wskaźnik odzwierciedla prawdziwy stan rozwoju CSR i daje pogląd na praktyki w różnych krajach. Nawet jeżeli taki wskaźnik zostałby stworzony, to dla jego wartościowego ustalenia niezbędne jest uprzednie dokonanie pomiaru poszczególnych elementów, czyli pomiaru przestrzegania przez banki zasad społecznie odpowiedzialnego biznesu. Oznacza to również, że zapewnienie społecznej odpowiedzialności biznesu bankowego może (i powinno) przyjść nie tylko od strony wewnętrznej banku. Może się ono dokonać poprzez odpowiednie zewnętrzne regulacje dotyczące pomiaru przestrzegania zasad społecznie odpowiedzialnego biznesu oraz wyeliminowanie błędów, niedociągnięć w systemie regulacji i sieci bezpieczeństwa finansowego, które *de facto* nie skłaniały lub nie sprzyjały rozwijaniu społecznie odpowiedzialnej działalności bankowej. Jak zauważa M. Iwanicz-Drozdowska odnośnie do wspomnianego systemu, „istotne są nie tylko zmiany wprowadzane obecnie, ale przede wszystkim: stałe monitorowanie innowacji finansowych i nowych rodzajów ryzyka w celu odpowiedniego ujmowania ich w regulacjach i kontrolowania ich znaczenia, dalsze umacnianie współpracy między nadzorcami, nie tylko na szczeblu UE, ale w skali globalnej; gromadzenie danych dotyczących sektora finansowego w skali globalnej i globalnych powiązań; zwiększanie świadomości uczestników rynku w zakresie oceny ryzyka instytucji finansowych”¹³.

PODSUMOWANIE

Podsumowując całość, nasuwa się myśl, że społeczna odpowiedzialność biznesu bankowego (CSR) dotyczy wszelkich możliwych płaszczyzn działalności bankowej: ekonomicznej/finansowej, prawnej, politycznej, etycznej, humanistycznej. Widziana z perspektywy instytucji bankowej jest wielowymiarowa, uwzględniająca

¹² A. Janiak, *O przywilejach bankowych*, część III, „Prawo Bankowe” 2000, Nr 11.

¹³ M. Iwanicz-Drozdowska, *Sieć bezpieczeństwa finansowego...*, *op. cit.*, s. 547-548.

niekwestionowany wymiar mikro, ale i wywołujący kontrowersje wymiar makro. We współczesnych bankach idea CSR może mieć znaczenie jako:

- ❖ sposób na przypodobanie się opinii publicznej czy też pracownikom – wykorzystanie idei CSR następuje tylko w dziedzinie bankowego PR, służy do stwarzania wrażenia (nawet pozornego) o społecznym zaangażowaniu banku;
- ❖ metoda budowania wartości dla klienta, która zwiększa jego zakres korzyści i obniża poziom ryzyka;
- ❖ alternatywna metoda budowania wartości przedsiębiorstwa bankowego.

Kryzys finansowy ostatnich lat, w tym nieodpowiedzialne udzielanie kredytów oraz wstrzymywanie finansowania dla przedsiębiorstw, zmusił do refleksji na temat społecznej odpowiedzialności banków na całym świecie. Potrzebna jest wytrwała praca nad budową wiarygodności opartej na rzeczywistych wartościach, a nie na zabiegach PR. Te rzeczywiste wartości powinny znaleźć odzwierciedlenie w takich kategoriach jak: wartość dla klienta, wartość banku. Praktykowanie CSR jako metody budowania wartości dla klienta lub szerzej – wartości przedsiębiorstwa bankowego – wymaga jednakże spełnienia dwóch warunków:

- 1) odwrócenia tendencji traktowania banków jako narzędzi szybkiego bogacenia się właścicieli banku kosztem innych interesariuszy i ogółu społeczeństwa oraz
- 2) konieczności dążenia banków do zwiększenia przejrzystości działań oraz dokonywania rzetelnej wyceny i ceny ryzyka¹⁴.

Z kolei z perspektywy instytucji sfery regulującej pracę banków (nadzoru bankowego), CSR w bankach może mieć znaczenie jako:

- ❖ metoda zapewniania zaufania publicznego do sektora bankowego, kluczowego czynnika stabilności finansowej sektora;
- ❖ metoda zapewnienia zrównoważonego wzrostu, rozwoju gospodarki (swym zasięgiem obejmuje ona, obok zapewnienia zaufania publicznego do sektora, także wpływ bezpośredni banków na wzrost znaczenia społecznej odpowiedzialności wśród obsługiwanych podmiotów korporacyjnych).

Korzyści z CSR w biznesie bankowym są więc poważne i do uzyskania przez różne grupy interesariuszy. Im większy będzie kładziony nacisk z zewnątrz, szczególnie z otoczenia prawnoregulacyjnego, na implementowanie przez banki zasad odpowiedzialności typu CSR, tym większe są szanse, że banki będą postrzegać CSR jako metodę budowania swojej wartości i wdrażać ją w życie, co z kolei przełoży się na zwiększenie stabilności finansowej sektora oraz większy niż dotychczas wkład banków do wzrostu i zrównoważonego rozwoju.

¹⁴ D. Korenik, *O roli służebnej banków komercyjnych*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2009, s. 111.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Erwartungen der Schweizer Bevoelkerung an Banken, Swiss CSR Monitor 2006.

Iwanicz-Drozdowska M., *Sieć bezpieczeństwa finansowego – powrót do korzeni?*, [w:] K. Jajuga (red.), *Finanse – nowe wyzwania teorii i praktyki. Rynek finansowy*, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2011.

Janiak A., *O przywilejach bankowych*, część III, „Prawo Bankowe” 2000, Nr 11.

Korenik D., *O roli służebnej banków komercyjnych*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Wrocław 2009.

Korenik D., *Odpowiedzialność banku komercyjnego. Próba syntezy*, wyd. Difin, Warszawa 2009.

Meyer K., Estrin S., *Acquistiti on Strategies in European Emerging Markets*, Palgrave Macmillan, New York 2007.

Spoleczna odpowiedzialność instytucji finansowych, M. Bąk, P. Kulawczuk (red.), IBnDiPP, Warszawa 2009.

Stabilność i bezpieczeństwo systemu bankowego, J. Nowakowski, T. Famulska (red.), Difin, Warszawa 2008.

Szpringer W., *Spoleczna odpowiedzialność banków. Między ochroną konsumenta a ostoną socjalną*, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2009.

Materiały internetowe

<http://odpowiedzialnybiznes.pl> (dostęp: 12.09.2011 r.).

*Mirosława Capiga**

WIELOWYMIAROWOŚĆ BEZPIECZEŃSTWA FINANSOWEGO BANKU – na przykładzie polskich regulacji prawnych

WSTĘP

Bezpieczeństwo finansowe to szczególne uwarunkowanie działalności operacyjnej każdej instytucji w każdych warunkach gospodarczych. Najczęściej jest ono ujmowane jako bezpieczeństwo szeroko rozumianego otoczenia, w jakim funkcjonuje instytucja i bezpieczeństwo wewnętrzne samej instytucji. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie wielowymiarowości obu podejść do bezpieczeństwa finansowego i ich wzajemnych powiązań. Pierwsza część opracowania dotyczy bezpieczeństwa otoczenia, czyli bezpieczeństwa zewnętrznego, które dla banków oznacza stabilność finansową nie tylko sektora bankowego, ale systemu finansowego. Stabilność finansowa to przede wszystkim sieć bezpieczeństwa finansowego w ujęciu instytucjonalnym i skuteczność jej działań. Zasygnalizowano tu kwestie wymiany informacji między poszczególnymi instytucjami sieci, zwłaszcza w związku z powołaniem organu koordynującego te działania, jakim stał się Komitet Stabilności Finansowej.

Druga część opracowania dotyczy bezpieczeństwa finansowego w ujęciu mikro, czyli tzw. bezpieczeństwa wewnętrznego. Rozważania skoncentrowano na przedstawieniu wielowymiarowości bezpieczeństwa banku, co najlepiej obrazują zależności typu ryzyko–bezpieczeństwo. W tym kontekście podjęto próbę zdefiniowania

* Profesor dr hab. Mirosława Capiga jest profesorem w Katedrze Bankowości i Rynków Finansowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

bezpieczeństwa banku, które właśnie w przypadku banku odzwierciedla sprawność zarządzania ryzykiem bankowym.

W obu częściach opracowania zaprezentowano wybrane regulacje prawne odnoszące się do poszczególnych wymiarów bezpieczeństwa.

1. ZEWNĘTRZNY WYMIAR BEZPIECZEŃSTWA FINANSOWEGO

Bezpieczeństwo zewnętrzne banku to bezpieczeństwo otoczenia w jakim bank funkcjonuje, a więc szeroko ujmowane bezpieczeństwo ekonomiczne, dla zachowania którego szczególne znaczenie ma aspekt finansowy, czyli bezpieczeństwo finansowe.

Bezpieczeństwo finansowe nie zostało wprawdzie zdefiniowane, ale najczęściej sprowadza się ono do stabilności finansowej, czyli takiego stanu systemu finansowego, w którym jest on zdolny prawidłowo wypełniać swoje funkcje, co oznacza ciągłość, płynność i efektywność w osiąganiu założonych celów. Nie wyklucza to oczywiście występowania przejściowych szoków i zakłóceń, ale podejmowane przedsięwzięcia na rzecz minimalizowania ryzyka systemowego i zapobiegania kryzysom finansowym pozwalają uniknąć destabilizacji systemu finansowego. W tej sytuacji pytanie: czy bezpieczeństwo finansowe należy utożsamiać ze stabilnością finansową, czy też ujmować jako jej cechę? należy traktować jako otwarte.

Nie ulega jednak wątpliwości, że bezpieczeństwo finansowe to pojęcie wielowymiarowe, które należy analizować jako:

- ❖ bezpieczeństwo instytucji finansowych,
- ❖ bezpieczeństwo transakcji finansowych,
- ❖ bezpieczeństwo segmentów rynku finansowego,
- ❖ bezpieczeństwo klienta rynku finansowego¹.

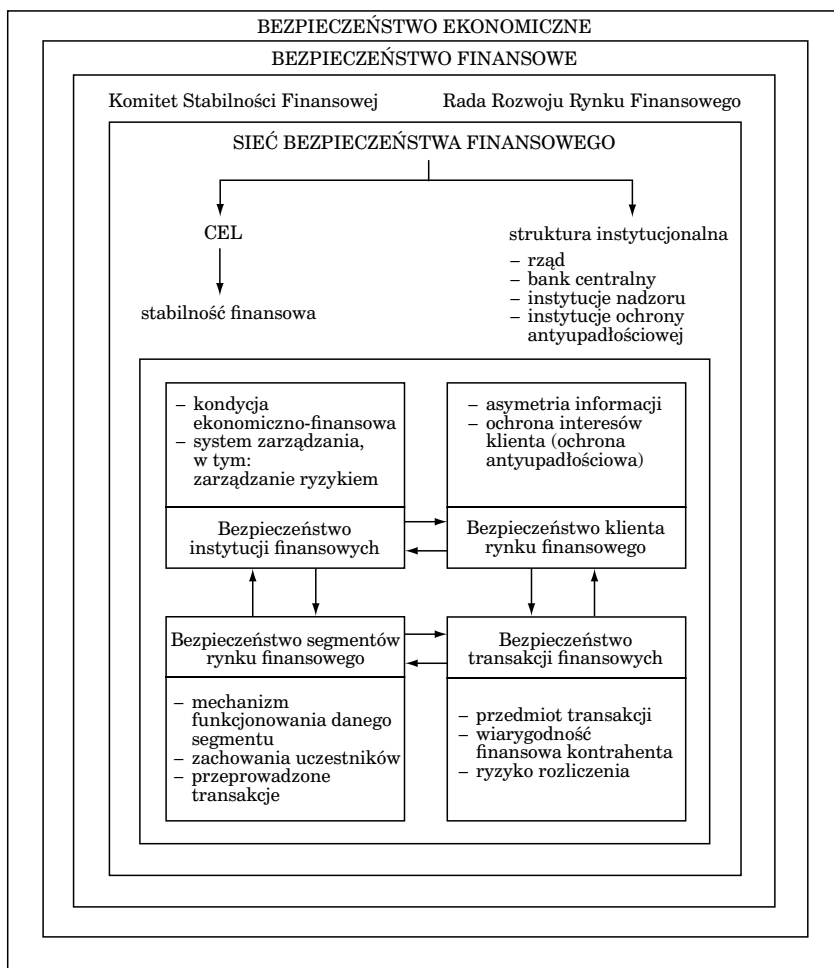
Całokształt instytucji i regulacji, mających na celu ochronę systemu finansowego przed destabilizacją, to sieć bezpieczeństwa finansowego, którą tworzą: rządy, reprezentowane przez ministerstwa finansów, banki centralne, instytucje nadzorcze i instytucje antyupadłościowe. Struktura instytucjonalna sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce to przede wszystkim rząd, Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego i Bankowy Fundusz Gwarancyjny (por. wykres 1).

Rząd w sieci bezpieczeństwa finansowego spełnia funkcje głównego regulatora, twórcy norm prawnych oraz dysponenta środków publicznych. Zapewnienie krajowi bezpieczeństwa finansowego stanowi jedno z kluczowych zadań Ministra Finansów. Kompleksowy charakter tego działania przejawia się w szerokim polu działalności: począwszy od sprawnego zarządzania budżetem państwa, poprzez pobór danin publicznych po kształtowanie polityki podatkowej oraz w sieci wyspe-

¹ M. Capiga, W. Gradoń, G. Szustak, *Sieć bezpieczeństwa finansowego*, wyd. I. CeDeWu.Pl Platinium, Warszawa 2010, s. 12 i dalsze.

cializowanych służb zajmujących się ochroną systemu finansowego (np. kontrola skarbową, jednostki walki z praniem pieniędzy)². W 2006 r. Minister Finansów powołał Radę Rozwoju Rynku Finansowego, będącą organem opiniodawczym i doradczym w sprawach rynku finansowego.

Wykres 1. Wielowymiarowość bezpieczeństwa finansowego

Źródło: opracowanie własne. Por. M. Capiga, W. Gradoń, G. Szustak, *Sieć bezpieczeństwa finansowego*, CeDeWu.Pl. Platinum, wyd. I, Warszawa 2010, s. 12 i dalsze.

² www.mf.gov.pl/bezpieczenstwo_finance (dostęp: 21.09.2011 r.).

Najbardziej znaną instytucją sieci bezpieczeństwa finansowego pozostają banki centralne, dla których działania na rzecz stabilności finansowej nie zawsze stanowią cel ustawowy, ale zawsze były one w takie działania zaangażowane.

Wynikało to nie tylko z często występującego w wielu krajach umiejscowienia nadzoru bankowego w banku centralnym, ale:

- ❖ z realizowanych od lat przez banki centralne takich klasycznych funkcji, jak: kredytodawca ostatniej instancji (czyli tzw. awaryjne wsparcie płynności), zapewnienie sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania systemów płatności,
- ❖ z nowego podejścia do stabilności finansowej, czyli zaangażowania banku centralnego w opracowywanie analiz makroostrożnościowych oraz wzrost znaczenia polityki informacyjnej (przejrzystość, czyli transparentność banku centralnego)³.

Podstawowym, ustawowym celem działania banku centralnego, w tym również Narodowego Banku Polskiego, jest utrzymanie stabilnego poziomu cen. Działania na rzecz stabilności finansowej krajowego systemu finansowego stały się zadaniem ustawowym NBP dopiero w 2008 r.⁴

Kolejnym ogniwem sieci bezpieczeństwa finansowego jest instytucja nadzoru nad rynkiem finansowym, którą, zgodnie z koncepcją zintegrowanego nadzoru, sprawuje w Polsce od 2006 r. Komisja Nadzoru Finansowego. Celem ustawowym zintegrowanego nadzoru nad rynkiem finansowym jest zapewnienie prawidłowego funkcjonowania tego rynku, jego stabilności, bezpieczeństwa oraz przejrzystości, zaufania do rynku finansowego, a także zapewnienie ochrony interesów uczestników tego rynku⁵. W przypadku nadzoru, zarówno stabilność jak i bezpieczeństwo, są celem ustawowym, które KNF realizuje poprzez podejmowanie działań służących prawidłowemu funkcjonowaniu rynku finansowego, mających na celu jego rozwój i konkurencyjność.

Integralną częścią sieci bezpieczeństwa finansowego są instytucje ochrony antyupadłościowej. W Polsce, pomimo nadzoru zintegrowanego, ochrona klienta nadal ma charakter sektorowy: w odniesieniu do rynku bankowego instytucją taką jest Bankowy Fundusz Gwarancyjny, w odniesieniu do rynku kapitałowego system rekompensat dla inwestorów, a w odniesieniu do rynku ubezpieczeniowego Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Najbardziej znanym rozwiązaniem w zakresie ochrony klienta rynku finansowego są systemy gwarantowania depozytów, które (pomimo zróżnicowanych rozwiązań w poszczególnych krajach) są ukierunkowane przede wszystkim na ochronę klienta (zwrot środków gwarantowanych do określonej wysokości wynoszącej aktualnie 100 tys. euro), oraz na bank (udzielanie

³ O. Szczepańska, *Stabilność finansowa jako cel banku centralnego. Studium teoretyczno-porównawcze*, Wydawnictwo Naukowe SHOLAR, Warszawa 2008.

⁴ Art. 3. Ustawa o Narodowym Banku Polskim z dnia 29 sierpnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 140 poz. 938 z późn. zm.

⁵ Art. 2. Ustawa o nadzorze nad rynkiem finansowym z dnia 21 lipca 2006 r., Dz.U. 2006 Nr 157, poz. 1119 z późn. zm.

pomocy zwrotnej). Bankowy Fundusz Gwarancyjny prowadzi zarówno działalność gwarancyjną, jak i pomocową. To właśnie w ramach działalności pomocowej pojawia się termin niebezpieczeństwo niewypłacalności. Zadaniem ustawowym BFG jest udzielanie zwrotnej pomocy finansowej oraz nabywanie wierzycielności banków, w których powstało niebezpieczeństwo niewypłacalności⁶.

W 2008 r. państwa UE zobowiązały się do utworzenia Komitetów Stabilności Finansowej, mających na celu usprawnienie współpracy między instytucjami sieci bezpieczeństwa finansowego. W Polsce Komitet Stabilności Finansowej został utworzony w listopadzie 2008 r. Celem ustawowym działania Komitetu jest zapewnienie efektywnej współpracy w zakresie wspierania i utrzymania stabilności krajowego systemu finansowego poprzez wymianę informacji, opinii i ocen sytuacji w systemie finansowym w kraju i za granicą oraz koordynację działań w tym zakresie⁷. Członkami Komitetu są: Minister Finansów, Prezes Narodowego Banku Polskiego i Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego⁸. Z powyższych regulacji prawnych wynika, że Komitet Stabilności Finansowej tworzą instytucje sieci bezpieczeństwa finansowego, których ustawowa działalność wymaga gromadzenia, przetwarzania i przekazywania informacji o stabilności systemu finansowego.

Przykładowo: naczelne organy państwowe, organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego, banki przekazują do NBP dane niezbędne do ustalania polityki pieniężnej państwa, okresowych ocen sytuacji pieniężnej państwa, sporządzania bilansu płatniczego, międzynarodowej pozycji inwestycyjnej, dokonywania ocen funkcjonowania rozliczeń pieniężnych i rozrachunków międzybankowych. Ponadto banki mają obowiązek przekazywać dane niezbędne do oceny ich sytuacji finansowej oraz stabilności i ryzyka systemu bankowego⁹. Na podstawie powyższych informacji NBP opracowuje raporty o stabilności systemu finansowego i raporty o rozwoju systemu finansowego, a więc ocenia nie tylko funkcjonowanie systemu bankowego, ale również stabilność krajowego systemu finansowego. Obowiązek przekazywania do NBP danych niezbędnych do wykonywania zadań NBP, wynikających z ustawy oraz uczestnictwa w Europejskim Systemie Banków Centralnych, obejmuje również dane objęte ochroną na podstawie odrębnych ustaw, w tym informacje objęte tajemnicą bankową¹⁰.

To właśnie informacje gromadzone przez NBP, w ramach jego ustawowych uprawnień, mogą być udostępniane Ministrowi Finansów i Komisji Nadzoru Fi-

⁶ Art. 4. Ustawa o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym z dnia 14 grudnia 1994 r., Dz.U. 1995 Nr 4 poz. 18, z późn. zm.

⁷ Art. 3. Ustawa o Komitecie Stabilności Finansowej z dnia 7 listopada 2008 r., Dz.U. Nr 2009, poz. 1317.

⁸ *Ibidem*, art. 4.

⁹ Art. 23. Ustawa o NBP..., *op. cit.*

¹⁰ *Ibidem*, art. 23.

nansowego w zakresie niezbędnym dla realizacji celu działalności i zadań Komitetu Stabilności Finansowej¹¹.

Podobne obowiązki w zakresie przekazywania informacji mają banki wobec Komisji Nadzoru Finansowego, co wynika z realizowanych przez ten organ funkcji nadzorczych oraz wobec Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, co wynika z działalności pomocowej i analitycznej Funduszu. Na podstawie przekazywanej informacji KNF opracowuje Raporty o sytuacji banków oraz Raporty o funkcjonowaniu polskiego rynku finansowego w ujęciu międzysektorowym. BFG dokonuje analiz sytuacji ekonomiczno-finansowych banków komercyjnych, banków spółdzielczych oraz całego sektora krajowego.

Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego i Prezes NBP mają ustawowe prawo przekazywania sobie informacji, w tym niejawnych, w zakresie niezbędnym do wykonywania ich ustawowo określonych zadań¹².

Zadania Komitetu Stabilności Finansowej nie sprowadzają się tylko do dokonywania ocen sytuacji w krajowym systemie finansowym, co stanowiłoby powielanie działań NBP, KNF i BFG, ale obejmują również:

- ❖ opracowywanie i przyjmowanie procedur współdziałania na wypadek wystąpienia zagrożenia dla stabilności krajowego systemu finansowego,
- ❖ koordynowanie działań członków Komitetu w sytuacji bezpośredniego zagrożenia dla stabilności krajowego systemu finansowego¹³.

W kontekście powyższych zadań, Komitet Stabilności Finansowej należy postrzegać jako organ koordynujący działalność instytucji tworzących sieć bezpieczeństwa finansowego.

2. WEWNĘTRZNY WYMIAR BEZPIECZEŃSTWA FINANSOWEGO

Bezpieczeństwo finansowe w skali makro (zewnętrzne) to podstawa bezpieczeństwa wewnętrznego banku, które najczęściej jest interpretowane jako wypłacalność lub jako stan równowagi. Bezpieczeństwo banku utożsamiane z jego wypłacalnością to kłopoty z płynnością, określaną jako zdolność do terminowego spłacania wszystkich zobowiązań pieniężnych, które prowadzą do zagrożenia wypłacalności, określanej jako nadwyżka wartości rynkowej aktywów nad wartością zobowiązań, a to oznacza utratę wiarygodności finansowej banku, a tym samym prowadzi do spadku bezpieczeństwa funkcjonowania¹⁴.

¹¹ *Ibidem*, art. 23.

¹² Art. 16. Ustawa o nadzorze nad rynkiem finansowym z dnia 21 lipca 2006 r., Dz.U. Nr 157, poz. 1119 z późn. zm.

¹³ Art. 3. Ustawa o Komitecie..., *op. cit.*

¹⁴ B. Zdanowicz, *Podstawowe dylematy i kryteria wyboru formuły systemu gwarantowania depozytów w świetle teorii i doświadczeń międzynarodowych*, „Bezpieczny Bank” Nr 1 (34)/ 2007.

Bezpieczeństwo banku jako stan równowagi oznacza, że bank osiąga równowagę ekonomiczną, finansową i majątkową, co pozwala mu bezpiecznie realizować jego funkcje nawet w przypadku wystąpienia okresowych szoków zewnętrznych¹⁵.

Oba podejścia do definiowania bezpieczeństwa banku, które można uznać za podejścia klasyczne, są wzajemnie ze sobą powiązane. Oba podejścia opierają się na zagrożeniach, które mogą prowadzić do wystąpienia różnych rodzajów ryzyka, jak: ryzyko obniżenia lub utraty płynności, do zachowania której bank jest ustawowo zobowiązany (art. 8 ustawy Prawo bankowe), ryzyko niewypłacalności, ryzyko kapitałowe, ryzyko bankructwa.

Coraz to nowe zagrożenia dla funkcjonowania banku oznaczają, że jest on narażony na różne rodzaje ryzyka bankowego, które stały się w ostatnich latach przedmiotem regulacji nadzorczych mających zapewnić bezpieczną działalność banku. Zarządzanie ryzykiem bankowym zdominowało działalność każdego banku, co znalazło odzwierciedlenie w ustawowym ujęciu systemu zarządzania bankiem, jako zbiorze zasad i mechanizmów odnoszących się do procesów decyzyjnych, zachodzących w banku oraz do oceny prowadzonej działalności bankowej. Tak interpretowany system zarządzania powinien obejmować co najmniej system zarządzania ryzykiem i system kontroli wewnętrznej¹⁶. Zadaniem systemu zarządzania ryzykiem jest identyfikacja, pomiar lub szacowanie oraz monitorowanie ryzyka występującego w działalności banku, służące zapewnieniu prawidłowości procesu wyznaczania i realizacji szczegółowych celów prowadzonej przez bank działalności¹⁷.

Ustawowe ujęcie systemu zarządzania ryzykiem odnosi się do ryzyka bankowego, co w praktyce bankowej wymaga przełożenia na konkretne rodzaje ryzyka. Nie jest to zadanie proste, ponieważ występuje wiele rodzajów ryzyka bankowego. Obok klasycznych rodzajów ryzyka bankowego, jak: ryzyko kredytowe, ryzyko stóp procentowych czy ryzyko niedopasowania aktywów i pasywów, pojawiło się wiele nowych rodzajów, czego przykładem są: ryzyko outsourcingu, ryzyko ładu korporacyjnego, ryzyko zgodności (*compliance*).

Wszystkie rodzaje ryzyka bankowego są przedmiotem licznych regulacji prawnych i mają bezpośrednie przełożenie na bezpieczeństwo funkcjonowania banku w takich kategoriach, jak: bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo środków pieniężnych, bezpieczeństwo bankowości elektronicznej, bezpieczeństwo informacji, bezpieczeństwo systemów informatycznych (zob. tabela 1).

¹⁵ Szerzej o podejściu autorów do definiowania bezpieczeństwa banku [w:] M. Capiga, W. Gradoń, G. Szustak, *Adekwatność kapitałowa w ocenie bezpieczeństwa banku*, CeDeWu.PL. Platinum, Warszawa 2011, s. 10 i dalsze.

¹⁶ Art. 9. Ustawa Prawo bankowe..., *op. cit.*

¹⁷ *Ibidem*, art. 9a.

Tabela 1. Przykładowe regulacje prawne wybranych kategorii bezpieczeństwa funkcjonowania banku

Regulacja prawna	Kategorie zagrożenia	Kategorie bezpieczeństwa
USTAWA PRAWO BANKOWE		
<p>Art. 30 Utworzenie banku może nastąpić, jeżeli: zostało zapewnione wyposażenie banku w pomieszczenia posiadające odpowiednie urządzenia techniczne, należycie zabezpieczające przechowywane w banku wartości, z uwzględnieniem zakresu i rodzaju prowadzonej działalności bankowej</p>	Ryzyko techniczne	Bezpieczeństwo techniczne
<p>Art. 30 Założyciele oraz osoby przewidziane do objęcia w banku stanowisk członków zarządu, w tym prezesa, dają rękojmię ostrożnego i stabilnego zarządzania bankiem</p>	Ryzyko personalne	Bezpieczeństwo personalne (osobowe)
<p>Art. 30 Przedstawiony przez założycieli plan działalności banku na okres co najmniej trzyletni wskazuje, że działalność ta będzie bezpieczna dla środków pieniężnych gromadzonych w banku</p> <p>Art. 50 Bank dokłada szczególnej staranności w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa przechowywanych środków pieniężnych</p>	Ryzyko planowania	Bezpieczeństwo środków pieniężnych
<p>Art. 104 Bank, osoby w nim zatrudnione oraz osoby, za których pośrednictwem bank wykonuje czynności bankowe, są obowiązane zachować tajemnicę bankową, która obejmuje wszystkie informacje dotyczące czynności bankowej, uzyskane w czasie negocjacji, w trakcie zawierania i realizacji umowy, na podstawie której bank tę czynność wykonuje</p>	Ryzyko poufności danych osobowych	Bezpieczeństwo informacji
<p>Art. 126 W celu zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego banki są obowiązane posiadać fundusze własne, dostosowane do rozmiaru prowadzonej działalności</p>	Ryzyko kapitałowe	Bezpieczeństwo ekonomiczne

USTAWA O PODPISIE ELEKTRONICZNYM		
<p>Art. 3</p> <p>2) Bezpieczny podpis elektroniczny, to podpis elektroniczny, który:</p> <p>a) jest przyporządkowany wyłącznie do osoby składającej ten podpis,</p> <p>b) jest sporządzany za pomocą podlegających wyłącznej kontroli osoby składającej podpis elektroniczny bezpiecznych urządzeń służących do składania podpisu elektronicznego i danych służących do składania podpisu elektronicznego,</p> <p>c) jest powiązany z danymi, do których został dołączony, w taki sposób, że jakakolwiek późniejsza zmiana tych danych jest rozpoznawalna.</p> <p>9) Bezpieczne urządzenie służące do weryfikacji podpisu elektronicznego – urządzenie służące do weryfikacji podpisu elektronicznego spełniające wymagania określone w ustawie</p>	<p>Ryzyko poufności danych osobowych</p> <p>Ryzyko dostępu do systemu</p> <p>Ryzyko techniczne</p>	<p>Bezpieczeństwo bankowości elektronicznej</p>
USTAWA O ELEKTRONICZNYCH INSTRUMENTACH PŁATNICZYCH		
<p>Art. 31</p> <p>Bank, świadcząc usługi na podstawie umowy o usługi bankowości elektronicznej, obowiązany jest do:</p> <p>1) zapewnienia posiadaczowi bezpieczeństwa dokonywania operacji, z zachowaniem należytej staranności oraz przy wykorzystaniu właściwych rozwiązań technicznych</p>	<p>Ryzyko techniczne</p>	<p>Bezpieczeństwo bankowości elektronicznej</p>
<p>Art. 32</p> <p>Posiadacz jest obowiązany do nieujawniania informacji o działaniu elektronicznego instrumentu płatniczego, udostępnianego w ramach umowy o usługi bankowości elektronicznej, których ujawnienie może spowodować brak skuteczności mechanizmów zapewniających bezpieczeństwo zleczanych operacji.</p>	<p>Ryzyko informacji</p>	<p>Bezpieczeństwo informacji</p>

USTAWA O PRZECIWDZIAŁANIU PRANIU PIENIĘDZY ORAZ FINANSOWANIU TERRORYZMU		
<p>Art. 8</p> <p>1) Instytucja obowiązana przeprowadzająca transakcję, której równowartość przekracza 15 000 euro, ma obowiązek zarejestrować taką transakcję również w przypadku, gdy jest ona przeprowadzana za pomocą więcej niż jednej operacji, których okoliczności wskazują, że są one ze sobą powiązane i zostały podzielone na operacje o mniejszej wartości, z zamiarem uniknięcia obowiązku rejestracji.</p> <p>3) Instytucja obowiązana przeprowadzająca transakcję, której okoliczności wskazują, że może ona mieć związek z praniem pieniędzy lub finansowaniem terroryzmu, ma obowiązek zarejestrować taką transakcję, bez względu na jej wartość i charakter.</p> <p>Art. 8b</p> <p>Instytucje obowiązane stosują wobec swoich klientów środki bezpieczeństwa finansowego. Zakres stosowania jest określany na podstawie oceny ryzyka prania pieniędzy i finansowania terroryzmu, zwanej dalej „oceną ryzyka”, dokonanej w wyniku analizy, z uwzględnieniem w szczególności rodzaju klienta, stosunków gospodarczych, produktów, transakcji.</p>	<p>Ryzyko prania pieniędzy</p>	<p>Bezpieczeństwo finansowe</p>

Źródło: Ustawa Prawo Bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r. Dz.U. Nr 140, poz. 939 z późn. zm.; Ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu z dnia 16 listopada 2000 r., Dz.U. 2010, Nr 46, poz. 276 z późn. zm.; Ustawa o podpisie elektronicznym z dnia 18 września 2001 r., Dz.U. 2001, Nr 130, poz. 1450 z późn. zm.; Ustawa o elektronicznych instrumentach płatniczych z dnia 12 września 2002 r., Dz.U. 2002 r., Nr 169, poz. 1385 z późn. zm.

Najbardziej szeroką kategorią bezpieczeństwa, regulowaną ustawowo (art. 126 ustawy Prawo bankowe), jest bezpieczeństwo ekonomiczne, czyli obowiązek posiadania przez bank odpowiedniej wysokości funduszy własnych. Jest to jedna z najstarszych regulacji prawnych odnoszących się do bezpieczeństwa banku, która aktualnie wydaje się podejściem dość wąskim. Obok kapitału księgowego w zarządzaniu bankiem mamy do czynienia z innymi kategoriami kapitałów. Pojawiły się one w związku z pracami Bazylejskiego Komitetu ds. Nadzoru Bankowego dotyczącymi pomiaru adekwatności kapitałowej, czyli pomiaru różnych rodzajów ryzyka

bankowego i szacowania kapitału niezbędnego na pokrycie strat z tytułu ich wystąpienia. Takimi kategoriami kapitału są kapitał regulacyjny i kapitał ekonomiczny¹⁸.

Występujące w ustawie Prawo bankowe fundusze własne to polski odpowiednik kapitału regulacyjnego, którego elementy składowe określa art. 127 Prawa bankowego. Kapitał ekonomiczny, ujmowany w literaturze najczęściej jako kapitał absorbujący nieoczekiwane straty z tytułu różnych rodzajów ryzyka bankowego, w ustawie Prawo bankowe został zdefiniowany jako oszacowana przez bank kwota niezbędna do pokrycia wszystkich zidentyfikowanych, istotnych rodzajów ryzyka występujących w działalności banku oraz zmian otoczenia gospodarczego, uwzględniająca przewidywany poziom ryzyka, czyli kapitał wewnętrzny¹⁹. M. Iwanicz-Drozdowska określa kapitał regulacyjny i kapitał ekonomiczny mianem kapitału finansowego²⁰.

Mówiąc o bezpieczeństwie ekonomicznym banku, należy więc uwzględniać obie kategorie kapitału, czyli kapitał regulacyjny i kapitał wewnętrzny, w odniesieniu do których obowiązują liczne regulacje nadzorcze.

Bezpieczeństwo ekonomiczne to oczywiście podstawa bezpieczeństwa funkcjonowania banku, ale nie jest ono równoznaczne z bezpieczeństwem banku w jego różnych wymiarach.

Bank, jako instytucja zaufania publicznego, przywiązuje szczególne znaczenie do bezpieczeństwa środków pieniężnych pozyskanych od klientów, stanowiących podstawę jego działalności operacyjnej. Bezpieczeństwo środków pieniężnych przekłada się na bezpieczeństwo klienta banku. Szczególnym przykładem może być bankowość elektroniczna. Szybki rozwój elektronicznych kanałów dystrybucji produktów bankowych oznaczał zupełnie nowe zagrożenia, a tym samym konieczność doboru odpowiednich zabezpieczeń. Powszechnie znany podział zagrożeń bankowości elektronicznej to:

- ❖ zagrożenia wspólne dla serwera i klienta związane z podsłuchiowaniem lub modyfikacją danych przesyłanych sieciami, czyli *sniffing* (podsłuchiwanie), *spoofing* (podszywanie się pod komputer w sieci), *network snooping* (wstępne rozpoznanie parametrów sieci), *phishing* (wyłudzenie poufnych informacji osobistych), sabotaż komputerowy i cyberterroryzm,
- ❖ zagrożenia serwera, czyli zagrożenia związane z atakami na zasoby serwera typu ataki blokujące DoS oraz DDoS, wykorzystywanie specyficznych programów umożliwiających ingerencję w systemy informatyczne (jak bakterie, robaki, konie trojańskie), ataki na bazy danych,

¹⁸ M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, wyd. II, Warszawa 2010, s. 216 i dalsze; M. Marcinkowska, *Standardy kapitałowe banków. Bazylejska Nowa Umowa Kapitałowa w polskich regulacjach nadzorczych*, Regan Press, Gdańsk 2009, s. 116 i dalsze.

¹⁹ Art. 128 Ustawa Prawo bankowe..., *op. cit.*

²⁰ M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie...*, *op. cit.*, s. 214.

- ❖ zagrożenia klienta związane z procedurami logowania się do systemu oraz pracy z oprogramowaniem klienta, jak: identyfikator, hasło, błędy w oprogramowaniu)²¹.

Poszczególne grupy zagrożeń to poszczególne kategorie bezpieczeństwa bankowości elektronicznej. Najbardziej znane zabezpieczenia bankowości elektronicznej to przede wszystkim podpis elektroniczny oraz bezpieczeństwo informacji i systemów informatycznych. Podpis elektroniczny, zwłaszcza tzw. bezpieczny podpis elektroniczny, regulowany ustawowo i związane z tym bezpieczne urządzenia służące do składania podpisu elektronicznego oraz bezpieczne urządzenia służące do jego weryfikacji, to typowy przykład bezpieczeństwa prawnego i bezpieczeństwa technicznego w odniesieniu do bankowości elektronicznej (zob. tabela 1)²². Chodzi przede wszystkim o warunki, jakie powinny spełniać te urządzenia, jak: łatwe rozpoznawanie istotnych dla bezpieczeństwa zmian w urządzeniu do składania podpisu, rzetelnie weryfikowana autentyczność i ważność certyfikatów lub innych danych poświadczonych elektronicznie, poprawnie i czytelnie wykazywany wynik weryfikacji identyfikacji osoby składającej podpis elektroniczny, sygnalizowanie istotnych dla bezpieczeństwa zmian w urządzeniu służącym do weryfikacji podpisu elektronicznego²³.

Warunki stosowania podpisu elektronicznego, skutki prawne jego stosowania, zasady świadczenia usług certyfikacyjnych oraz zasady nadzoru nad podmiotami świadczącymi te usługi zostały określone ustawowo. Stanowią one, obok regulacji o ochronie danych osobowych, tajemnicy bankowej, regulacji odnoszących się do zasad wydawania i używania elektronicznych instrumentów płatniczych, tzw. prawną kategorię środków ochrony bankowości elektronicznej. Do tej kategorii bezpieczeństwa bankowości elektronicznej zalicza się również znormalizowane środki ochrony, czyli normy ISO²⁴. Należą do nich między innymi:

- ❖ norma ISO IEC 9126, która określa jakość oprogramowania w zakresie funkcjonalności, niezawodności, użyteczności, wydajności, utrzymywalności i przenośności,
- ❖ norma ISO IEC 27001, która definiuje takie cechy bezpieczeństwa, jak: poufność, integralność, dostępność i rozliczalność,
- ❖ norma ISO 15408, która określa kryteria wykorzystywane do oceny właściwości zabezpieczeń produktów i systemów teleinformatycznych²⁵.

²¹ Por. A. Gospodarowicz (red.), *Bankowość elektroniczna*, PWE, Warszawa 2005, s. 72 i dalsze; S. Wojciechowska-Filipek, *Technologia informacyjna w usługach bankowości elektronicznej*, Difin, Warszawa 2010, s. 77 i dalsze.

²² Art. 18. Ustawa o podpisie elektronicznym z dnia 18 września 2001 r., Dz.U. 2001, Nr 130, poz. 1450 z późn. zm.

²³ *Ibidem*.

²⁴ S. Wojciechowska-Filipek, *Technologia...*, *op. cit.*, s. 83.

²⁵ *Ibidem*.

Badania bezpieczeństwa IT, przeprowadzone przez uczestniczące w projekcie instytucje: KPMG, ZBP, miesięcznik „BANK”, wykazały, że:

- ❖ główne czynniki powodujące zagrożenia bezpieczeństwa transakcji realizowanych za pośrednictwem kanałów elektronicznych to: brak lub niewystarczająca świadomość zagrożeń istniejących po stronie użytkowników (47%), luki w bezpieczeństwie oferowanych na rynku rozwiązań (29%) oraz niewystarczające mechanizmy bezpieczeństwa zaimplementowane w kanałach elektronicznych (19%),
- ❖ najczęściej występującymi w bankach rodzajami incydentów z zakresu bezpieczeństwa systemów informatycznych są incydenty związane z usługą e-mail typu *spamming* oraz *phishing* (21%),
- ❖ wdrożone standardy bezpieczeństwa funkcjonujące w bankach to środki bezpieczeństwa w postaci normy ISO/IEC 27001 (wdrożyło je 54% respondentów), 36% wdrożyła normę ISO/IEC 17799, a 27% normę BS 7799²⁶.

W kontekście bezpieczeństwa bankowości elektronicznej istotne jest rozróżnienie między bezpieczeństwem informacji a bezpieczeństwem teleinformatycznym. Jak pisze A. Białas: „bezpieczeństwo teleinformatyczne, czyli odnoszące się do systemów teleinformatycznych, związane jest ze spełnieniem pewnych właściwości, czyli tzw. atrybutów bezpieczeństwa w systemach oraz w ich otoczeniu”²⁷. Chodzi o tzw. aspekty bezpieczeństwa, do których zalicza się: integralność, poufność, dostępność, autentyczność, rozliczalność oraz niezawodność. „Bezpieczeństwo teleinformatyczne dotyczy instytucji wykorzystujących technologie informatyczne w swojej działalności i służy niezakłóconemu funkcjonowaniu tych instytucji...bezpieczeństwo informacji ma szersze znaczenie...gdyż obejmuje także informację znajdującą się poza systemami teleinformatycznymi, a więc występującą na przykład w postaci dokumentów papierowych, mikrofilmów oraz w postaci zapamiętanej, i wymieniane przez człowieka bezpośrednio lub za pomocą środków łączności”²⁸.

System nadzoru oparty na analizie ryzyka z wykorzystaniem metodyki BION (badanie i ocena nadzorcza), uruchomiony w KNF, wprowadził kategorię ryzyka bezpieczeństwa. Mapa klas ryzyka zawiera nie tylko rodzaje ryzyka bankowego, ale również ich definicje. Ryzyko bezpieczeństwa definiowane jest jako ryzyko zakłócenia funkcjonowania podmiotu lub strat finansowych w wyniku niedostatecznej ochrony jego zasobów i informacji²⁹. Tak interpretowane ryzyko bezpieczeństwa obejmuje praktycznie wszystkie rodzaje ryzyka bankowego ponieważ:

²⁶ www.kpmg.pl/bezpieczenstwo-IT-w-bankach (dostęp: 21.09.2011 r.).

²⁷ A. Białas, *Bezpieczeństwo informacji i usług w nowoczesnej instytucji i firmie*, wyd. II, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2007, s. 28.

²⁸ *Ibidem*, s. 27–28.

²⁹ www.knf.gov.pl/o-nas/Urząd-Komisji (dostęp: 20.09.2011 r.).

- ❖ ryzyko zakłócenia funkcjonowania podmiotu jest najszerszą kategorią ryzyka, czyli praktycznie każdy rodzaj ryzyka bankowego może być przyczyną zakłócenia funkcjonowania banku,
- ❖ każde zakłócenie to ryzyko wystąpienia straty, która ze względu na pomiar (lub szacowanie) ryzyka ma wymiar finansowy,
- ❖ podstawowymi komponentami ryzyka bezpieczeństwa są posiadane przez bank zasoby, zarówno materialne, jak i niematerialne.

Wszystkie rodzaje ryzyka, odnoszące się do zasobów banku i informacji, wzajemnie się przenikają, co prowadzi do ryzyka obniżenia lub utraty płynności, następnie ryzyka kapitałowego, a w ostatecznym efekcie do ryzyka zarządzania bankiem, które można uznać za jednoznaczne ze spadkiem lub brakiem bezpieczeństwa funkcjonowania banku (por. wykres 2).

Niedostateczna ochrona zasobów to ochrona zasobów ludzkich, rzeczowych, kapitałowych, a takimi są przede wszystkim środki pieniężne, w przypadku których może wystąpić ryzyko prania brudnych pieniędzy. Jest ono definiowane przez KNF jako ryzyko poniesienia strat w wyniku zamieszania w proceder prania brudnych pieniędzy prowadzony przez klientów, pośredników lub pracowników. Bank, jako instytucja obowiązana, przeprowadzająca transakcję, której równowartość przekracza 15 000 euro, ma obowiązek ją zarejestrować³⁰.

W przypadku wystąpienia ryzyka prania brudnych pieniędzy (np. przy zawieraniu umowy, przeprowadzaniu transakcji z klientem lub gdy istnieje podejrzenie prania pieniędzy), bank stosuje środki bezpieczeństwa finansowego, które polegają na:

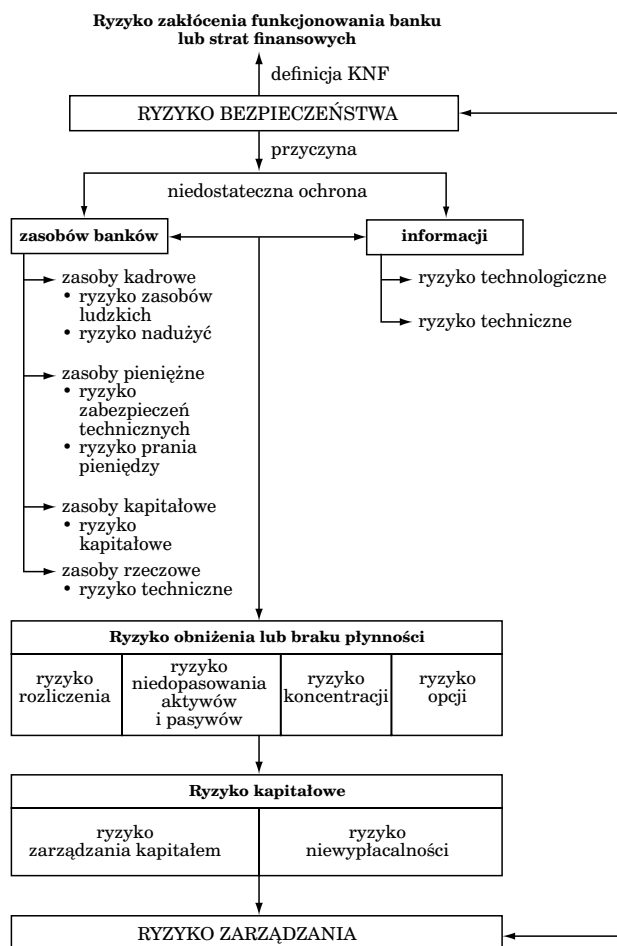
- ❖ identyfikacji klienta i weryfikacji jego tożsamości, na podstawie dokumentów lub informacji publicznie dostępnych,
- ❖ podejmowaniu czynności w celu identyfikacji beneficjenta rzeczywistego i stosowaniu uzależnionych od oceny ryzyka odpowiednich środków weryfikacji jego tożsamości, w tym ustaleniu struktury własności i zależności klienta,
- ❖ uzyskiwaniu informacji dotyczących celu i zamierzonego przez klienta charakteru stosunków gospodarczych,
- ❖ bieżącym monitorowaniu transakcji gospodarczych z klientem, a w miarę możliwości badaniu źródła pochodzenia wartości majątkowych oraz bieżącym aktualizowaniu posiadanych dokumentów i informacji³¹.

Powyższy przegląd wybranych, ustawowych regulacji w zakresie szeroko ujętego bezpieczeństwa funkcjonowania banku wyraźnie wskazuje na swoistą triadę zależności typu: zagrożenia – ryzyko – bezpieczeństwo.

³⁰ Art. 8. Ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu z dnia 16 listopada 2000 r., Dz.U. z 2010 r., Nr 46, poz. 276.

³¹ *Ibidem*, art. 8b.

Wykres 2. Komponenty ryzyka bezpieczeństwa i ich powiązania

Źródło: opracowanie własne.

W tym kontekście można mówić o trzecim podejściu do definiowania bezpieczeństwa banku. Bezpieczeństwo banku to stan, w którym bank:

- ❖ ma sprawny system monitorowania i kontrolowania zagrożeń,
- ❖ ma mechanizmy i instrumenty pozwalające zapobiegać przekształceniu zagrożeń w konkretne rodzaje ryzyka bankowego,
- ❖ zarządza ryzykiem bankowym tak, aby wielkość podejmowanego ryzyka mieściła się w ustalonych granicach określonych regulacjami nadzorczymi (np. limitami, normami),

- ❖ ma zdolność do absorpcji nieoczekiwanych strat w przypadku wystąpienia szoków zewnętrznych i wewnętrznych.
Zarządzanie bezpieczeństwem banku to zarządzanie ryzykiem bankowym.

PODSUMOWANIE

Powyższe rozważania to jedynie zasygnalizowanie złożoności zarządzania bezpieczeństwem banku, co wynika z jego wielowymiarowości. Zarządzanie bankiem to zarządzanie bezpieczeństwem, czyli zarządzanie ukierunkowane na przeciwdziałanie zagrożeniom, które mogą przekształcić się w konkretny rodzaj ryzyka, który po przekroczeniu optymalnego poziomu powoduje spadek bezpieczeństwa banku. Przedstawione w opracowaniu problemy wielowymiarowości bezpieczeństwa i odnoszące się do nich regulacje prawne zostały ograniczone do krajowego systemu bankowego. Nie należy zapominać, że jest to wprawdzie jedynie ujęcie mikro, ale w dobie globalizacji i integracji rynku finansowego bezpieczeństwo finansowe instytucji finansowych i kredytowych to podstawa nowej architektury finansowej, a przede wszystkim większej harmonizacji regulacji prawnych w tym zakresie.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Białas A., *Bezpieczeństwo informacji i usług w nowoczesnej instytucji i firmie*, wyd. II, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 2007.

Capiga M., Gradoń W., Szustak G., *Adekwatność kapitałowa w ocenie bezpieczeństwa banku*, CeDeWu.Pl. Platinum, Warszawa 2011.

Capiga M., Gradoń W., Szustak G., *Sieć bezpieczeństwa finansowego*, wyd. I, CeDeWu. Pl Platinum, Warszawa 2010.

Gospodarowicz A. (red.), *Bankowość elektroniczna*, PWE, Warszawa 2005.

Iwanicz-Drozdowska M., *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, wyd. II, Warszawa 2010.

Marcinkowska M., *Standardy kapitałowe banków. Bazylejska Nowa Umowa Kapitałowa w polskich regulacjach nadzorczych*, Regan Press, Gdańsk 2009.

Szczepańska O., *Stabilność finansowa jako cel banku centralnego. Studium teoretyczno-porównawcze*, Wydawnictwo Naukowe SHOLAR, Warszawa 2008.

Wojciechowska-Filipek S., *Technologia informacyjna w usługach bankowości elektronicznej*, Difin, Warszawa 2010.

Artykuły prasowe

Zdanowicz B., *Podstawowe dylematy i kryteria wyboru formuły systemu gwarantowania depozytów w świetle teorii i doświadczeń międzynarodowych*, „Bezpieczny Bank” Nr 1 (34)/2007.

Dokumenty prawne

Ustawa o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym z dnia 14 grudnia 1994 r., Dz.U. 1995 Nr 4 poz. 18, z późn. zm.

Ustawa o Narodowym Banku Polskim z dnia 29 sierpnia 1997 r., Dz.U. 1997 Nr 140 poz. 938 z późn. zm.

Ustawa Prawo Bankowe z dnia 29 sierpnia 1997 r., Dz.U. Nr 140 poz. 939 z późn. zm.

Ustawa o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu z dnia 16 listopada 2000 r., Dz.U. z 2010 r. Nr 46, poz. 276.

Ustawa o podpisie elektronicznym z dnia 18 września 2001 r., Dz.U. 2001 Nr 130, poz. 1450 z późn. zm.

Ustawa o elektronicznych instrumentach płatniczych z dnia 12 września 2002 r., Dz.U. 2002 r. Nr 169 poz. 1385 z późn. zm.

Ustawa o nadzorze nad rynkiem finansowym z dnia 21 lipca 2006 r., Dz.U. 2006 Nr 157, poz. 1119 z późn. zm.

Ustawa o Komitecie Stabilności Finansowej z dnia 7 listopada 2008 r., Dz.U. Nr 2009, poz. 1317.

Materiały internetowe

[www.knf.gov.pl/o_nas/Urząd Komisji](http://www.knf.gov.pl/o_nas/Urząd_Komisji) (dostęp: 20.09.2011 r.).

[www.kpmg.pl/bezpieczeństwo IT w bankach](http://www.kpmg.pl/bezpieczeństwo_IT_w_bankach) (dostęp: 21.09.2011 r.).

[www.mf.gov.pl/bezpieczeństwo finansowe](http://www.mf.gov.pl/bezpieczeństwo_finance) (dostęp: 21.09.2011 r.).

*Helena Żukowska**
*Marian Żukowski**

SYSTEM GWARANCJI DEPOZYTÓW BANKOWYCH OSÓB FIZYCZNYCH W ROSJI

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie systemu gwarancji depozytów osób fizycznych w Rosji oraz pokazanie, że brak ochrony systemowej depozytów istotnie zwiększa zakres i konsekwencje zakłóceń płynności systemu bankowego, pogłębiając te problemy na skutek wystąpienia „paniki bankowej” i niwecząc zaufanie do systemu bankowego, które jest integralnym elementem bankowości.

Ochrona depozytów osób fizycznych w systemach bankowych jest niezbędna z uwagi na ryzyko utraty zaufania do systemu finansowego przez deponentów na skutek ryzyka systemowego, w konsekwencji wybuchu „paniki bankowej” i kryzysu w całym systemie bankowym z wieloma negatywnymi następstwami dla systemu finansowego i gospodarki jako całości¹. Jednak celowość tworzenia systemów gwarantowania depozytów w warunkach gospodarki rynkowej jest też niekiedy kwestiono-

* Profesor KUL dr hab. Helena Żukowska i profesor dr hab. Marian Żukowski są pracownikami naukowymi w Instytucie Ekonomii i Zarządzania w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II.

¹ System gwarantowania depozytów bankowych w Rosji został zaprezentowany także w: H. Żukowska, *Tworzenie systemu gwarantowania depozytów bankowych w Rosji*, [w:] *Bankowość*, red. M. Zaleska, Monografie i Opracowania Naukowe SGH w Warszawie, Warszawa 2005, s. 55–65; także H. Żukowska, *Stabilność i czynniki destabilizujące system bankowy (przykład Rosji po 1990 roku)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 429–445.

wana. Głosy krytyczne wskazują na sprzeczność z doktryną gospodarki rynkowej w rozumieniu ekonomii klasycznej oraz możliwość wystąpienia zjawiska *moral hazard*².

1. POWSTAWANIE SYSTEMU OCHRONY DEPOZYTÓW OSÓB FIZYCZNYCH W ROSJI

Do 2004 roku w Federacji Rosyjskiej nie funkcjonowała systemowa ochrona depozytów w bankach. Prace nad stworzeniem stosownego systemu w Rosji trwały wiele lat i wymagały przezwyciężenia wielu barier natury prawnej, organizacyjnej i psychologicznej. Wprawdzie od 1990 roku do ochrony interesów deponentów w bankach obowiązujące prawo zobowiązywało bank centralny, ale żadne szczegółowe przepisy prawne konkretnie nie określały odpowiedzialności banku centralnego (Banku Rosji) za zobowiązania organizacji kredytowych, z wyjątkiem sytuacji, kiedy to bank centralny sam na siebie takie zobowiązania przyjął³.

Dopiero kryzys 1998 roku uświadomił konieczność niezwłocznego stworzenia systemu gwarantowania depozytów w rosyjskim systemie bankowym. Stało się tak, ponieważ jednym z objawów kryzysu 1998 roku była panika bankowa i run klientów na banki, hamowany przez bank centralny poprzez administracyjne ograniczanie wielkości i częstotliwości wypłacanych kwot depozytów. Brak ochrony systemowej depozytów osób fizycznych potęgował problemy banków z utrzymaniem płynności i w rezultacie doprowadził do upadłości wielu banków. W wyniku kryzysu, jaki dotknął system finansowy jesienią 1998 roku, w Rosji upadło ponad 200 banków, w tym kilka z listy 20 największych banków komercyjnych. Stało się oczywiste, że system bankowy wymaga niezwłocznego wsparcia ze strony rządu, banku centralnego i parlamentu w celu stworzenia systemu ochrony środków pieniężnych ulokowanych w bankach.

We wrześniu 1998 roku Bank Rosji podjął decyzję o przeniesieniu na bank centralny zobowiązań kilku dużych banków komercyjnych wobec deponentów – osób fizycznych. Bank Rosji podpisał w tym celu odpowiednie porozumienia ze Sbierrbankiem FR. Był to największy rosyjski bank komercyjny – z dominującym udziałem państwa – specjalizujący się w obsłudze ludności. Sbierrbank na zlecenie banku centralnego przejmował depozyty ludności od banków zagrożonych upadłością, tym samym przejmując za nie odpowiedzialność⁴.

² T. Obal, *Teoretyczne aspekty systemu gwarantowania depozytów*, „Bezpieczny Bank”, Nr 2 (23), 2004, s. 47–65.

³ Federalnyj zakon ot 2 diekabria 1990 g., *O cietralnom bankie Rossijskoj Fiedieracii (Bankie Rossii)* (FZ 1995 r., Nr 18, art. 1593, Nr 31, art. 2991), art. 79.

⁴ Odpowiednie przepisy prawne wydane przez Bank Rosji określiły procedurę przekazania depozytów ludności do Sbierrbanku Rosji – Pismo ot 3 sientjabria 1998 goda, Nr 199-T *O mierach po zaszcititje wkładow nasielenija w bankach*.

Rozwiązanie to świadczyło o zaangażowaniu się banku centralnego w łagodzenie skutków kryzysu bankowego i upadłości banków dla deponentów banków – osób fizycznych. Bank Rosji polecił organizacjom kredytowym, których zobowiązania wobec osób fizycznych przekroczyły 300 mln rubli, podpisać umowę ze Sbierrbankiem o przekazaniu mu depozytów osób fizycznych, które zdecydowały się przenieść swoje oszczędności. Już w trzecim kwartale 1998 roku zostały podpisane porozumienia Sbierrbanku FR z siedmioma dużymi bankami. Deponenci tych banków otrzymali prawo (nie obowiązek) przeniesienia depozytów do Sbierrbanku⁵. Dotyczyło to zarówno depozytów w walucie krajowej, jak i w walucie zagranicznej (przeliczono je na walutę krajową po oficjalnym kursie)⁶.

Pod koniec 1998 roku podjęto kolejne działania, które zmierzały do odzyskania wiarygodności, jaką powinny się cieszyć instytucje finansowe w państwie. Już w pierwszym kwartale 1999 roku przyjęto ustawę „O restrukturyzacji organizacji kredytowych”, która spowodowała powołanie Agencji Restrukturyzacji Organizacji Kredytowych (ARKO). Agencja ta została utworzona przez Bank Rosji i Skarb Państwa jako kapitałowa spółka otwarta z kapitałem 10 mld rubli. Po utworzeniu zmieniono jej status na państwową agencję. ARKO podjęła funkcje nadzoru bankowego realizowane do tego czasu wyłącznie przez Bank Rosji. Będąc państwową agencją, realizowała powierzone jej zadania na podstawie porozumienia o dobrowolnej współpracy z bankami. Celem działalności ARKO było realizowanie polityki państwa w obszarze restrukturyzacji systemu bankowego. Agencja wspierała działania rządu zmierzające do przezwyciężenia kryzysu finansowego oraz odbudowy rosyjskiego systemu bankowego i zaufania do niego. Chodziło o sprawne wykonywanie przez rosyjskie banki swoich statutowych zadań – zarządzania wolnymi środkami pieniężnymi, prowadzenia akcji kredytowej i wykonywania rozliczeń pieniężnych. Przez cały okres swojego funkcjonowania Agencja zrestrukturyzowała 21 banków. Restrukturyzacja była prowadzona w formie bezpośredniego dofinansowania banków, które utraciły płynność, lub poprzez emisję papierów wartościowych w celu pozyskania środków zasilających kapitały restrukturyzowane banków. W sytuacjach kiedy ARKO odmówiła podjęcia działań naprawczych, Fiederalnyj Bank Rosji anulował licencję danego banku na prowadzenie operacji bankowych i taka jednostka była likwidowana. Dzięki różnym działaniom podejmowanym przez ARKO, rosyjski system bankowy już od 1999 roku zaczął odzyskiwać stabilność. Zapewne niebagatelne znaczenie miała też korzystna sytuacja makroekonomiczna, która ukształtowała się w gospodarce rosyjskiej po 2000 roku, kiedy to wszystkie podstawowe wskaźni-

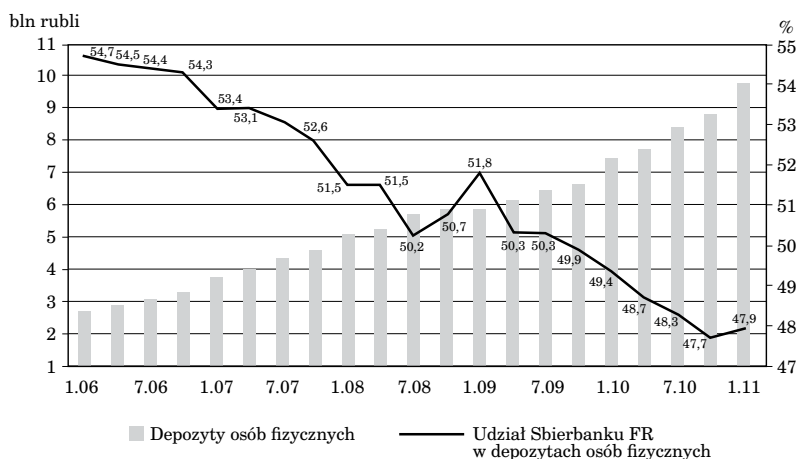
⁵ *O porządku pieriewoda wkładow nasilenija w Sbierrbank Rossii*, „Diengi i Kredit” 1998, Nr 12, s. 43–45.

⁶ Przypomnieć należy, że od 17 sierpnia 1998 roku kurs walutowy rubla w stosunku do walut zagranicznych został upłynniony, a giełda walutowa nie pracowała w sposób regularny. Kiedy został wznowiony handel walutami zagranicznymi na giełdzie walutowej po 1 września 1998 roku, rubel uległ silnej deprecjacji i w końcu 1998 roku kurs walutowy przekroczył 20 rubli za 1 USD. Kurs USD 15 października 2011 roku wynosił 30,99 rubla.

ki makroekonomiczne osiągnęły wysokie wartości dodatnie. W 2004 roku władze Rosji zdecydowały, że ARKO wypełniła nałożone na nią zadania i zamknęły jej działalność.

Konsekwencje finansowe kryzysu 1998 roku w rosyjskim systemie bankowym, a także powszechna utrata zaufania deponentów do banków rosyjskich, zmusiły władze do zintensyfikowania wysiłków nad zakończeniem procesu tworzenia systemu gwarantowania depozytów bankowych osób fizycznych. Jednakże, mimo publicznie głoszonej i powszechnie akceptowanej potrzeby stworzenia systemu, odpowiednie przygotowania przeciągały się. Dopiero w 2003 roku parlament zobowiązał rząd FR i Bank Rosji do jego utworzenia. W styczniu 2004 roku zostały zakończone prace koncepcyjne, a Duma przyjęła pakiet aktów prawnych pozwalający na jego uruchomienie. 27 stycznia 2004 roku zostały opublikowane przepisy prawne tworzące fundament dla zbudowania systemu gwarantowania depozytów bankowych osób fizycznych w Rosji⁷.

Wykres 1. Depozyty osób fizycznych w Rosji (lewa skala) i udział Sberbanku FR w depozytach sektora bankowego ogółem (prawa skala)

Źródło: *Obzor rynku wkładow fizycznych lic za 2010 god*, Gosudarstwiennaja Korporacija „Agientstwo po Strachowaniju Wkładow”, Moskwa 2011, s. 11.

⁷ Jest to Ustawa federalna z dnia 23.12.2003 r. Federalnyj zakon *O strachowanii wkładow fizycznych lic w bankach Rossijskoj Fiedieracii* Nr 177-FZ oraz trzy przepisy wykonawcze Banku Rosji (Ukazanie ot 16.01.2004 g. Nr 1379-U *Ob ocenkie finansowoj ustojczivosti banka w cieliach priznanija jejo dostatočnoj dlia ucziastija w sistiemie strachowanija wkładow*, Położenie ot 16.01.2004 g. Nr 247-P *O poriadkie rassmotrienija Bankom Rossii zajawlieniija ob. obżałowanii otricatielnogo zakliuczenija Banka Rossii na powtornoje chodatajstwo o sootwietstwiu banka triebowanijam k ucziastiju w sistiemie strachowanija wkładow*, Położenie ot 16.01.2004 g. Nr 248-P *O poriadkie rassmotrienija Bankom Rossii chodatajstwa o wniesienii Bankom Rossii zakliuczenija o sootwietstwiu banka triebowanijam k ucziastiju w sistiemie strachowanija wkładow*, „Wiestnik Banka Rossii” ot 27 janwaria 2004 g., Nr 5 (729), Moskwa 2004.

Wielkość depozytów osób fizycznych w bankach komercyjnych Rosji oraz udział banku dominującego w sferze obsługi depozytów osób fizycznych (Sbierbanku Federacji Rosyjskiej) przedstawia wykres 1.

2. TERMINY STOSOWANE W PROCEDURZE ODZYSKIWANIA ŚRODKÓW POWIERZONYCH BANKOM PRZEZ OSOBY FIZYCZNE

Agencja ubezpieczenia depozytów (AUD) – niekomercyjna instytucja utworzona przez rząd Federacji Rosji dla celów realizacji procedury związanej z systemem ochrony depozytów bankowych osób fizycznych i ochrony interesów deponentów. AUD działa na podstawie ustawy z dnia 23 grudnia 2003 roku Nr 177-FZ „O ochronie depozytów osób fizycznych w bankach Federacji Rosji”. To właśnie AUD organizuje wypłatę ubezpieczonych depozytów osobom fizycznym ze środków znajdujących się na funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów.

Bank – agent jest to bank wypłacający w imieniu i na rachunek AUD rekompensatę za ubezpieczone środki tym deponentom, w stosunku do których zaistniał „Przypadek ubezpieczeniowy”.

Bank – uczestnik systemu ubezpieczenia depozytów jest to organizacja kredytowa posiadająca prawo przyjmowania depozytów ludności. Taka organizacja powinna wpłacać obowiązkowe składki na fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów bankowych, informować swoich klientów o przynależności do systemu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów, o zasadach i wysokości chronionych depozytów oraz prowadzić ewidencję zobowiązań wobec deponentów.

Depozyt – są to środki pieniężne ulokowane przez osoby fizyczne w banku będącym uczestnikiem systemu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów na podstawie umowy zawartej z bankiem i podlegające ochronie ubezpieczeniowej. Pod pojęciem ubezpieczonego depozytu należy rozumieć zarówno kapitał, jak i należne odsetki. Ochroną ubezpieczeniową są objęte depozyty w walucie krajowej oraz w walutach zagranicznych. Nie podlegają ochronie środki osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, wkłady na okaziciela, środki przekazane bankom w zarząd oraz depozyty ulokowane w zagranicznych oddziałach rosyjskich banków.

Deponent to obywatel Rosji, cudzoziemiec lub bezpaństwowiec zawierający z bankiem umowę na ulokowanie środków na rachunku bankowym, posiadający prawo do rekompensaty za środki chronione ubezpieczeniem, w przypadku kiedy nastąpi „przypadek ubezpieczeniowy”. W celu skorzystania z prawa do zwrotu ubezpieczonych środków wystarczy przedłożyć dokument tożsamości i złożyć pismo żądające zwrotu należnych środków.

Zobowiązania netto banku przed deponentem – zobowiązania ogółem z tytułu zarządzania powierzonymi środkami pomniejszone o zobowiązania de-

ponenta wobec banku z tytułu na przykład zaciągniętych kredytów, udzielonych poręczeń. Zobowiązania deponenta wobec banku zmniejszają kwotę należnych mu świadczeń z tytułu konieczności zwrotu przez bank deponentowi ubezpieczonych środków uruchamianych po zaistnieniu „przypadku ubezpieczeniowego”.

Spis banków uczestników systemu ubezpieczenia depozytów to lista tych banków, w których ubezpieczone są depozyty osób fizycznych zgodnie z ustawą „O ochronie depozytów osób fizycznych w bankach Federacji Rosji”. Spis prowadzi Agencja. Jest dostępny w Internecie i na stronie internetowej Agencji. Jeżeli w odniesieniu do banku zaistniał „przypadek ubezpieczeniowy”, to bank zostanie wykreślony z rejestru po zakończeniu stosownych procedur formalnych.

Rejestr zobowiązań oznacza spis zobowiązań netto banku wobec deponentów, na podstawie których bank wypłaca należne środki deponentom. Zawiera następujące informacje: formalne dane deponentów pozwalające jednoznacznie wskazać beneficjenta, informacje o środkach zdeponowanych w banku oraz informacje o należnościach deponenta dla banku, na przykład z tytułu spłacanych kredytów.

System ubezpieczenia depozytów jest to specjalny program rządowy realizowany zgodnie z ustawą „O ochronie depozytów osób fizycznych w bankach Federacji Rosji”. Podstawowym zadaniem programu jest ochrona oszczędności ludności zgromadzonych w rosyjskich bankach komercyjnych. Aktualnie program ten umożliwia deponentowi otrzymanie 700 tys. rubli w sytuacji zaistnienia tzw. przypadku ubezpieczeniowego. Mechanizm ubezpieczenia depozytów i zwrotu należnych kwot jest stosunkowo prosty i nie wymaga od deponenta żadnych wcześniejszych działań. Depozyty są ubezpieczone z mocy prawa automatycznie w momencie wejścia banku – depozytariusza do systemu ubezpieczenia depozytów.

Rekompensata ubezpieczeniowa jest to kwota podlegająca wypłacie deponentowi w sytuacji wystąpienia „przypadku ubezpieczeniowego”. Wylicza się ją poprzez skorygowanie kwoty należnej deponentowi z tytułu ochrony ubezpieczeniowej o zobowiązania deponenta zaciągnięte lub zadeklarowane wobec banku. Należna kwota jest wypłacana w całości, jednak nie może być wyższa niż łącznie 700 tys. rubli. Obejmuje zarówno kwotę powierzonego depozytu, jak i należne odsetki. Należności są zawsze wypłacane w rublach, w ciągu trzech dni roboczych od momentu przedłożenia przez deponenta dowodu tożsamości i stosownego pisma wyrażającego żądanie wypłacenia należnej kwoty. Nie może to się odbyć jednak wcześniej niż dwa tygodnie po zaistnieniu „przypadku ubezpieczeniowego”.

„Przypadek ubezpieczeniowy” ma miejsce wówczas, kiedy zostanie anulowana przez Bank Rosji licencja banku komercyjnego na wykonywanie czynności bankowych bądź zostanie wprowadzone przez bank centralny moratorium na należności banku komercyjnego wobec jego klientów.

Składki ubezpieczeniowe są to cokwartalne wpłaty banków – uczestniczących w systemie ubezpieczenia depozytów – na fundusz obowiązkowego ubezpie-

czenia depozytów. Aktualnie w Rosji jest to równowartość 0,1% wartości depozytów w ostatnim kwartale w banku.

Fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów bankowych jest finansową bazą systemu ubezpieczenia depozytów bankowych. Fundusz tworzą: majątek wniesiony przez rząd Federacji Rosji, składki ubezpieczeniowe wnoszone przez banki uczestniczące w systemie obowiązkowego ubezpieczenia depozytów oraz dochody osiągnięte przez Agencję z tytułu inwestycji kapitałowych w rządowe i komercyjne papiery wartościowe. Fundusz może być wykorzystany wyłącznie dla celów wypłaty ubezpieczonych depozytów bankowych.

3. ZARYS SYSTEMU OCHRONY DEPOZYTÓW BANKOWYCH W ROSJI

Podstawą prawną systemu gwarantowania depozytów bankowych jest Ustawa Federalna „O ubezpieczeniu depozytów osób fizycznych w bankach Federacji Rosyjskiej”⁸. Ustala ona prawne, finansowe i organizacyjne zasady tworzenia i działalności instytucji realizującej tę funkcję, zasady funkcjonowania obowiązkowego systemu gwarantowania depozytów osób fizycznych, naliczania składek na fundusz ubezpieczeniowy oraz zasady wypłaty kwot gwarantowanych. Ustawa określa relacje między instytucją gwarantującą depozyty a bankami, oraz pomiędzy bankiem centralnym a organami władzy państwowej w zakresie ubezpieczania środków osób fizycznych w bankach FR⁹.

Celem ustawy jest ochrona praw deponentów banków rosyjskich (osób fizycznych), umocnienie zaufania do systemu bankowego FR oraz stymulowanie gromadzenia oszczędności w systemie bankowym FR. Ustawa ta reguluje także stosunki w zakresie powołania i działalności instytucji ubezpieczenia depozytów, tworzenia i wykorzystania funduszu kwot gwarantowanych, realizacji wypłat kwot należnych gwarancji w sytuacji „przypadku ubezpieczeniowego”, sprawowania państwowej kontroli nad systemem gwarantowania wkładów oraz reguluje inne sprawy związane z funkcjonowaniem tego systemu. Ustawa określa specyficzne dla systemu gwarantowania depozytów kategorie, tj. uzyskanie członkostwa i status prawny uczestnika systemu gwarantowania, warunki obowiązkowego ubezpie-

⁸ Ustawa ta została uchwalona przez Dumę Państwową 28 listopada 2003 roku, zatwierdzona przez Radę Federacji Rosyjskiej 10 grudnia 2003 roku i podpisana przez Prezydenta Federacji Rosyjskiej 23 grudnia 2003 roku. Opublikowana w *Sobranii zakonodatelstwa Rossijskoj Fiedieracji* ot 29.12.2003, Nr 52, poz. 5029.

⁹ Więcej na ten temat: D.G. Aleksiejewa, S.W. Pychtin, J.G. Chomienko, *Kommentarij k Fiedieralnemu zakonu „O strachowanii wkładow fiziceskich lic w bankach Rossijskoj Fiedieracji”*, Moskwa 2005; A.W. Turbanow, *Finansowo-prawowyyje osnovy sozdaniija i funkcjonirowanija sistiemy strachowanija bankowskich wkładow w Rossijskoj Fiedieracji*, Moskwa 2004.

czenia wkładu, sytuację gwarantowania („przypadek ubezpieczeniowy”) oraz tryb wypłaty kwoty gwarantowanej. Ustawa swoją regulacją nie obejmuje innych (alternatywnych) systemów gwarantowania depozytów bankowych, których powstanie i funkcjonowanie w FR jest dozwolone prawem, aczkolwiek nie jest realizowane w praktyce.

Podstawowe **zasady działania rosyjskiego systemu ubezpieczenia** depozytów osób fizycznych w bankach uwzględniają następujące uniwersalne zasady:

- ❖ transparentność działania systemu ubezpieczenia depozytów,
- ❖ obowiązkowy udział banków przyjmujących depozyty osób fizycznych w systemie ubezpieczenia depozytów,
- ❖ ograniczanie ryzyka negatywnych skutków niewypłacalności banków dla deponentów osób fizycznych,
- ❖ tworzenie i powiększanie funduszu gwarantowania depozytów z tytułu regularnych wpłat składek ubezpieczeniowych przez banki uczestniczące w systemie gwarantowania depozytów.

System gwarantowania depozytów tworzą od strony podmiotowej: deponenci – osoby fizyczne (beneficjenci systemu), banki posiadające licencję na przyjmowanie depozytów osób fizycznych (wpisane do rejestru banków objętych systemem gwarantowania depozytów), Agencja Ubezpieczenia Depozytów (AUD) (ros. *Агентство по Страхованию Вкладов*) oraz Bank Rosji.

Agencja Ubezpieczenia Depozytów rozpoczęła działalność 29 kwietnia 2004 roku. Trzy miesiące później została zlikwidowana państwowa agencja ARKO. Po likwidacji ARKO jej majątek (3 mld rubli, co stanowiło wówczas równowartość ok. 100 mln USD) przekazano do dyspozycji AUD. Oczywiście taka kwota miała znaczenie raczej symboliczne, gdyż w znikomym stopniu gwarantowała ochronę depozytów bankowych ludności¹⁰. Od 2004 roku można już jednak mówić o istnieniu w Rosji systemu ochrony depozytów osób fizycznych. Przynależność do systemu jest obowiązkowa dla wszystkich banków posiadających licencję na przyjmowanie depozytów od osób fizycznych¹¹. Bank po przeprowadzeniu określonej procedury i wpisaniu go do oficjalnego rejestru prowadzonego przez Bank Rosji staje się członkiem systemu ubezpieczenia depozytów. Informacja o wpisaniu i wykreśleniu z rejestru banków jest publikowana w oficjalnym publikatorze banku centralnego *Wiestniku Banku Rosji*.

Agencja Ubezpieczenia Depozytów jest instytucją państwową, której celem jest zabezpieczenie sprawnego i efektywnego funkcjonowania systemu ochrony de-

¹⁰ *Soobszczenije o likwidacii gosudarstwiennoj korporacii „Агентство по Реструктуризации Кредитных Организаций”*, „Wiestnik Banka Rossii”, Nr 51 (775), ot 25.08.2004 g., s. 4.

¹¹ Niektóre banki komercyjne i organizacje kredytowe nie mają prawa przyjmowania depozytów od osób fizycznych.

pozytów bankowych osób fizycznych¹². W strukturze organów władzy ma bardzo dużą autonomię. Wyraża się to w tym, że zarówno federalne, jak i regionalne organy władzy państwowej, instytucje samorządowe, a także Bank Rosji, nie mają prawa ingerować w działalność Agencji, jeżeli chodzi o wykonywanie przez nią zadań związanych z ochroną depozytów bankowych. Zgodnie z wolą ustawodawcy, Agencja i Bank Rosji są zobowiązane do koordynowania działalności i wymiany informacji związanych z bezpieczeństwem depozytów osób fizycznych. Głównie dotyczy to przekazywania przez Bank Rosji informacji sprawozdawczej otrzymywanej z banków komercyjnych. Bank Rosji jest też zobowiązany do informowania Agencji o wydaniu dla banku komercyjnego licencji na prowadzenie działalności bankowej oraz o podjęciu decyzji w sprawie przeprowadzenia kontroli w banku komercyjnym na wniosek Agencji. Bank Rosji powiadamia też Agencję o ustanowieniu zarządu komisarycznego w banku komercyjnym oraz o decyzji anulowania lub ograniczenia licencji dla banku komercyjnego na prowadzenie działalności bankowej. Przekazuje jej także decyzję o wprowadzeniu moratorium na realizację zobowiązań banku komercyjnego wobec jego klientów. Zgodnie z prawem, bank centralny w Rosji ma prawo zakazać bankowi komercyjnemu przyjmowania depozytów od osób fizycznych i prowadzenia odpowiednich rachunków bankowych, o czym także musi poinformować Agencję¹³.

W szczególności Agencja zajmuje się następującymi **zadaniami**:

- 1) prowadzi rejestr banków należących do systemu ubezpieczenia depozytów,
- 2) gromadzi środki, które tworzą system gwarantowania depozytów osób fizycznych, oraz nadzoruje terminowość wpłacania składek i wypełnienia innych obowiązków formalnych banków komercyjnych,
- 3) wykonuje odpowiednie czynności formalne i organizacyjne w procesie zaspokajania roszczeń klientów wobec banków zobowiązanych do wypłacenia ubezpieczonych depozytów,
- 4) informuje Bank Rosji o przypadkach niewywiązywania się banku komercyjnego z obowiązków nałożonych ustawą o ubezpieczeniu depozytów i wnioskuje o podejmowanie w stosunku do takiego banku sankcji nadzoru bankowego,
- 5) zarządza (inwestuje) okresowo wolnymi środkami pieniężnymi funduszu obowiązkowego ubezpieczenia wkładów na zasadach określonych w ustawie o ubezpieczeniu depozytów,
- 6) określa wysokość i ustala zasady naliczania składek wnoszonych do funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów,
- 7) prowadzi inne czynności niezbędne do realizacji celów Agencji.

¹² Agencja rozpoczęła działalność 29 kwietnia 2004 roku, w krótkim czasie zostały utworzone jej organy Rada Dyrektorów i Zarząd.

¹³ Fiedieralnyj zakon ot 22.12.2008 g., *O bankach i bankowskiej diejatielnosti*, Nr 270 FZ, art. 48.

Celem działalności Agencji jest zagwarantowania sprawnego funkcjonowania systemu ubezpieczenia depozytów bankowych osób fizycznych. Dla realizacji ustawowych celów została ona wyposażona w majątek, utworzony w specjalnym trybie. Majątek Agencji pochodzi ze składek wnoszonych do funduszu ubezpieczenia depozytów przez banki rosyjskie oraz dochodów uzyskiwanych przez Agencję z inwestycji finansowych i innych źródeł. Jednym z zasadniczych źródeł finansowania jej działalności w okresie początkowym były środki pieniężne otrzymane od Agencji Restrukturyzacji Organizacji Kredytowych z tytułu restrukturyzowanych przez nią banków. Majątek Agencji Ubezpieczenia Depozytów jest powiększany ze składek wnoszonych do funduszu ubezpieczenia depozytów przez banki i z dochodów uzyskiwanych przez Agencję z inwestycji finansowych oraz z innych źródeł¹⁴.

Dla potrzeb finansowania wydatków administracyjnych Agencji wydzielono specjalny fundusz. Natomiast środki przeznaczone na gwarantowanie depozytów zostały oddzielnie ujęte w majątku Agencji. W tym celu utworzono dwa różne fundusze, każdy o innym przeznaczeniu. Jeden zasilają środki przewidziane na wypłaty kwot gwarantowanych depozytów i są wnoszone przez banki w postaci składek. Natomiast drugi gromadzi środki przeznaczone na funkcjonowanie Agencji i są one wnoszone przez państwo (w pierwszym okresie za pośrednictwem ARKO)¹⁵.

4. OCHRONA UBEZPIECZENIOWA DEPOZYTÓW BANKOWYCH

Banki – członkowie systemu ubezpieczenia depozytów są zobowiązane opłacać składki ubezpieczeniowe, które tworzą fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów, a także przekazywać deponentom informację o swoim członkostwie w systemie i wynikających z tego tytułu uprawnieniach klientów w zakresie wysokości kwoty gwarantowanej. Banki muszą też prowadzić ewidencję depozytów przyjętych od osób fizycznych (w formie przygotowanej przez Bank Rosji i Agencję), pozwalającą w każdym momencie określić wielkość zobowiązań banku wobec osób fizycznych oraz umożliwić wypełnianie innych zobowiązań przewidzianych ustawą o obowiązkowym ubezpieczeniu wkładów bankowych osób fizycznych.

Wkłady podlegające ubezpieczeniu to depozyty i środki pieniężne na rachunkach bankowych osób fizycznych. Podlegają one ubezpieczeniu na mocy ustawy i nie wymagają zawierania dodatkowych umów między bankami a deponentami.

Nie podlegają natomiast ubezpieczeniu środki pieniężne na rachunkach bankowych osób fizycznych i innych podmiotów, otwieranych w celu prowadzenia roz-

¹⁴ S.A. Gołubiew, A.G. Guznov, M.W. Komisarowa, A.W. Pałamarczuk, *Prawowej status Agentstwa po strachowaniu wkładów, jewo połnomoczija*, „Diengi i Kredit”, Nr 5, 2005, s. 27–35.

¹⁵ A. Nowikow, *Kto otwietit za bankowskij wkład*, „Analiticeskij Bankowskij Żurnal”, Nr 2 (105) fewral 2004 g., s. 27.

liczeń związanych z prowadzoną działalnością gospodarczą. W Rosji szczególnie dotyczy to radców prawnych i notariuszy. Ochroną nie są też objęte depozyty na okaziciela (zarówno certyfikaty depozytowe, jak i środki pieniężne na książeczkach oszczędnościowych na okaziciela). Brak ochrony systemowej dotyczy także środków pieniężnych przekazanych bankom przez właścicieli (osoby fizyczne) w celu zarządzania nimi. Z ochrony ubezpieczeniowej wyłączono również depozyty ulokowane poza granicami FR, przede wszystkim dotyczy to środków ulokowanych w oddziałach rosyjskich banków za granicą.

Deponenti powierzający swoje środki pieniężne bankom będącym członkami systemu ubezpieczenia depozytów mogą żądać zwrotu powierzonych środków do wysokości kwot gwarantowanych. Mają prawo także informować Agencję Ubezpieczenia Depozytów o przypadkach niewywiązywania się banków-depozytariuszy ze zobowiązań z tytułu przyjętych depozytów. Przysługuje im też prawo do otrzymywania od banku i od Agencji informacji o uczestnictwie określonego banku w systemie gwarantowania depozytów oraz informacji o wielkości i zasadach zwrotu kwot gwarantowanych depozytów powierzonych dla banku.

Do zwrotu kwot gwarantowanych mają prawo deponenti lub ich pełnomocnicy, którzy nabyli takie prawo do depozytu przed zaistnieniem „przypadku ubezpieczeniowego” depozytu. Deponent, który po ogłoszeniu upadłości banku nie odzyskał w całości zdeponowanych środków pieniężnych (otrzymał tylko kwoty gwarantowane), ma prawo ubiegania się również o zwrot kwoty nie objętej systemem gwarantowania wkładów, w trybie obowiązującego prawa cywilnego FR. W praktyce oznacza to udział w skomplikowanej procedurze postępowania upadłościowego i długoterminowe oczekiwanie na zaspokojenie roszczeń z masy upadłościowej.

Deponent ma prawo do otrzymania zwrotu powierzonych bankowi środków pieniężnych od momentu zaistnienia „przypadku ubezpieczeniowego”. Powstaje on w wyniku pozbawienia banku komercyjnego licencji na prowadzenie operacji bankowych lub wprowadzenia przez Bank Rosji w danym banku komercyjnym moratorium na spłatę zobowiązań banku. Zwracając się o wypłatę kwoty gwarantowanej, osoba uprawniona (deponent lub pełnomocnik do dysponowania środkami na rachunku bankowym) musi przedstawić Agencji dokumenty tożsamości oraz wnioski o wypłatę kwoty gwarantowanej w ściśle określonej prawem formie. Wysokość odszkodowania uzależniona jest od wielkości zobowiązania banku wobec deponenta z tytułu złożonych depozytów i wartości środków na rachunkach wraz z należnymi odsetkami.

W sytuacji kiedy bank, którego dotyczy obowiązek wypłaty gwarantowanego depozytu, jest jednocześnie wierzycielem i kredytodawcą osoby fizycznej, wartość wkładu podlegającego ubezpieczeniu ustala się jako różnicę pomiędzy zobowiązaniami banku wobec deponenta z tytułu przyjętych depozytów (i należnych deponentowi odsetek) a sumą udzielonych deponentowi kredytów (wraz z odsetkami) według stanu na dzień powstania „przypadku ubezpieczenia” depozytów.

Przygotowując się do wypłaty kwot gwarantowanych, Agencja może zażądać od banku informacji niezbędnych w związku z prowadzonymi pracami. Bank w ciągu 3 dni roboczych zobowiązany jest do dostarczenia odpowiedzi na pytania Agencji. Agencja ma obowiązek systematycznego informowania banku o zrealizowanych i pozostałych jeszcze do zrealizowania wypłatach deponentom należnych im kwot. W przypadku prowadzenia procedury upadłościowej banku Agencja (dokonując wypłaty kwot gwarantowanych) staje się wierzycielem w pierwszej kolejności zaspokajany z masy upadłościowej banku. W postępowaniu upadłościowym prawa Agencji wobec banku z tytułu wypłaty odszkodowań deponentom, reprezentuje syndyk prowadzący to postępowanie. Sumy odzyskane z masy upadłościowej należne Agencji zasilają fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów. Natomiast w przypadku, gdy wypłata odszkodowań następuje jako konsekwencja ogłoszenia przez Bank Rosji moratorium na spłatę zadłużenia banku, po jego upływie Agencja może udzielić danemu bankowi prolongaty na spłatę wypłaconych deponentom kwot gwarantowanych lub rozłożyć należne Agencji kwoty na raty. Prolongata spłaty zadłużenia banku wobec Agencji z tytułu wypłaty ubezpieczonych depozytów nie może być dłuższa niż 6 miesięcy, zaś spłata zadłużenia musi zakończyć się przed upływem 1 roku. Od wielkości zadłużenia banku wobec Agencji naliczane są odsetki w wysokości połowy stopy refinansowania banku centralnego obowiązującej w okresie funkcjonowania zadłużenia.

Kwoty gwarantowane deponentom wypłacane są z funduszu obowiązkowego ubezpieczenia wkładów. Fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów to suma środków pieniężnych i innych aktywów, które są wykorzystywane wyłącznie na wypłaty z tytułu ubezpieczenia depozytów osób fizycznych w bankach rosyjskich¹⁶. Fundusz stanowi własność Agencji, która dysponuje nim w sytuacji zaistnienia „przypadku ubezpieczeniowego”, na zasadach przewidzianych ustawą o ubezpieczeniu depozytów. Środki funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów nie mogą być zajęte i wykorzystywane do regulowania zobowiązań państwa, podmiotów FR, instytucji lokalnych, banków lub innych osób, w tym także samej Agencji. Wyjątkiem są zobowiązania powstałe w wyniku nieterminowego regulowania lub nie wypełniania obowiązków Agencji wobec deponentów. Zobowiązania te mogą być dochodzone na drodze sądowej.

Fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów tworzą:

- ❖ składki wnoszone przez banki na ten cel,
- ❖ kary naliczane bankom za nieterminowe lub wnoszone w niepełnej kwocie składki ubezpieczenia,
- ❖ środki pieniężne i inne aktywa pozyskane przez Agencję z masy upadłości likwidowanego banku, jako rekompensata za zrealizowane przez nią wypłaty z tytułu ubezpieczenia depozytów tego banku,

¹⁶ Fiedieralnyj zakon ot 23.12.2003 g. *O strachowanii wkładow fizycznych lic w bankach Rossijskoj Fiedieracii*, Nr 177-FZ, Moskwa 2004.

- ❖ środki z budżetu federalnego w sytuacjach, gdy środki pieniężne funduszu Agencji nie wystarczają na wypłatę kwot gwarantowanych deponentom banku,
- ❖ dochody z lokat (z inwestycji) środków funduszu Agencji,
- ❖ wkład majątkowy ze środków publicznych wniesiony w momencie powoływania Agencji,
- ❖ inne dochody pozyskane zgodnie z prawem przez Agencję.

Wysokość składki płaconej przez banki na rzecz funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów jest ogłaszana w *Wiestniku Banku Rosji*. Jeżeli Agencja zamierza zmienić wysokość stawki, nowa jej wartość musi zostać podana do wiadomości bankom z wyprzedzeniem co najmniej 45 dni. Informacja o podwyższeniu składki ubezpieczenia depozytów także jest publikowana w *Wiestniku Banku Rosji*. Obowiązek uregulowania zapłaty składki ubezpieczenia depozytów powstaje w terminie 5 dni po upływie poprzedniego okresu rozliczeniowego. Składka wnoszona jest w walucie rosyjskiej i powinna być wpłacona na rachunek Agencji w Banku Rosji. Za nieterminowe regulowanie składek pobierane są od banków kary pieniężne w postaci odsetek w wysokości stopy refinansowania Banku Rosji.

Wysokość składki ubezpieczeniowej jest jednakowa dla wszystkich banków. Obowiązek jej uiszczenia powstaje od momentu wpisania banku do rejestru banków objętych systemem gwarantowania, a wygasa z dniem wykreślenia banku z rejestru. Okresem rozliczania składek jest kwartał. Podstawą naliczenia są średnie dzienne stany środków na rachunkach osób fizycznych zarówno terminowych, jak i na rachunkach a vista podlegające ubezpieczeniu. Depozyty i środki pieniężne w walutach zagranicznych są przeliczane na walutę rosyjską po kursie ustalonym przez bank centralny na dzień ogłoszenia upadłości.

Stawkę ubezpieczenia depozytów ustala Rada Dyrektorów Agencji. Ustawa wprawdzie przewiduje możliwość zróżnicowania wysokości składek płaconych przez banki, jednak dotychczas nie było to stosowane. Pierwotnie podstawowa stawka ubezpieczenia depozytów została ustalona w momencie utworzenia systemu na poziomie 0,15% podstawy jej naliczania (wartości depozytów). W sytuacjach nadzwyczajnych przewidzianych ustawą może ona ulec podwyższeniu do 0,3%. Okres opłacania podwyższonej składki nie może być jednak dłuższy niż dwa kwartały w ciągu 18 miesięcy.

Ustawodawca dopuszcza także możliwość zawieszenia poboru składki od banków w sytuacji, gdy kwota obowiązkowego funduszu ubezpieczenia depozytów przewyższy 10% ogólnej sumy depozytów podlegających ubezpieczeniu w bankach. Pobór składki jest automatycznie odwieszany, gdy suma środków funduszu będzie niższa niż 10% wartości depozytów podlegających ubezpieczeniu.

Środki pieniężne funduszu gwarantowania depozytów, pozostające w dyspozycji Agencji, mogą być inwestowane w specjalnym trybie. Zgodnie z zapisami ustawy w procesie inwestowania muszą być zapewnione następujące zasady: dochodowości, bezpieczeństwa zwrotu i płynności. Agencja może inwestować środki finansowe

wyłącznie w instrumenty finansowe wymienione w ustawie, żadne inne aktywa nie mogą być brane pod uwagę. Katalog ten jest zamknięty i obejmuje następujące instrumenty finansowe¹⁷:

- ❖ rządowe papiery wartościowe FR,
- ❖ papiery wartościowe emitowane przez podmioty państwowe FR,
- ❖ obligacje emitentów rosyjskich (innych niż wymienieni wyżej),
- ❖ akcje rosyjskich otwartych spółek akcyjnych,
- ❖ udziały (jednostki uczestnictwa) w funduszach inwestycyjnych lokujących środki pieniężne w rosyjskie rządowe papiery wartościowe oraz w akcje i obligacje wybranych emitentów zagranicznych,
- ❖ listy zastawne (papiery wartościowe zabezpieczone hipotecznie) emitowane na rosyjskim rynku papierów wartościowych,
- ❖ państwowe papiery wartościowe krajów OECD,
- ❖ lokaty i papiery wartościowe emitowane przez Bank Rosji.

Agencja nie może inwestować wolnych środków w instrumenty instytucji finansowych, w stosunku do których toczy się postępowanie sądowe (z tytułu roszczeń cywilnych), nawet jeżeli wymienione są one w ustawie. Środki funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów mogą być wykorzystywane wyłącznie na wypłatę i obsługę wypłat kwot gwarantowanych. Wydatki na inne cele muszą być ponoszone z pozostałego majątku Agencji. W sytuacji niewystarczającej ilości środków finansowych na prowadzenie działalności Agencji, wydatki na jej finansowanie na wniosek złożony przez Radę Dyrektorów mogą być ponoszone ze środków rezerwowych rządu FR, jeżeli taka decyzja zostanie podjęta.

Istotnym problemem, na który zwracają uwagę specjaliści zajmujący się ochroną depozytów bankowych, jest zapewnienie stabilności finansowej systemu ubezpieczenia depozytów. Stabilność tę zabezpiecza majątek oddany do dyspozycji Agencji w momencie jej powołania oraz środki budżetu federalnego FR. W sytuacji braku środków na wypłatę ubezpieczenia depozytów Rada Dyrektorów Agencji podejmuje jedną z dwu możliwych decyzji. Zwraca się do rządu FR z prośbą o udzielenie nieoprocentowanej pożyczki na finansowanie wydatków na ubezpieczenie depozytów lub z prośbą o przyznanie Agencji dodatkowych środków pieniężnych z budżetu federalnego w sytuacji, gdy planowany deficyt środków na wypłatę kwot gwarantowanych przekracza 1 mld rubli.

Jeżeli żadna z tych decyzji nie zostanie zastosowana i nie ma innych możliwości przyznania dodatkowych środków z budżetu państwa, rząd FR może wnieść pod obrady Dumy projekt ustawy federalnej zawierający zmiany do realizowanej ustawy budżetowej.

¹⁷ *Ibidem.*

5. ORGANIZACJA SYSTEMU OCHRONY DEPOZYTÓW BANKOWYCH OSÓB FIZYCZNYCH W ROSJI

Odpowiedzialność za właściwe funkcjonowanie systemu ubezpieczenia depozytów bankowych w FR ponosi rząd FR i Bank Rosji. Instytucje te sprawują także kontrolę poprzez uczestnictwo ich przedstawicieli w organach Agencji. Agencję monitorują także organizacje audytorskie prowadzące coroczne badanie sprawozdania finansowego oraz upoważnione instytucje kontrolujące wykorzystanie środków publicznych.

Organami Agencji Ubezpieczenia Depozytów są: Rada Dyrektorów, Zarząd i Dyrektor Generalny.

Rada Dyrektorów jest najwyższym organem Agencji i składa się z 13 osób. Oprócz Dyrektora Generalnego Agencji w skład Rady Dyrektorów wchodzi 7 osób reprezentujących rząd Rosji i 5 osób reprezentujących Bank Rosji. Przewodniczący Rady Dyrektorów wybierany jest spośród członków Rady Dyrektorów na wniosek rządu FR.

Posiedzenia Rady Dyrektorów zwoływane są na wniosek Przewodniczącego lub co najmniej 1/3 jej członków, według potrzeb, nie rzadziej jednak niż raz na kwartał. Decyzje Rady są podejmowane zwykłą większością głosów, przy obecności co najmniej połowy składu Rady. Głos Przewodniczącego jest decydujący przy równym rozłożeniu głosów w głosowaniu. Kompetencje Rady Dyrektorów obejmują zatwierdzanie propozycji Zarządu Agencji w kwestii prognozowanej wysokości deficytu funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów w następnym roku. Informacja ta jest przekazywana Ministerstwu Finansów w celu uwzględnienia tej kwoty w planie wydatków budżetowych na rok następny. Rada wyznacza także wysokość składki ubezpieczenia depozytów i określa politykę oraz zasady inwestowania środków pieniężnych znajdujących się w dyspozycji Agencji. Ma prawo odroczyć lub rozłożyć na raty zobowiązania banków wobec Agencji.

Po odbudowaniu stabilności finansowej funduszu ubezpieczenia depozytów, Rada podejmuje decyzję o zwrocie do budżetu federalnego środków otrzymanych wcześniej, a przeznaczonych na sfinansowanie deficytu funduszu ubezpieczeń.

Rada Dyrektorów mianuje i odwołuje Dyrektora Generalnego Agencji, członków zarządu Agencji oraz audytora Agencji, podejmuje decyzje o otwieraniu oddziałów i przedstawicielstw Agencji, przyjmuje sprawozdanie Dyrektora Generalnego z działalności Agencji. Do jej kompetencji należy podział zadań pomiędzy członków zarządu Agencji, kierowanie działalnością kontroli wewnętrznej i audytu w Agencji oraz podejmowanie decyzji o emisji przez Agencję obligacji i innych papierów wartościowych¹⁸.

¹⁸ *Ibidem.*

Rada Dyrektorów zatwierdza też zasady rozliczenia składek ubezpieczeniowych banków oraz przyjmuje sprawozdanie finansowe z działalności Agencji. Ustala ponadto zasady rolowania i rozłożenia spłaty wypłaconych kwot gwarantowanych w sytuacji moratorium ogłoszonego przez Bank Rosji, zatwierdza budżet i opracowuje strukturę organizacyjną Agencji.

Kolejnym organem Agencji jest **Zarząd**, którego członkowie powoływani są na 5 lat. Ilościowy skład Zarządu określa Rada Dyrektorów, która powołuje też jego członków. Bieżącą pracą Zarządu kieruje Dyrektor Generalny, który z urzędu jest członkiem Zarządu. Zarząd pracuje według planu pracy i zasad przyjętych przez Radę Dyrektorów Agencji. Posiedzenia Zarządu są protokołowane i przedkładane Radzie Dyrektorów. Także na życzenie audytora mogą być mu udostępnione. W ramach przyznanych kompetencji Zarząd podejmuje decyzje o wypłaceniu deponentom gwarantowanych kwot depozytów. Decyduje o wpisaniu banku do rejestru banków – uczestników systemu gwarantowania depozytów lub wykreśleniu z tego rejestru. Ma prawo zwrócić się do Banku Rosji z wnioskiem o zastosowanie sankcji przewidzianych prawem w stosunku do banku naruszającego zasady wykonywania czynności bankowych. Zarząd wnosi do rozpatrzenia na forum Rady Dyrektorów propozycje modyfikacji w funkcjonowaniu systemu ubezpieczenia depozytów bankowych oraz propozycje dotyczące lokowania czasowo wolnych środków funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów. Formułuje propozycję dotyczącą wielkości funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów, niezbędnego do zrealizowania prognozowanych w następnym roku wypłat zaspokajających roszczenia deponentów oraz przygotowuje prognozę dotacji z budżetu państwa dla pokrycia ewentualnego deficytu funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów. Zarząd systematycznie informuje Radę Dyrektorów Agencji o wysokości deficytu funduszu obowiązkowego ubezpieczenia depozytów. Przygotowuje raport roczny z działalności i przedkłada do zatwierdzenia przez Radę Dyrektorów Agencji. Składa propozycję do Rady Dyrektorów co do sposobu zagospodarowania zysku, jeżeli taki został osiągnięty.

Organem Agencji jest także **Dyrektor Generalny**. Powołuje go na 5-letnią kadencję Rada Dyrektorów na wniosek Przewodniczącego Rady. Dyrektor Generalny może być odwołany z funkcji przez Radę Dyrektorów na wniosek Przewodniczącego Rady w następujących przypadkach:

- 1) po upływie 5-letniej kadencji,
- 2) zgłoszenia na ręce Przewodniczącego Rady pisemnej rezygnacji z pełnionej funkcji,
- 3) skazania Dyrektora Generalnego prawomocnym wyrokiem sądu za popełnienie czynu przestępczego,
- 4) naruszenia przez Dyrektora prawa regulującego działalność Agencji.

Dyrektor Generalny Agencji reprezentuje interesy Agencji wobec organów władzy państwowej oraz organizacji międzynarodowych. Organizuje i kieruje pracą

Zarządu oraz odpowiada za realizację jego uchwał, wydaje polecenia służbowe związane z działalnością Agencji, odpowiada za obsadę personalną w Agencji.

6. PRZYNALEŻNOŚĆ DO SYSTEMU GWARANTOWANIA DEPOZYTÓW BANKOWYCH W ROSJI

Istotne znaczenie dla sprawnie funkcjonującego systemu ochrony depozytów bankowych osób fizycznych w Rosji **ma płynność banków**, w których zostały złożone oszczędności ludności. Zdolność banków do realizowania swoich zobowiązań wobec klientów determinuje zaufanie do systemu bankowego, co z kolei gwarantuje stabilność systemu bankowego i całego systemu finansowego w państwie. W Rosji jest to szczególnie istotne, ponieważ w ostatnich latach klienci tracili zaufanie do banków. Odzyskanie i ustabilizowanie tego zaufania jest więc ważne i niezbędne.

System ubezpieczenia depozytów bankowych w Rosji ma dopiero kilkuletnie doświadczenie. Powstał w latach 2003–2004, powszechnie obowiązuje od 2004 roku i można stwierdzić, że od tego czasu funkcjonuje już stabilnie i w pełnym zakresie. W 2005 roku do systemu należało 931 banków, czyli około 77% ogółu działających wówczas organizacji kredytowych. Banki uczestniczące w systemie zgromadziły 99% ogółu depozytów ludności oraz zarządzały 94,6% aktywami całego sektora bankowego.

Władze Rosji, wdrażając zasady funkcjonowania systemu ubezpieczenia depozytów, określiły wymagania w stosunku do banków wstępujących do systemu gwarantowania depozytów bankowych. Bank dysponujący licencją Banku Rosji na prowadzenie czynności bankowych może przystąpić do systemu gwarantowania depozytów jeżeli uzyska pozytywną ocenę z audytu ewidencji księgowej i sprawozdawczości finansowej, co jest konieczne dla potwierdzenia jego stabilnej sytuacji finansowej przez Bank Rosji. Bank komercyjny powinien bezwzględnie przestrzegać obowiązujących norm nadzoru bankowego i nie może być karany za wykroczenia przeciwko przepisom prawnym regulującym działalność banków¹⁹.

Płynność finansowa banku aplikującego na listę banków ubezpieczonych oceniana jest za pomocą rozbudowanej grupy wskaźników finansowych, z których każdy musi być oceniony jako co najmniej zadowalający. Metodologię oceny stabilności finansowej banku regulują odpowiednie przepisy wydawane przez Bank

¹⁹ Ustawy podstawowe dla rosyjskiej bankowości *O centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracii (Bankie Rosji)*, art. 74; *O bankach i bankowskiej diejatielnosti*, art. 20, ustawa z dnia 25 lutego 1999 roku Nr 40-FZ *O niesostojatielnosti (bankroctwie) kreditnoj organizacii*, art. 3.

Rosji²⁰. Ocenie podlega 5 grup wskaźników charakteryzujących stabilność sytuacji finansowej banku²¹:

- 1) wskaźniki oceny adekwatności kapitałowej i wysokości kapitału założycielskiego;
- 2) wskaźniki oceny aktywów bilansowych i pozabilansowych (jakość udzielonych kredytów, struktura i jakość pozostałych aktywów, wielkość ryzyka na jednego akcjonariusza (udziałowca);
- 3) wskaźniki oceny jakości zarządzania bankiem, (zarządzanie ryzykiem w banku, jakość kontroli wewnętrznej, zaawansowanie procedur przeciwdziałania wykorzystywania banku do legalizowania nieewidencjonowanych dochodów i finansowania terroryzmu);
- 4) wskaźniki oceny rentowności (dochodowości) banku (rentowność aktywów, kapitału, struktura przychodów i kosztów, dochodowość poszczególnych rodzajów działalności bankowej);
- 5) wskaźniki oceny płynności banku (ogólna płynność banku, płynność aktywów, płynność i struktura zobowiązań, ryzyko związane z dużymi kredytobiorcami).

Po wejściu w życie ustawy o ubezpieczeniu depozytów bankowych osób fizycznych bank komercyjny, spełniający określone wyżej wymagania, musiał wystąpić do Banku Rosji o wydanie dokumentu potwierdzającego spełnienie wymagań stawianych bankom wstępującym do systemu ubezpieczenia depozytów. Bank Rosji wydaje taki dokument przed upływem 9 miesięcy od daty zgłoszenia się banku.

Procedura wprowadzenia banku do systemu ubezpieczenia depozytów jest dość skomplikowana i przebiega w kilku etapach²². Jest to podyktowane troską o zabezpieczenie jej efektywności. Pierwszym jest wstępna analiza pod kątem spełnienia przez bank wymagań niezbędnych dla przystąpienia do systemu ubezpieczenia depozytów. Następnym jest kontrola rzetelności i wiarygodności ewidencji księgowej oraz sprawozdawczości przeprowadzona w siedzibie banku, kontrola „na miejscu”. Nie można tej kontroli zastąpić nadzorem na odległość „zza biurka”. Ostatnim etapem jest ostateczna analiza wyników kontroli kondycji finansowej banku i sformułowanie pozytywnej lub negatywnej opinii o przyjęciu banku do systemu ubezpieczenia depozytów. Na podstawie tej opinii Komitet Nadzoru Ban-

²⁰ Ukazanie Banka Rosji ot 16.01.2004 g., Nr 1379-U *Ob ocenie finansowej ustojczivosti banka w cieljach priznanija jejo dostatočnoj dlia ucztija w sistiemie strachowanija wkładow*; Położenie banku Rosji ot 16.01.2004 g., Nr 247-P *O poriadkie rassmotrienija Bankom Rossii zajawlienija ob obżałowanii otritatielnogo zakliuczenija Banka Rossii na powtornoje chodatajstwo o sootwiestwii banka triebowanijam k ucztiju w sistiemie strachowanija wkładow*, Położenie Banku Rosji ot 16.01.2004 g., Nr 248-P; *O poriadkie passmotrienija Bankom Rossii chodatajstwa o wniesienii Bankom Rossii zakliuczenija o sootwiestwii banka triebowanijam k ucztii w sistiemie strachowanija wkładow*, „Więstnik Banku Rosji” ot 27 janwaria 2004 g., Nr 5 (729), Moskwa 2004.

²¹ Fiedieralnyj zakon ot 23.12.2003 g. *O strachowanii wkładow fiziczeskich lic w bankach Rossijskoj Fiedieracii*, Nr 177-FZ, Moskwa 2004.

²² *Ibidem*.

kowego w Banku Rosji wydaje dokument potwierdzający spełnienie wymagań stawianych bankom wstępującym do systemu ubezpieczenia depozytów. O podjętych decyzjach w sprawie przyjęcia banku do systemu ochrony depozytów Bank Rosji zawiadamia zainteresowany bank oraz Agencję.

Bank komercyjny, który uzyskał ocenę negatywną, po usunięciu wskazanych nieprawidłowości może wystąpić powtórnie do Banku Rosji z wnioskiem o przyjęcie go do systemu ubezpieczenia depozytów. Wyjątkiem jest sytuacja, kiedy bank jest pozbawiony licencji na prowadzenie działalności bankowej. Przy powtórnej decyzji odmawiającej włączenia do systemu ubezpieczenia depozytów, bank może się odwoływać do Komitetu Nadzoru Bankowego, a w przypadku otrzymania od Komitetu kolejnej odmowy, bank może, w ciągu 1 miesiąca, odwołać się od tej decyzji do Prezesa Banku Rosji. Wydaje się, że procedury formalne regulujące wejście do systemu ochrony depozytów bankowych w Rosji są właściwe. Są one rozbudowane z punktu widzenia formalnego, jednak jest to uzasadnione potrzebą niedopuszczenia do tego systemu banków, które nie zagwarantują bezpieczeństwa powierzonych środków.

W niektórych okolicznościach bank komercyjny może być wykluczony z systemu gwarantowania depozytów. Bank przestaje być członkiem systemu po wykreśleniu go z rejestru na skutek anulowania licencji bankowej, w wyniku zaprzestania prowadzenia działalności bankowej w związku z reorganizacją i restrukturyzacją oraz z chwilą utraty prawa przyjmowania depozytów i prowadzenia rachunków bankowych dla osób fizycznych. Tak się dzieje kiedy Bank Rosji anuluje wydaną licencję bankową lub ją „zamieni” na licencję dla niebankowej organizacji kredytowej. Także w przypadku niewywiązania się przez bank ze zobowiązań wobec deponentów uruchamiana jest procedura pozbawienia go licencji bankowej i wyprowadzenia z systemu ochrony depozytów bankowych. Jeżeli bank opuści system ubezpieczenia depozytów, musi o tym fakcie powiadomić swoich klientów.

Rosyjskie prawo przewiduje też sposób postępowania z bankiem, który odmówił lub zwleka z przystąpieniem do systemu ochrony depozytów bankowych osób fizycznych. W takiej sytuacji Bank Rosji zakazuje bankowi przyjmowania depozytów i prowadzenia rachunków bankowych dla osób fizycznych.

Bank, który otrzymał odmowę przystąpienia do systemu ochrony depozytów lub jest objęty zakazem przyjmowania depozytów od osób fizycznych, ma prawo ponownie wystąpić do Banku Rosji z wnioskiem o przyjęcie do systemu ubezpieczenia depozytów dopiero po upływie 2 lat od dnia zaprzestania operacji z depozytami osób fizycznych. Informacja o przyjęciu i wykreśleniu z rejestru banków jest publikowana w *Wiestniku Banku Rosji*.

7. ZASADY REALIZACJI WYPŁAT Z TYTUŁU UBEZPIECZENIA DEPOZYTÓW

Zasady realizacji wypłat z tytułu ubezpieczenia depozytów są następujące²³. Od momentu powstania „przypadku ubezpieczeniowego” aż do zakończenia procesu ustalania listy wierzycieli lub zakończenia okresu moratorium ogłoszonego przez Bank Rosji, deponent może zwrócić się do Agencji z żądaniem wypłaty gwarantowanej kwoty odszkodowania. W sytuacji, gdy upłynął termin zgłaszania roszczeń do banku z tytułu ubezpieczenia depozytów, prawo deponenta do odszkodowania może zostać przywrócone decyzją zarządu Agencji w następujących przypadkach²⁴:

- a) gdy nie miał on możliwości wystąpić o wypłatę odszkodowania z powodu uwarunkowań niezależnych od niego (tzw. siły wyższej),
- b) gdy w tym czasie odbywał obowiązkową służbę wojskową w warunkach wojny lub odbywał obowiązkową służbę w formacjach stanu wyjątkowego,
- c) gdy udowodni, że nie wystąpił o wypłatę odszkodowania z powodu ważnych przyczyn osobistych (ciężka choroba lub inna trudna sytuacja życiowa).

Prawo do zwrotu kwoty gwarantowanej ma osoba uprawniona, deponent lub pełnomocnik do dysponowania środkami na rachunku bankowym.

Po zaistnieniu „przypadku ubezpieczeniowego”, bank przesyła Agencji wykaz deponentów, którzy posiadają ulokowane w banku oszczędności. Następnie Agencja przekazuje w ciągu 7 dni do banku informację o miejscu, czasie, formie i zasadach przyjmowania zgłoszeń deponentów o wypłatę kwot gwarantowanych oraz publikuje tę wiadomość w *Wiestniku Banku Rosji* i w lokalnej prasie. W ciągu 1 miesiąca od dnia otrzymania od upadającego banku wykazu zobowiązań wobec deponentów Agencja zawiadamia deponentów o zaistniałej sytuacji. Chcąc uzyskać zwrot gwarantowanej kwoty, deponent składa w Agencji wniosek o jej wypłatę. Agencja szacuje wysokość zobowiązania banku wobec deponenta i informuje go o należnym mu odszkodowaniu. Wypłata kwoty gwarantowanej realizowana jest przez Agencję według rejestru zobowiązań przedłożonych przez bank. Dokonując wypłaty kwoty gwarantowanej, Agencja przekazuje deponentowi dokument informujący o sumie odszkodowania i rodzaju wkładów, których dotyczy wypłata odszkodowania. Jeżeli wypłata odszkodowania nie nastąpi w terminie przewidzianym ustawą, a będzie to wina Agencji, deponentowi należą się odsetki za nieterminową wypłatę odszkodowania.

W sytuacji, kiedy deponent kwestionuje wysokość przyznanego odszkodowania, powinien przedłożyć Agencji dokumenty potwierdzające wysokość jego roszczeń wobec banku. Kierowane są one następnie do banku celem zweryfikowania zobowiązań banku w przekazanym do Agencji wykazie. W ciągu 10 dni od daty otrzymania odwołania bank musi poinformować Agencję o ustaleniach poczynionych w tej

²³ *Ibidem*, art. 12.

²⁴ *Ibidem*, art. 10.

sprawie i ewentualnie dokonać zmian w wykazie zobowiązań wobec deponentów. Po uzgodnieniu wysokości zobowiązań banku wobec deponenta następuje wypłata kwoty gwarantowanej. Jeśli bank nie uzna zasadności roszczeń deponenta co do należnego odszkodowania, deponentowi przysługuje prawo wystąpienia do sądu z pozwem o ustalenie wielkości zobowiązania banku.

Agencja ma obowiązek systematycznie informować bank zarówno o zrealizowanych, jak i pozostałych jeszcze do zrealizowania należnych kwotach gwarantowanych depozytów. Należy zauważyć, że Agencja jest instytucją systemu bankowego. Zatem w świetle obowiązujących przepisów udostępnianie Agencji informacji o klientach banku nie narusza obowiązku dochowania tajemnicy bankowej. Pracownicy Agencji są zobowiązani do zachowywania poufności, a naruszenie tajemnicy bankowej przez osoby zatrudnione w Agencji niesie za sobą konsekwencje przewidziane prawem²⁵.

8. DZIAŁALNOŚĆ AGENCJI UBEZPIECZENIA DEPOZYTÓW W ROSJI

Od czasu wdrożenia systemu ochrony depozytów bankowych kwota gwarantowana zwiększyła się siedmiokrotnie. W chwili wdrożenia systemu ubezpieczenia depozytów w 2004 roku kwota gwarantowana z tytułu ubezpieczenia depozytów wynosiła 100% sumy wkładów w banku, jednak nie więcej niż 100 tys. rubli²⁶. W przypadku, gdy deponent miał kilka rachunków w danym banku, to odszkodowanie z tytułu wkładów ogółem (zobowiązanie Agencji wobec deponenta) nie mogło przekroczyć łącznie 100 tys. rubli. W końcu 2006 roku kwota ta została podwyższona prawie dwukrotnie do 190 tys. rubli²⁷. Kolejne zwiększenie kwoty gwarantowanej nastąpiło w 2007 roku – do 400 tys. rubli. Od 2008 roku ochroną objęto w Rosji depozyty do wysokości 700 tys. rubli²⁸.

W ciągu 7 lat pracy AUD miało miejsce 100 „przypadków ubezpieczeniowych”. W wyniku tego ponad 886 tys. deponentów – osób fizycznych – otrzymało prawo do zwrotu należnych im oszczędności w wysokości 37,8 mld rubli. Zgodnie z prawem,

²⁵ „Poriadok rascziota strachowych wznosow, Gosudarstwiennaja Korporacija „Agentstwo po strachowaniju wkładow” Utwierdzion rieszieniem Sowjeta Direktorow Gosudarstwiennoj Korporacji „Agentstwo po strachowaniju wkładow” ot 3 fiewralia 2004 goda (protokoł Nr 3), Wiestnik Banka Rossii, Moskwa 2004, 27.02.2004 g., Nr 16 (740).

²⁶ Fiedieralnyj zakon ot 23.12.2003 g. *O strachowanii wkładow...*, *op. cit.*

²⁷ 100 tys. rubli stanowiło wówczas równowartość ok. 3000 euro według kursu na początku 2004 roku, 190 tys. rubli to ok. 5500 euro według kursu na początku 2007 roku (25.01.2007 r. 1 euro to 34 ruble).

²⁸ 15 października 2011 roku cena 1 euro według kursu banku centralnego wynosiła 42,73 rubla, więc kwota gwarantowana przez system gwarancji depozytów bankowych w Rosji to niespełna 17 tys. euro.

warunkiem otrzymania należnych pieniędzy jest wystąpienie osoby fizycznej do Agencji z żądaniem zwrotu środków pieniężnych ulokowanych w problemowym banku. Od 2004 roku uczyniło to 245,6 tys. osób. Zwrócono im 35,8 mld rubli, co stanowiło 95% ulokowanych w bankach środków pieniężnych osób fizycznych. Pozostali deponenci nie podjęli starań o zwrot należnych im pieniędzy, ponieważ suma należnych świadczeń była relatywnie niewielka. Należne, lecz niepodjęte, środki pieniężne Agencja przekazała na zwiększenie funduszu ubezpieczenia depozytów. W jednym z małych banków, który utracił płynność i w którym uruchomiono procedury związane ze zwrotem należnych deponentom środków, zaledwie cztery osoby miały wkłady, które powinny być zwrócone, na łączną kwotę 200 rubli (równowartość około 7 dolarów). Po uruchomieniu procedur związanych ze zwrotem należnych środków nikt nie zgłosił formalnego żądania przysługujących mu środków, jak można się domyślać, z powodu znikomej wartości utraconych oszczędności. Przykład ten może wywołać pewne wątpliwości co do zasadności dopuszczenia przez Bank Rosji na rynek bankowy jednostki dysponującej prawdopodobnie niewielkim kapitałem. Udzielenie mu licencji na prowadzenie operacji bankowych, danie prawa do przyjmowania depozytów od osób fizycznych, okazało się nieuzasadnionym obdarzeniem zaufaniem przez bank centralny, czego potwierdzeniem okazała się utrata płynności i, w ostateczności, upadłość banku. Świadczy to o tym, że w systemie ochrony depozytów bankowych istnieje ryzyko dopuszczenia do niego banków nie spełniających wymagań bezpieczeństwa prowadzonych operacji i powierzonych mu środków. Odpowiedzialność za taką sytuację ponosi Bank Rosji. Dwa najistotniejsze „przypadki ubezpieczeniowe” miały miejsce w 2008 i 2010 roku – dotyczyły ubezpieczonych depozytów o wartości 10 mld rubli, co stanowiło 25% wszystkich zobowiązań w ramach systemu gwarancji depozytów. W jednym przypadku Agencja nie wypłaciła należnych deponentom środków, ponieważ znaczna część „zdrowych aktywów” bankowych została przekazana innym bankom wraz z zobowiązaniami wobec deponentów. Największe wypłaty z tytułu ubezpieczonych depozytów bankowych przypadły na 2008 i 2009 rok, co było związane ze światowym kryzysem bankowym. W 2010 roku było 16 „przypadków ubezpieczeniowych”, czyli dwa razy mniej niż w roku poprzednim. Jednak suma ubezpieczeniowych wypłat wyniosła ponad 15 mld rubli, czyli dwa razy więcej niż w 2009 roku. Rok 2010 zakończył się spektakularnym upadkiem 5 banków, co skutkowało 5 „przypadkami ubezpieczeniowymi”. Ponieważ dotknęło to banków, których właścicielem była ta sama osoba, sprawą zajęły się państwowe służby specjalne, które zamierzają wyjaśnić, czy był to przypadek, czy też świadoma działalność na szkodę wskazanych banków²⁹. Reasumując powyższe, można zauważyć, że z uwagi na to, iż w Rosji występuje niski poziom oszczędności ludności, część oszczędności funkcjonuje poza systemem bankowym, a oszczędności w walutach zagranicznych nie są objęte ochroną systemu

²⁹ E. Kukoł, „Rossijskaja Gazieta”, z 9 lutego 2011 r.

gwarancji, to depozyty bankowe w walucie krajowej są objęte ochroną w wysokim stopniu. W przypadku dotychczasowych upadłości banków z systemu gwarancji depozytów zaspokojono wszystkie zgłoszone roszczenia deponentów. Prawdopodobnie najbogatsi Rosjanie, których oszczędności przewyższają wielkość kwot gwarantowanych, lokują swoje środki pieniężne za granicą lub w największych bankach rosyjskich będących własnością państwa (Sbierbank Federacji Rosyjskiej i Wniesztorbank) nie zagrożonych upadłością.

Fundusz obowiązkowego ubezpieczenia depozytów bankowych w 2008 roku wynosił 86,8 mld rubli, a w 2010 roku zwiększył się do 130,8 mld rubli. W lipcu 2011 roku na 1000 banków prowadzących działalność operacyjną w Federacji Rosyjskiej, 908 banków (90,8%) należało do systemu gwarancji depozytów, a 92 (9,2%) pozostawało poza systemem.

Analizując i oceniając system ubezpieczenia depozytów w Rosji, podkreślić należy jeszcze jeden aspekt. Otóż wdrożenie systemu skutkowało zmianami zasad oceny stabilności banków rosyjskich. Reguły narzucone w 2004 roku bankom komercyjnym przez Bank Rosji doprowadziły do zmiany ich strategii działania. Wymusiły podjęcie działań naprawczych w wielu bankach, zmobilizowały je do systematycznego monitorowania sytuacji finansowej i poziomu ryzyka. Banki komercyjne zdecydowały się na większą transparentność, poprawiły systemy kontroli wewnętrznej, poddały się audytowi i ocenie wyspecjalizowanych firm. Polepszyły systemy zarządzania i wdrożyły procedury kredytowe. Uruchomiono mechanizmy monitorowania płynności i stabilności finansowej³⁰.

PODSUMOWANIE

Systemy gwarancji depozytów są we współczesnej bankowości integralnym elementem sieci bezpieczeństwa finansowego. Wzmacniają zaufanie do banków i eliminują paniczne zachowania deponentów w sytuacji zakłóceń płynności w systemach bankowych czy upadłości pojedynczych banków.

Korzyści z wdrożenia systemu gwarantowania depozytów osób fizycznych w Rosji są oczywiste. W publikacjach rosyjskich i zagranicznych specjalistów dzieli się je na polityczne, społeczne i makroekonomiczne³¹. Dzięki mechanizmowi systemowej ochrony depozytów osób fizycznych rosyjski system bankowy w 2004 roku dołączył do szerokiego grona systemów bankowych, w których funkcjonuje standardowa sieć bezpieczeństwa finansowego. Wprawdzie poziom kwot gwarantowanych w Rosji jest znacznie niższy niż w większości krajów (700 tys. rubli, tj. równowartość

³⁰ *Materiały Banka Rossii, Oficjalnoje soobszczenije*, „Diengi i Kredit”, Nr 3, 2005, s. 4.

³¹ A.W. Turbannow, *Celi i bliżajsije zadaczi formirowanija sistiem strachowanija sistiemy strachowanija bankowskich wkładow*, „Diengi i Kredit”, Nr 2, 2004, s. 7–13.

ok. 17 tys. euro), to odnosząc się do wartości zgromadzonych depozytów, można mówić o dobrym ich zabezpieczeniu. Szacuje się, że ponad 90% środków ulokowanych na rachunkach osób fizycznych jest objętych ochroną ubezpieczeniową. Działalność Agencji Ubezpieczenia Wkładów w Rosji i wypłata kwot gwarantowanych w sytuacji upadłości banków po 2004 roku spowodowała wzrost zaufania ludności do systemu bankowego. Zaistniałe „przypadki ubezpieczeniowe” pozwoliły też w praktyce zweryfikować funkcjonowanie systemu ochrony depozytów i potwierdzić jego dobrą skuteczność w warunkach rosyjskich.

Bibliografia

Książki i artykuły

Aleksiejewa D.G., Pychtin S.W., Chomienko J.G., *Kommentarij k Fiedieralnemu zakonu „O strachowanii wkładow fizycznych lic w bankach Rossijskoj Fiedieraciji*, Moskwa 2005.

Gołubiew S.A., Guznow A.G., Komisarowa M.W., Pałamarczuk A.W., *Prawowej statusu Agentstwa po strachowaniju wkładow, jewo połnomoczija*, „Diengi i Kredit”, Nr 5, 2005.

Kukoł E., „Rossijskaja Gazieta”, z 9 lutego 2011 r.

Materiały Banku Rosji, Oficjalnoje soobsczenije, „Diengi i Kredit”, Nr 3, 2005.

Nowikow A., *Kto otwietit za bankowski wkład*, „Analiticeskij Bankowski Żurnal”, Nr 2 (105) fiewral 2004 g., s. 27.

Obal T., *Teoretyczne aspekty systemu gwarantowania depozytów*, „Bezpieczny Bank”, Nr 2 (23), 2004, s. 47–65.

Obzor rynku wkładow fizycznych lic za 2010 god, Gosudarstwiennaja Korporacija „Agentstwo po Strachowaniju Wkładów”, Moskwa 2011.

O poriadkie pieriewoda wkładow nasielenija w Sbiernbank Rossii, „Diengi i Kredit” 1998, Nr 12.

Poriadok rascziota strachowych wznosow, Gosudarstwiennaja Korporacija „Agentstwo po strachowaniju wkładow” Utwierzdion rieszieniem Sowietu Direktorow Gosudarstwiennoj Korporacii „Agentstwo po strachowaniju wkładow” ot 3 fiewralia 2004 goda (protokoł Nr 3), „Wiestnik Banka Rossii”, Moskwa 2004, 27 lutego 2004 g., Nr 16 (740).

Soobsczenije o likwidacii gosudarstwiennoj korporacii „Agentstwo po Restrukturizacii Kreditnych Organizacij”, „Wiestnik Banka Rossii”, Nr 51 (775), ot 25.08.2004 g., s. 4.

Turbannow A.W., *Celi i bliżajsziye zadaczi formirowanija sistiem strachowanija si-stiemy strachowanija bankowskich wkładow*, „Diengi i Kredit”, Nr 2, 2004, s. 7–13.

Turbanow A.W., *Finansowo-prawowyje osnovy sozdanija i funkcjonirovanija sistiemy strachowanija bankowskich wkładow w Rossijskoj Fiedieracii*, Moskwa 2004.

Żukowska H., *Stabilność i czynniki destabilizujące system bankowy (przykład Rosji po 1990 roku)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.

Żukowska H., *Tworzenie systemu gwarantowania depozytów bankowych w Rosji*, [w:] *Bankowość*, red. M. Zaleska, Monografie i Opracowania Naukowe SGH w Warszawie, Warszawa 2005.

Akty prawne

Fiederalnyj zakon ot 2.12.1990 g. *O bankach i bankowskoj diejatielnosti*, Nr 395-1.

Fiederalnyj zakon ot 10.07.2002 g. *O centralnom bankie Rossijskoj Fiedieracii (Bankie Rosii)*, Nr 86-FZ.

Fiederalnyj zakon ot 2 diekabria 1990 g. *O cientralnom bankie Rossijskoj Fiedieracii (Bankie Rossii)*, Nr 18-FZ.

Fiederalnyj zakon ot 23.12.2003 g. *O strachowanii wkładow fiziczeskich lic w bankach Rossijskoj Fiedieracii*, nr 177-FZ.

Fiederalnyj zakon ot 22.12.2008 g. *O bankach i bankowskoj diejatielnosti*, Nr 270 – FZ.

Połozenie ot 16.01.2004 g. Nr 247-P *O poriadkie rassmotrienija Bankom Rossii zajawlienija ob obżałowanii otricatielnogo zakliuczenija Banka Rossii na powtornoje chodatajstwo o sootwietstwii banka triebowanijam k ucztastiju w sistiemie strachowanija wkładow*.

Połozenie ot 16.01.2004 g. Nr 248-P *O poriadkie rassmotrienija Bankom Rossii chodatajstwa o wniesienii Bankom Rossii zakliuczenija o sootwietstwii banka triebowanijam k ucztastiju w sistiemie strachowanija wkładow*, „Wiestnik Banka Rossii” ot 27 janwaria 2004 goda, Nr 5 (729).

Połozienije banka Rossii ot 16.01.2004 g. Nr 247-P *O poriadkie rassmotrienija Bankom Rossii zajawlienija ob obżałowanii otritatielnogo zakliuczenija Banka Rossii na powtornoje chodatajstwo o sootwietstwii banka triebowanijam k ucztastiju w sistiemie strachowanija wkładow*.

Połozienije Banka Rossii ot 16.01.2004 g. Nr 248-P *O poriadkie passmotrienija Bankom Rossii chodatajstwa o wniesienii Bankom Rossii zakliuczenija o sootwietstwii banka triebowanijam k ucztastii w sistiemie strachowanija wkładow*, „Wiestnik Banka Rossii” ot 27 janwaria 2004 goda, Nr 5 (729).

Ukazanije Banka Rossii ot 16.01.2004 g. Nr 1379-U *Ob ocenie finansowoj ustojcziwosti banka w cieliach priznanija jejo dostatočnoj dlia ucztastija w sistiemie strachowanija wkładow*.

Ukazanije ot 16.01.2004 g. Nr 1379-U *Ob ocenkie finansowoj ustojcziwosti banka w cieliach priznanija jejo dostatočnoj dlia ucztastija w sistiemie strachowanija wkładow*.

ZNACZENIE KRYTERIUM RYNKOWEGO I KRYTERIUM ZAUFANIA PUBLICZNEGO DLA FUNKCJONOWANIA WSPÓŁCZESNEGO BANKU KOMERCYJNEGO

WSTĘP

Wykształcenie się systemu finansowego i współczesnego banku komercyjnego jako elementu systemu bankowego było efektem rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa. Celem takiej ewolucji było zaspokojenie potrzeb ludzi, w tym potrzeby bezpiecznego przechowywania, przekazywania oraz pozyskiwania pieniędzy. Zaufanie, jakim zostały obdarzone podmioty pełniące rolę banków, było warunkiem ich powstania i rozwoju. Z drugiej strony, mimo wielu różnic między przedsiębiorstwami działającymi w warunkach gospodarki rynkowej, ich wspólną cechą jest dążenie do zarabiania na swojej działalności. Współczesne banki komercyjne podlegają regułom gospodarki rynkowej i nie są tu wyjątkiem. Co więcej, ich działalność ustawowo opiera się na zasadzie samofinansowania¹. Dlatego działalnością bankową kierują dwa kryteria: kryterium zaufania publicznego oraz kryterium rynkowe. Kryteria te nie zawsze są w równym stopniu uwzględniane przez banki,

* Agata Przygoda jest doktorem nauk ekonomicznych Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie; pracuje w Allianz w Monachium.

¹ Wskazuje na to wprost ust. 1 art. 129 *Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, Dz.U. 1997 Nr 140, poz. 939*, który stanowi, że: „Banki prowadzą samodzielnie gospodarkę finansową na podstawie planu finansowego w sposób zapewniający pokrycie z uzyskanych przychodów kosztów działalności oraz zobowiązań”.

co w dużej mierze wynika z obranych przez nie celów strategicznych. Ponieważ banki są skomplikowanymi przedsiębiorstwami, funkcjonującymi w sieci różnorodnych i złożonych powiązań z otoczeniem, poziom uwzględniania przez banki wspomnianych powyżej kryteriów wpływa również na inne podmioty finansowej i realnej sfery gospodarki.

Niniejszy artykuł jest próbą przeanalizowania znaczenia kryterium rynkowego i kryterium zaufania publicznego dla funkcjonowania banku komercyjnego. Stara się przybliżyć oba kryteria, wyodrębniając długo- i krótkoterminowe kryterium rynkowe. Wskazując na przyczyny uwzględniania powyższych kryteriów przez bank, przedstawia najważniejsze czynniki wpływające na jego funkcjonowanie. Autorka pokazuje konsekwencje uwzględniania kryterium rynkowego i kryterium zaufania publicznego oraz braku równowagi między nimi. Sygnalizuje również wzrost znaczenia kryterium zaufania publicznego.

1. PRZYCZYNY STOSOWANIA KRYTERIUM RYNKOWEGO I KRYTERIUM ZAUFANIA PUBLICZNEGO W WARUNKACH WSPÓŁCZESNYCH

System bankowy jest jednym z najważniejszych segmentów systemu finansowego. Jest on zbudowany z banków prowadzących działalność statutową na rynkach finansowych oraz wykorzystujących w swojej działalności instrumenty finansowe. System bankowy należy rozumieć jako ogół banków funkcjonujących w danym kraju wraz z zasadami regulującymi ich działalność oraz stosunki wobec siebie nawzajem, jak i z otoczeniem. Cechą współczesnego banku jest jego silne powiązanie z innymi podmiotami sektora bankowego, pozostałymi podmiotami sfery finansowej, a także ze sferą realną gospodarki. Istnienie i znaczenie tych powiązań podkreśla m.in. B. Pietrzak², wskazując, że niewłaściwe gospodarowanie środkami przez bank może nieść ze sobą szerokie negatywne konsekwencje. Mogą one obejmować nie tylko utratę środków powierzonych bankowi przez klientów, problemy w funkcjonowaniu banku prowadzące w skrajnych przypadkach do jego upadłości, ale również utrudnienia w funkcjonowaniu innych podmiotów. Na skutek powiązań między poszczególnymi podmiotami gospodarki problemy finansowe lub upadek banku może spowodować tzw. efekt domina, prowadząc do powstania trudności w działaniu innych banków, a nawet do upadku niektórych z nich. Zaburzenia w sektorze bankowym mogą przenieść się na pozostałe sektory gospodarki i bez problemu pokonywać granice między krajami.

² B. Pietrzak, *System bankowy*, [w:] *System finansowy w Polsce*, B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, tom 1, Warszawa 2008.

Z jednej strony banki, podobnie jak inne podmioty rynkowe, dążą do maksymalizacji zysku lub swojej wartości. Oznacza to, że kierują się w swojej działalności kryterium rynkowym, którego istotą jest zarządzanie bankiem w taki sposób, aby był on atrakcyjnym przedmiotem inwestycji. Jednocześnie, obserwując praktykę gospodarczą, można dostrzec, że niektóre banki kierują się przede wszystkim żądzą szybkiego zysku, maksymalizując wyniki finansowe uzyskiwane w krótkim okresie. Natomiast inne podmioty tego sektora dążą do bardziej zrównoważonego rozwoju, widząc konieczność budowania długoterminowych relacji z klientami i inwestorami, a swoje działania ukierunkowują na zwiększanie własnej wartości. Pozwala to rozróżnić dwa wymiary kryterium rynkowego: krótkoterminowe i długoterminowe. Krótkoterminowe kryterium rynkowe lub kryterium rynkowe w krótkim terminie jest to nacisk położony na wypracowanie jak największego zysku. Natomiast dążenie do maksymalizowania wartości rynkowej banku jest to długoterminowe kryterium rynkowe lub kryterium rynkowe w długim terminie. W dłuższej perspektywie jest ono ważniejsze od osiągnięcia zysku³.

Współczesny bank jest zobowiązany do uwzględniania w swojej działalności kryterium zaufania publicznego. Wynika to z powiązania stabilności sektora bankowego ze stabilnością całego systemu finansowego, która ma wpływ na niezakłócone funkcjonowanie realnej sfery gospodarki. Na skutek powiązań między poszczególnymi sektorami gospodarki zaburzenia występujące na rynku bankowym mogą przenieść się ze sfery finansowej na gospodarkę realną. W rezultacie może zostać zachwiana stabilność finansowa, czyli: „(...) stan, w którym system finansowy pełni swoje funkcje w sposób ciągły i efektywny, nawet w przypadku wystąpienia nieoczekiwanych i niekorzystnych zaburzeń o znacznej skali”⁴. Jak pokazały doświadczenia ostatnich kilku lat, utrzymanie stabilności finansowej jest niezmiernie ważne dla prawidłowego funkcjonowania sektora finansowego i gospodarki realnej. Bazylejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego podkreśla, że osiągnięcie i utrzymanie zaufania publicznego oraz stabilności systemu bankowego są krytyczne dla prawidłowego funkcjonowania sektora bankowego oraz gospodarki⁵. Stabilność finansowa, kojarzona z bezpieczeństwem systemu finansowego, oznacza również ułatwienia w dokonywaniu zyskownych inwestycji. Wskazuje na to Europejski Bank Centralny, definiując stabilność finansową jako: „(...) sytuację, w której system finansowy (...) jest zdolny do przeciwstawiania się szokom oraz rozwikływania nierównowagi finansowej, tym samym mitygując prawdopodobieństwo zakłóceń w procesie pośrednictwa finansowego, które byłyby na tyle dotkliwe, aby znacząco utrudnić

³ J. Świdorski, *Finanse banku komercyjnego. Nowe regulacje, standardy, przepisy*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1999.

⁴ *Przegląd stabilności systemu finansowego, październik 2008 r.*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2008, s. 3.

⁵ *Enhancing Corporate Governance for Banking Organizations*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, February 2006, s. 4.

alokację oszczędności w zyskowe możliwości inwestycyjne”⁶. Destabilizacja systemu finansowego: „(...) oznacza zakłócenie w realizacji celów polityki gospodarczej, które mogą prowadzić do kryzysu, dlatego stabilność finansowa jako dobro publiczne wymaga szczególnej ochrony”⁷. Jest to jeden z kluczowych powodów, dla których banki komercyjne zobowiązane są do uwzględniania w swojej działalności kryterium zaufania publicznego, co jest spójne ze stosowaniem długookresowego kryterium rynkowego. Kryterium zaufania publicznego ma na celu zwiększenie stabilności funkcjonowania banków, a tym samym wzrost bezpieczeństwa powierzonych im środków oraz ich wiarygodności dla aktualnych oraz przyszłych klientów, kontrahentów i akcjonariuszy.

Mówiąc o przyczynach stosowania kryterium zaufania publicznego, należy również zauważyć, że poza jego pozytywnym wpływem na stabilność funkcjonowania banku oraz systemu finansowego, zaufanie ma dla banków również wymiar bardziej prozaiczny i odczuwalny przez nie w stosunkowo krótkim okresie. Konieczność utrzymania zaufania klientów przez bank wynika w dużej mierze z funkcjonowania banku w warunkach gospodarki rynkowej i kierowania się przez bank kryterium rynkowym. Zaufanie wynika bowiem z oczekiwań rynku w stosunku do banku. Podkreśla to W. Baka⁸, wskazując, że: „(...) jak ujmuje się to w środowisku bankowym, wśród aktywów, jakimi dysponuje bank, najważniejsze jest zaufanie klientów. Jest to bowiem warunek *sine qua non* lokowania przez ludność, przedsiębiorstwa i inne instytucje środków pieniężnych na rachunkach bankowych i tym samym umożliwienie bankom prowadzenia ich statutowej działalności”⁹.

Bank jest jednocześnie podmiotem rynkowym i instytucją zaufania publicznego. Ten dualizm roli banku wpływa na zwiększenie liczby warunków regulujących jego funkcjonowanie. Ramy działalności bankowej wyznaczane są przez czynniki zewnętrzne. Są to wszystkie elementy bliższego i dalszego otoczenia, w którym działa bank. Na funkcjonowanie banku wpływa zarówno bieżący stan poszczególnych czynników, jak i ich zmiany. Ponadto czynniki te mogą się nawzajem wzmacniać, osłabiać lub znosić, dlatego wskazane jest, aby rozpatrywać je łącznie. Wśród czynników zewnętrznych, według kryterium podziału nazwanego przeze mnie kryterium przedmiotowym, w literaturze przedmiotu wymieniane są następujące grupy warunków wpływających na funkcjonowanie systemów bankowych¹⁰:

⁶ *Financial Stability Review*, European Central Bank, Frankfurt am Main, December 2009, s. 9.

⁷ M. Capiga, *Determinanty i struktura bezpieczeństwa finansowego*, [w:] *Sieć bezpieczeństwa finansowego*, M. Capiga, W. Gradoń, G. Szustak (red.), CeDeWu, Warszawa 2010, s. 11–12.

⁸ W. Baka, *Bankowość europejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.

⁹ *Ibidem*, s. 41.

¹⁰ Porównaj: H.E. Büschgen, *Przedsiębiorstwo bankowe*, Poltex, Warszawa 1997; R. Rumiński, *Banki i systemy bankowe*, [w:] *Elementy finansów i bankowości*, S. Flejterski, B. Świecka (red.), CeDeWu, Warszawa 2006; J.K. Solarz, *Uwarunkowania współczesnej bankowości*, [w:] *Banko-*

- 1) ład (porządek, ustrój) ekonomiczny, tj. cele i wartości gospodarcze, prowadzona polityka gospodarcza oraz funkcjonujące mechanizmy rynkowe; do tej grupy można również zaliczyć system obciążeń finansowych obowiązujący w danym kraju (podatkowych oraz niepodatkowych, w tym specyficznych obciążeń niepodatkowych dla sektora bankowego);
- 2) ład (porządek, ustrój) społeczny, tj. cele i wartości społeczne (kulturowe);
- 3) czynniki makroekonomiczne, jak ogólny poziom rozwoju gospodarki, poziom inflacji czy stóp procentowych;
- 4) rozwiązania prawne (system prawny), obejmujące zarówno ogólne przepisy prawa, jak i specyficzne uregulowania prawne dotyczące działalności bankowej, tworzące ramy prawne dla funkcjonowania banków;
- 5) wielkość oraz struktura popytu na usługi bankowe, w tym kondycja podmiotów konkurujących z bankami.

W literaturze przedmiotu¹¹ zwraca się szczególną uwagę na trendy oraz zjawiska zachodzące w gospodarce, należące do czynników zewnętrznych, które kształtowały i kształtują współcześnie działalność banków. Są nimi: dezintermediacja, konsolidacja i ekspansja geograficzna, liberalizacja, globalizacja sfery realnej i finansowej gospodarki, deregulacja oraz prywatyzacja. Wybrane czynniki, trendy i zjawiska wpływające na funkcjonowanie banku zostaną pokrótce omówione poniżej.

Porządek gospodarczy, którego dominującą formą jest gospodarka rynkowa, to jeden z czynników wpływających na funkcjonowanie banku i jedna z najważniejszych przyczyn uwzględniania kryterium rynkowego przez bank. Ponieważ współczesny bank jest podmiotem gospodarki rynkowej, jego działalność jest weryfikowana i oceniana przez pryzmat osiągniętych przez niego wyników. Jednocześnie jednak bank jest instytucją silnie oddziałującą na stabilność systemu finansowego, a przez to zobligowaną do uwzględniania w swojej działalności również kryterium zaufania publicznego. Jest to przesłanka do regulowania działalności bankowej przez system prawny. Uregulowanie działalności instytucji finansowych: „(...) wynika z odpowiedzialności państwa za kształtowanie podstaw funkcjonowania systemu finansowego – istotnego składnika gospodarki narodowej. Zachowanie stabilności tego systemu jest bezsprzecznie wymogiem o fundamentalnym znaczeniu”¹². Ponadto, regulowanie działalności bankowej jest potrzebne w celu zapewnienia

wość na świecie i w Polsce. Stan obecny i tendencje rozwojowe, L. Oręziak, B. Pietrzak (red.), Instytut Naukowo-Wydawniczy Olympos, Warszawa 2001; A. Kopiński, *Analiza finansowa banku*, PWE, Warszawa 2008.

¹¹ Porównaj: J. Madura, *Financial Institutions and Markets*, Thomson South Western, 8th edition, Mason OH 2008; M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, Warszawa 2005; Z. Zawadzka, *Zmiany w bankowości światowej*, [w:] *Bankowość. Podręcznik akademicki*, W.L. Jaworski, Z. Zawadzka (red.), wyd. 1, Poltext, Warszawa 2001; H.E. Büschgen, *Przedsiębiorstwo...*, *op. cit.*; R. Rumiński, *Banki i systemu...*, *op. cit.*; J.K. Solarz, *Uwarunkowania...*, *op. cit.*

¹² M. Marcinkowska, *Ocena działalności instytucji finansowych*, Difin, Warszawa 2007, s. 96.

ochrony środków zdeponowanych w bankach przez klientów¹³. Należy wskazać, że opinie o pozytywnym wpływie rosnących wymogów regulacyjnych w stosunku do sektora bankowego nie są podzielane przez wszystkich ekspertów¹⁴. Uregulowania prawne, mające na celu wzmocnienie stosowania przez banki kryterium zaufania publicznego, mogą w rzeczywistości doprowadzić do sytuacji zagrażającej bezpieczeństwu ich funkcjonowania¹⁵. Warto także zwrócić uwagę na presję wywieraną przez poszczególne grupy podmiotów uczestniczące w postawianiu regulacji, a w szczególności dążenie do wpływania przedstawicieli banków na polityków, jak i na władze nadzorcze¹⁶.

Obecnie granice między państwami zacierają się, przepływ kapitału jest łatwiejszy, a podejmowanie aktywności gospodarczej w dowolnie wybranym miejscu na świecie staje się coraz prostsze. Wpływa na to m.in. deregulacja, oznaczająca: „(...) znoszenie ograniczeń o charakterze administracyjnym w działalności pośredników finansowych (...)”¹⁷. Deregulacja zachęca banki do prowadzenia działalności, ponieważ przekłada się na lepsze perspektywy ich zarobkowania. J. Madura¹⁸ wskazuje, że obniżenie wymogów regulacyjnych pozwoliło zarządzającym instytucjami finansowymi na większą elastyczność we włączaniu do oferty tych instytucji usług dla nich opłacalnych, zwiększających ich przepływy finansowe oraz ich wartość. Wpłynęło to pozytywnie na możliwość realizacji korzyści skali przez te instytucje. Należy podkreślić, że zjawisko deregulacji nie oznacza znoszenia norm ostrożnościowych obowiązujących bank jako instytucję zaufania publicznego. Deregulacji towarzyszy ekspansja geograficzna. Bankowość międzynarodowa oznacza rozszerzenie o globalne rynki finansowe działalności bankowej prowadzonej dotychczas na lokalnych rynkach. Międzynarodowa aktywność banków komercyjnych związana z postępującymi procesami globalizacji powoduje, że konkurencja pomiędzy bankami przenosi się z poziomu lokalnego na poziom ogólnosiwiatowy.

Obecnie banki konkurują nie tylko między sobą, ale również z innymi pośrednikami finansowymi, których usługi są alternatywą dla klasycznych usług bankowych. Konkurentami współczesnych banków są więc również zakłady ubezpieczeń, fundusze emerytalne i inwestycyjne, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe,

¹³ Porównaj: J. Madura, *Financial...*, *op. cit.*

¹⁴ Porównaj: H. Degryse, S. Ongena, *Competition and Regulation in the Banking Sector: A Review of the Empirical Evidence on the Sources of Bank Rents*, March 2007, <http://center.uvt.nl/staff/ongena/preprints/do.pdf>, s. 63.

¹⁵ Porównaj: S.C. Bair, *Przyczyny kryzysu finansowego i diagnoza sytuacji na rynkach*, „Bezpieczny Bank”, Nr 1(40) 2010.

¹⁶ Porównaj: J.R. Barth, G. Caprio, R. Levine, *Rethinking Bank Regulation. Till Angels Govern*, Cambridge University Press, August 2008; R. Johnson, *Introduction*, [w:] *Make Markets Be Markets: Restoring the Integrity of the U.S. Financial System*, R. Johnson, E. Payne (red.), Roosevelt Institute, 2010.

¹⁷ M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie...*, *op. cit.*, s. 14.

¹⁸ J. Madura, *Financial...*, *op. cit.*

domy maklerskie, firmy trudniące się pośrednictwem finansowym, a także deweloperzy działający na rynku nieruchomości¹⁹. Jest to związane z poszukiwaniem przez dotychczasowych kredytobiorców oraz deponentów innych sposobów zaspokojenia ich potrzeb niż korzystanie z pośrednictwa banku. Zjawisko to, nazywane dezintermediacją (inaczej odpośredniczeniem), stanowiło zachętę do wchodzenia banków w skład konglomeratów finansowych, często o charakterze międzynarodowym.

Ponadnarodowym fuzjom i przejęciom na rynku finansowym sprzyjają liberalizacja i globalizacja. Liberalizacja oznacza znoszenie ograniczeń w przepływie kapitału między państwami. To przede wszystkim dzięki liberalizacji dewizowej oraz związanej z nią wymienialności waluty gospodarka danego kraju ulega otwarciu i zaczyna konkurować z innymi. Warto podkreślić, że jedną z dwu płaszczyzn, na których przejawia się liberalizacja dewizowa, jest możliwość prowadzenia: „(...) przez nierezydentów w jakimś kraju działalności bankowej, ubezpieczeniowej, a także innej niebankowej działalności finansowej, oraz prowadzenie przez rezydentów analogicznej działalności za granicą”²⁰. Liberalizacja sprzyja globalizacji, która: „(...) przejawia się coraz większymi powiązaniem między gospodarkami i rynkami finansowymi”²¹. Liberalizacja i globalizacja przyczyniły się również do większej zmienności cen na rynkach finansowych i występowania tzw. efektu zarażania (ang. *contagion effect*). „Rynki finansowe funkcjonują coraz częściej jak naczynia połączone – zaburzenia na jednym rynku lokalnym mogą przenieść się na inny rynek”²². W ten sposób kryzysy finansowe mogą łatwiej rozprzestrzeniać się pomiędzy krajami. Jednocześnie zmniejszyły się możliwości nadzoru nad funkcjonowaniem instytucji finansowych, a wzrosła trudność przeprowadzenia rzetelnej oceny ryzyka inwestycji.

Przedstawione tu czynniki zewnętrzne, zjawiska oraz trendy w podobny sposób wpływają na funkcjonowanie wszystkich banków. Dlatego sukces współczesnego banku zależy w znacznej mierze od czynników wewnętrznych, których kształtowanie pozostaje w jego wyłącznej gestii. Jednym z kluczowych czynników wewnętrznych, mającym wpływ na kształtowanie działalności banku, jest jego strategia. Wynika ona z oczekiwań jego właścicieli, a jej kształt jest pochodną kompetencji zarządu banku oraz jego rady nadzorczej. Strategia banku powinna być zbudowana z trzech elementów, którymi są: strategiczny biznesplan, zasady zarządzania ryzykiem oraz strategia kontroli kapitałowej²³. Strategia wyznacza główne cele i kierunki rozwoju banku, określając tym samym szczegółowo poziom równowagi

¹⁹ Porównaj: M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie...*, *op. cit.*

²⁰ E. Pietrzak, *Internacjonalizacja systemu finansowego*, [w:] *System finansowy w Polsce*, *op. cit.*, s. 168–169.

²¹ M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie...*, *op. cit.*, s. 15.

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

pomiędzy kryterium rynkowym i kryterium zaufania publicznego. Pozostałe czynniki wewnętrzne, formujące działalność banku, takie jak specyfika działalności prowadzonej przez bank, kwalifikacje pracowników, struktura organizacyjna banku, stosowane narzędzia i systemy informatyczne, poziom uzyskiwanych przez bank dochodów, dostępność i wykorzystanie środków pieniężnych, jakość kredytów oraz innych aktywów banku, a także umiejętność tworzenia i wdrażania innowacji przez bank, są w dużej mierze uzależnione od strategii przyjętej przez bank.

2. KONSEKWENCJE UWZGLĘDNIANIA KRYTERIUM RYNKOWEGO ORAZ KRYTERIUM ZAUFANIA PUBLICZNEGO

Stopień uwzględniania przez banki kryterium rynkowego oraz kryterium zaufania publicznego przekłada się na sposób prowadzenia przez nie działalności, powodując powstanie określonych konsekwencji dla banków i ich klientów.

Banki, podobnie jak inne podmioty gospodarki rynkowej, konkurują między sobą. Należy zwrócić uwagę, że: „(...) konkurencja powodowana potrzebą poprawienia zysków dla akcjonariuszy może czasami powodować podejmowanie większych ryzyk. (...) Są przypadki, w których konkurowanie skłania instytucje finansowe do podejmowania nieuzasadnionych ryzyk”²⁴. Brak ograniczeń w potencjalnych, możliwych do osiągnięcia zyskach, współgra z ludzką chciwością oraz zachęcą zarządzających bankami do przesuwania granic i poszukiwania nowych możliwości wypracowania zysku. W rezultacie kryterium zaufania publicznego może nie być dostatecznie uwzględniane. Konsekwencje tego, obejmujące zaburzenie stabilności finansowej, mogliśmy obserwować na przykładzie ostatniego kryzysu finansowego. Kryzys ten rozpoczął się pod koniec pierwszej dekady XXI wieku. Jest on uznawany za największy i najgroźniejszy od lat 30. XX wieku i z tego względu określany mianem Drugiego Wielkiego Skurczu (ang. *Second Great Contraction*). Kryzys ten pokazał dobitnie, że niektóre banki nie uwzględniały dostatecznie kryterium zaufania publicznego, nie przestrzegały przypisywanych im wysokich standardów, a w swojej działalności kładły nadmierny nacisk na realizację kryterium rynkowego w krótkim okresie. Mieliśmy do czynienia z ryzykiem nadużycia (ang. *moral hazard*). Jego istotę i wpływ na postrzeganie banków celnie scharakteryzował Franklin Roosevelt²⁵ już w 1933 roku następującymi słowami, nawiązując do ówczesnego kryzysu w Stanach Zjednoczonych: „(...) Niektórzy z naszych bankierów okazali się niekompetentni albo nieuczciwi w zarządzaniu funduszami ludzi. Użyli powierzonych im środków w spekulacjach oraz nierozsądnych pożyczkach. To oczywiście

²⁴ H. Engler, J. Essinger, *The future of banking*, Pearson Education, Harlow 2000, s. 115.

²⁵ M. Mayer, *The Bankers. The next generation. The new worlds of money credit and banking in an electric age*, Truman Talley Books/Plume, New York 1998.

nie jest prawdziwe dla ogromnej większości naszych banków, ale było prawdziwe w wystarczającej ich liczbie, aby wpędzić ludzi na pewien czas w poczucie braku pewności i wprowadzić ich w nastrój, w którym nie dostrzegali różnic, ale zdawali się zakładać, że czyny stosunkowo niewielu [banków] naznaczyły je wszystkie”²⁶. Jak współcześnie skonkludował L. Dziawgo²⁷: „Jak dotąd wydawało się (...), że banki mniej lub bardziej, ale zasłużenie korzystają z przywileju jakim jest określenie ‘instytucja zaufania publicznego’. Pozyskiwanie pieniężnych oszczędności obywateli i podmiotów gospodarczych, a następnie prowadzenie w oparciu o ten właśnie, cudzy kapitał operacji finansowych, kojarzyło się przecież przez lata z profesjonalizmem, odpowiedzialnością i uczciwością. Te pozytywne skojarzenia wzmocniało ponadto przekonanie o sprawnej działalności koniecznego nadzoru państwa, bądź banku centralnego nad sektorem bankowym”²⁸. Jednak ostatni kryzys finansowy wykazał, że ryzyko nadużycia jest zbyt silne, aby banki oparły mu się samodzielnie. Dostarczył on wielu przesłanek przemawiających za wzmocnieniem mechanizmów, które wywrą na bankach presję do należytego uwzględniania w ich działalności kryterium zaufania publicznego.

Silna konkurencja między różnorodnymi pośrednikami finansowymi zwiększa ryzyko upadłości tych podmiotów, co jest łagodzone: „(...) pozytywnym wpływem konsolidacji i ekspansji geograficznej”²⁹. Celem łączenia się podmiotów sektora bankowego poprzez fuzje i przejęcia jest dążenie banków do zwiększenia wolumenu biznesu bankowego, przy wsparciu danego zaplecza infrastrukturalnego³⁰. Wzrost wolumenu usług powoduje wzrost korzyści zarówno dla banków, jak i ich klientów. Dzięki osiąganym przez banki korzyściom skali, wynikającym z większego wolumenu usług, obniżeniu ulega średni koszt oferowanych przez nie usług. Jednocześnie rosnące wymagania klientów, coraz chętniej korzystających z usług finansowych alternatywnych do klasycznych usług bankowych, spowodowały znaczące zmiany w działalności prowadzonej przez banki. Chcąc uzyskać przewagę konkurencyjną i zwiększać udział w rynku, banki zaczęły wchodzić w skład konglomeratów finansowych, mających często charakter ponadnarodowy. Funkcjonowanie banku w konglomeracie zwiększa możliwości realizacji kryterium rynkowego, w szczególności w wyniku uzyskania efektów przychodowych. Zwiększone przychody mogą być rezultatem kompleksowej, dopełniającej się oferty konglomeratu finansowego oraz oferowania przez bank szerszego wachlarza produktów, które odpowiadają na potrzeby klientów i spełniają ich oczekiwania. Dodatkowo, przynależność banku do

²⁶ *Ibidem*, s. 390.

²⁷ L. Dziawgo, *Bank jako „instytucja BRAKU zaufania publicznego”*, [w:] *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, J. Szambelańczyk (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2009.

²⁸ *Ibidem*, s. 107–108.

²⁹ M. Iwanicz-Drozdowska, *Zarządzanie...*, *op. cit.*, s. 19.

³⁰ J. Madura, *Financjal...*, *op. cit.*, s. 18.

konglomeratu finansowego z reguły wzmacnia jego pozycję konkurencyjną, dzięki czemu może być on odbierany przez klientów jako instytucja bardziej bezpieczna, o stabilniejszym zapleczu kapitałowym. Wpływa to pozytywnie na postrzeganie banku jako instytucji zaufania publicznego, a przez to ułatwia mu realizację kryterium rynkowego.

Rodzaj kryterium rynkowego, którym kieruje się dany bank, wpływa na sposób konkurowania między bankami. Banki kierujące się krótkoterminowym kryterium rynkowym będą dążyły do generowania jak najwyższego zysku, co może być szczególnie widoczne wśród sił sprzedaży banku. Dzieje się tak, ponieważ niejednokrotnie znaczną część wynagrodzenia sprzedawców bankowych stanowi prowizja, która jest uzależniona od poziomu sprzedaży. Należy podkreślić, że zarówno wysokość planów sprzedaży, jak i konstrukcja systemów prowizyjnych, a także konkurencyjność oferty banku wynikają z przyjętej przez bank strategii. Bezpośrednie przełożenie wartości bądź ilości sprzedaży na wynagrodzenie sił sprzedaży jest naturalnym następstwem kierowania się przez bank krótkookresowym kryterium rynkowym. Celem stosowania takiej zależności jest zachęcanie sił sprzedaży do efektywnej pracy, zorientowanej przede wszystkim na ilość, a nie na jakość. Przyjęcie takiego modelu oznacza silne powiązanie kosztów związanych z wynagrodzeniem danego sprzedawcy z jego wkładem w generowanie przychodów banku. Rodzi to niebezpieczeństwo nieuczciwego postępowania sprzedawców, dążących do wypracowania jak największego poziomu prowizji. Mogą oni nadużyć zaufania klienta lub nawet wprowadzić go w błąd w celu sprzedania mu danego produktu. W rezultacie takich działań można spotkać się z opinią, że: „Bank jest jak dom towarowy. (...) Handluje strachem klientów i ich żądzą zysku, wykorzystując w tym celu towary dla nich niezrozumiałe, których przydatności (...) często nie są w stanie ocenić”³¹. Odpowiednia konstrukcja umowy na ogół zabezpiecza bank przed konsekwencjami prawnymi i roszczeniami ze strony klienta. Niemniej jednak nieuczciwe potraktowanie klienta przez sprzedawcę bankowego zniechęca klienta do korzystania z usług danego banku. W rezultacie, mimo krótkoterminowego zwiększenia poziomu przychodów banku, takie postępowanie negatywnie wpływa na realizację kryterium rynkowego w długim okresie. Powoduje to na ogół utratę zaufania klienta, jego przejście do konkurencji oraz pogorszenie reputacji banku na rynku. W dłuższej perspektywie jest to więc dla banku nieopłacalne. Dlatego bank, dążący do realizacji kryterium rynkowego w długim okresie, podejmuje takie działania, które umożliwiają mu maksymalizowanie jego wartości. Konkurowanie oznacza dla niego doskonalenie oferty, wprowadzanie innowacji, organizowanie akcji promocyjnych i marketingowych, tworzenie udogodnień dla klientów oraz nieustanne śledzenie zmian na rynku i szybkie nań reagowanie. Bank, myślący w kategoriach długoterminowego

³¹ D. Esslinger, *Doradzają i zarabiają*, „Forum” Nr 20, „Polityka” Spółdzielnia Pracy, Warszawa 17-23.05.2010, s. 23, źródło: „Suddeutsche Zeitung” z 30.03.2010 r.

kryterium rynkowego, powinien także inwestować w najnowsze technologie, umożliwiające sprawną obsługę klienta i wielokanałowy dostęp do produktów oferowanych przez bank. Dlatego, wbrew opiniom niektórych analityków rynku bankowego, mimo boomu internetowego banki nie zawęziły dostępnych kanałów dystrybucji wyłącznie do bankowości internetowej, będącej najtańszym kanałem dystrybucji. Wynika to z preferencji klientów uwzględnianych przez banki kierujące się w swojej działalności kryterium rynkowym w długim terminie.

Banki kierujące się długookresowym kryterium rynkowym coraz częściej dążą do uzyskania przewagi konkurencyjnej poprzez identyfikowanie oraz zaspokajanie potrzeb klientów. Jak wskazuje P.F. Drucker³²: „Biznes nie jest określony przez nazwę firmy, statusy, czy akty założycielskie. Jest on definiowany przez potrzebę, którą klient zaspokaja, kiedy kupuje produkt lub usługę”³³. Stwierdzenie to jest wyjątkowo aktualne w obecnych czasach, w hiperkonkurencyjnym środowisku. Bank kierujący się w swojej działalności długookresowym kryterium rynkowym, jest świadomy tego, że misją i celem każdej firmy, w tym każdego przedsiębiorstwa bankowego, powinno być dążenie do osiągnięcia i utrzymania satysfakcji klientów³⁴. Dlatego coraz większa uwaga koncentrowana jest na potrzebach i preferencjach klientów korzystających z usług bankowych. Podejście to nosi nazwę klientocentryczności, która stała się szczególnie ważna w działalności banku po ostatnim kryzysie finansowym³⁵. Klientocentryczność silnie wspiera realizację kryterium rynkowego w długim okresie. Splata się ona z jakością, rozumianą jako „spełnianie wymagań klientów”³⁶. Współczesny bank, dążąc do realizacji kryterium rynkowego w długim okresie, powinien dostrzegać znaczenie jakości jako ważnego elementu budowania przewagi konkurencyjnej. „W literaturze poświęconej jakości pojęcie to jest bardzo często definiowane jako dostarczenie klientowi produktu lub usługi zgodnej z jego oczekiwaniami, po akceptowalnej przez klienta cenie. (...) Nie chodzi tu bynajmniej o jednorazowe spełnienie oczekiwań klienta, lecz o wypracowanie takich rozwiązań, które umożliwią zaspokajanie potrzeb klienta nieprzerwanie, dzień po dniu. Jakość to także nieustanne dążenie do dostarczania klientowi coraz lepszych produktów lub usług w przyszłości”³⁷. Spełnianie przez bank oczekiwań klientów jest dla niego opłacalne z punktu widzenia realizacji kryterium rynko-

³² P. F. Drucker, *The essential Drucker: selections from the management works of Peter F. Drucker*, Butterworth-Heinemann, Oxford 2007.

³³ *Ibidem*, s. 18.

³⁴ Porównaj: *Ibidem*.

³⁵ Porównaj: A. Forbes-Smith, T. Prestedge, *The importance of customer experience in a challenging financial environment*, „Journal of Financial Transformation”, The Capco Institute, Vol. 27, 2009.

³⁶ J. Oakland, *Kompleksowe zarządzanie jakością*, [w:] *Podręcznik zarządzania jakością*, D. Lock (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 35.

³⁷ A. Przygoda, *Monitorowanie kluczowych procesów we współczesnym banku komercyjnym jako narzędzie umożliwiające zapewnienie pożądanego poziomu ich jakości*, Szkoła Główna Handlo-

wego, zwłaszcza w długim okresie. J. Garczarczyk³⁸ wskazuje na związek wyniku finansowego banku z jakością oferowanych przez niego usług, zwracając uwagę, że wynik finansowy banku zależy od postrzegania go przez klientów, które z kolei jest zależne od jakości świadczonych przez bank usług. Klienci, którym bank zapewnia oczekiwaną przez nich lub przekraczającą ich oczekiwania jakość usług, są bardziej lojalni i chętniej kupują dodatkowe produkty oferowane przez bank. Z powyższego wynika, że nieustanne dbanie o jakość usług przez bank wpływa pozytywnie na realizację kryterium rynkowego w długim okresie. „Klient staje się (...) kluczem do sukcesu banku, osiąganym poprzez właściwie rozumienie jakości oraz skuteczną politykę zarządzania przez jakość”³⁹. Jednym z działań⁴⁰ mających na celu dostarczanie klientom usług odpowiadających na ich potrzeby, a tym samym wspierającym realizację kryterium rynkowego, jest grupowanie klientów w segmenty. Wskazuje na to L. Dziawgo⁴¹, podkreślając, że to: „Konieczność przestrzegania kryterium efektywności działania oraz sprostania wymaganiom klientów zmusza banki do odmiennego traktowania poszczególnych grup klientów”⁴². Podstawowa segmentacja, stosowana powszechnie przez banki, zakłada podział klientów na indywidualnych (osoby fizyczne) i instytucjonalnych. Jednak bank, kierujący się w swojej działalności długoterminowym kryterium rynkowym, dąży do bardziej precyzyjnej segmentacji swoich klientów. Segmenty tworzone są: „(...) nie tylko według tradycyjnych kryteriów (demograficznych, społeczno-kulturowych czy behawioralnych), ale także według częstotliwości zakupów, ich wielkości, systematyczności, długości cykli życia, a przede wszystkim rentowności (...)”⁴³. Precyzyjna segmentacja klientów jest niezwykle istotna dla skutecznego działania banku. Podkreśla to L. Dziawgo⁴⁴, stwierdzając, że: „Funkcjonowanie nowoczesnego banku oparte jest (...) na szczegółowej segmentacji klientów tak, aby do każdej wyodrębnionej grupy klientów dotrzeć z odpowiednim dla niej pakietem produktów i usług”⁴⁵. Tak precyzyjny podział klientów na segmenty jest możliwy dzięki roz-

wa w Warszawie, *Zeszyty Naukowe Kolegium Zarządzania i Finansów* Nr 92, Warszawa 2009, s. 124.

³⁸ J. Garczarczyk, *Wprowadzenie*, [w:] *Doskonalenie jakości w bankach*, K. Opolski (red.), CeDeWu, Warszawa 2002.

³⁹ *Ibidem*, s. 9.

⁴⁰ Porównaj: G. Rytelewska, *Sprzedż produktów bankowych*, [w:] *Bankowość. Podręcznik akademicki*, W.L. Jaworski, Z. Zawadzka (red.), Poltex, Warszawa 2001.

⁴¹ L. Dziawgo, *Private banking. Istota – Koncepcja – Funkcjonowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005.

⁴² *Ibidem*, s. 19.

⁴³ B. Dobiegała-Korona, *Wartość klienta*, [w:] *Metody wyceny spółki. Perspektywa klienta i inwestora*, M. Panfil, A. Szablewski (red.), Poltex, Warszawa 2008, s. 82; także: L. Dziawgo, *Private banking...*, *op. cit.*

⁴⁴ L. Dziawgo, *Private banking...*, *op. cit.*

⁴⁵ *Ibidem*, s. 19.

wojowi technologii informatycznych. Podział ten, będący wynikiem kierowania się przez bank kryterium rynkowym w długim okresie, jest zaletą zarówno z punktu widzenia banku, jak i jego klientów. Dzięki zastosowaniu segmentacji prostsze staje się zdiagnozowanie potrzeb klientów należących do danego segmentu, zarówno w zakresie funkcjonalności produktu, jak i jego parametrów oraz sposobów obsługi. Znajomość potrzeb klientów w poszczególnych segmentach umożliwia ich łatwiejsze i pełniejsze spełnienie poprzez zaprojektowanie optymalnej dla danego segmentu usługi, przygotowanie trafnej kampanii marketingowej, dobór preferowanego kanału dystrybucji, etc. Korzysta na tym klient, dla którego tworzony jest produkt spełniający jak najdokładniej jego potrzeby, oferowany i obsługiwany w najdogodniejszy dla niego sposób. Pożytek z takiego podejścia ma również bank, który lepiej spełnia wymagania klienta i zwiększa jego zadowolenie z usług banku. Dodatkowo bank poznaje skuteczne sposoby na dotarcie do danego segmentu klientów, dzięki czemu nie inwestuje środków na podejmowanie działań bądź oferowanie produktów znajdujących się poza obszarem zainteresowania klientów należących do danego segmentu. W rezultacie dopracowaniu podlega oferta banku, obejmująca produkty jak najlepiej odpowiadające na potrzeby klientów znajdujących się w danym segmencie. Tym samym szczegółowa segmentacja klientów: „(...) umożliwia instytucji bankowej optymalizację relacji przychody–koszty”⁴⁶. Znając dochodowość poszczególnych segmentów oraz preferencje klientów w nim się znajdujących, możliwe jest także bardziej skuteczne zachęcanie ich do nabywania kolejnych produktów. Jednocześnie należy zauważyć, że klientocentryczność i troska o jakość usług nie jest jeszcze podejściem powszechnie stosowanym przez banki. Jak zwraca uwagę L. Dziawgo⁴⁷: „(...) ‘wykorzystanie’ klienta jest uważane w bankach za sukces sprzedażowy i menedżerski, a presja na szybkie i wysokie zyski, bez względu na okoliczności, za niepodważalną doktrynę. Natomiast (...) wprowadzająca w błąd oferta banku rozważana jest z kolei jako ‘zręczny’ produkt marketingowy”⁴⁸. Należy sądzić, że w miarę upływu czasu, przy rosnącej świadomości klientów i w warunkach silnej konkurencji, klientocentryczność oraz podnoszenie jakości usług będą coraz powszechniej stosowane i coraz częściej obecne w działalności banków.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ L. Dziawgo, *Bank jako „instytucja BRAKU zaufania publicznego”...*, *op. cit.*

⁴⁸ *Ibidem*, s. 109.

3. PRZENIKANIE SIĘ KRYTERIUM RYNKOWEGO I KRYTERIUM ZAUFANIA PUBLICZNEGO

Bank jest wyjątkowym podmiotem gospodarczym. Jak wskazuje D. Korenik⁴⁹: „(...) bankowi komercyjnemu można przypisać dwojakiemu rodzaju role uzasadniające sens istnienia i miejsce banku (banków) w rzeczywistości ludzkiej. Są to:

- ❖ rola komercyjna, gdy bank jest postrzegany jako przedsiębiorstwo systemu rynkowego, działające w interesie właścicieli (akcjonariuszy) i z obowiązku swego przetrwania, oraz
- ❖ rola służebna, gdy bank jest postrzegany jako organizacja (szeroko pojętego) systemu społecznego, działająca dla dobrobytu społeczeństwa i jednostek (ku pożytkowi różnych grup interesariuszy nie będących właścicielami)”⁵⁰.

W. Baka⁵¹ podkreśla, że ten dualizm roli banku jest powiązany zarówno z jego specyficznymi cechami, jak również z wpływem systemu bankowego na działanie oraz stabilność finansowej i realnej sfery gospodarki. Wyjątkowość działalności bankowej jest podstawową przyczyną, z powodu której kryterium rynkowe i kryterium zaufania publicznego powinny się wzajemnie przenikać oraz uzupełniać w działalności banku. W długiej perspektywie jest to korzystne zarówno dla właścicieli banku, jak i jego klientów, społeczeństwa oraz gospodarki. Skoro tak, banki powinny zachowywać równowagę pomiędzy kryterium rynkowym a kryterium zaufania publicznego. Czy jednak tak jest w istocie? Niestety nie zawsze. Doświadczenia ostatnich lat dowiodły, że w działalności niektórych banków zabrakło równowagi pomiędzy kryterium rynkowym a kryterium zaufania publicznego. Wskazuje na to dobitnie ostatni kryzys finansowy. Jest on kryzysem szczególnym również z tego względu, że w opinii części ekspertów: „(...) nie został wywołany przez czynniki zewnętrzne, lecz jest ‘dzieckiem’ systemu jako takiego”⁵². Kryzys ten jest traktowany jako ogromna porażka organów nadzorczych⁵³. Analiza przyczyn jego powstania wskazuje, że został spowodowany m.in. błędami w zarządzaniu instytucjami finansowymi, w tym bankami. Nieodpowiedzialność osób zarządzających bankami, premiovanych za wypracowywanie krótkoterminowych zysków, niewystarczający nadzór ze strony właścicieli oraz zbyt słaba kontrola ze strony instytucji nadzorujących rynek finansowy bądź brak nadzoru nad pewnymi obszarami tego rynku eksplorowanymi przez banki doprowadziły do podejmowania przez banki działań zbyt ryzykownych. Znaczącą rolę odegrał: „(...) system premiowania, skłaniający zarządzających do poszukiwania krótkoterminowych zysków za cenę osłabienia

⁴⁹ D. Korenik, *Odpowiedzialność banku komercyjnego. Próba syntezy*, Difin, Warszawa 2009.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 7–8.

⁵¹ W. Baka, *Bankowość...*, *op. cit.*

⁵² S. Flejterski, *Wstęp do syntezy globalnego kryzysu finansowego*, [w:] *Globalny kryzys finansowy...*, *op. cit.*, s. 114.

⁵³ P. Boone, S. Johnson, *The Doom Cycle*, [w:] *Make Markets Be Markets...*, *op. cit.*, s. 16.

długookresowego bezpieczeństwa instytucji finansowych”⁵⁴. W rezultacie zarządzanie aktywami i pasywami części banków było silnie nakierowane na realizację kryterium rynkowego w krótkim terminie, a kryterium zaufania publicznego było niedostatecznie uwzględniane w ich działalności. Zawiodły dotychczasowe rozwiązania, standardy i zasady mające zapewnić stabilność systemu bankowego. Powyższe pozwala stwierdzić, że jedną z przyczyn kryzysu było zaburzenie równowagi pomiędzy kryterium rynkowym a kryterium zaufania publicznego. „(...) banki zamieniły się w kasyna, a innowacje finansowe wymknęły się spod kontroli, ponieważ nie były objęte żadnymi regulacjami”⁵⁵. Zaburzenie równowagi pomiędzy stosowaniem przez bank kryterium rynkowego i kryterium zaufania publicznego można również wskazać jako jedną z przyczyn kryzysów bankowych, które miały miejsce w ostatnich dziesięcioleciach. Omawiając kryzysy w krajach uprzemysłowionych, M. Iwanicz-Drozdowska wskazuje, że wynikały one: „(...) z nadmiernego i zbyt ryzykownego angażowania się banków w działalność kredytową w okresie *boomu* oraz załamania się koniunktury gospodarczej po jej dosyć silnym wzroście”⁵⁶.

Jeśli proporcje pomiędzy uwzględnianiem omawianych kryteriów są należyście wyważone, działalność banku pozostaje w równowadze, jest prowadzona w sposób bezpieczny oraz przynosi satysfakcjonujący zwrot z zainwestowanych kapitałów. Korzystają na tym klienci banków, społeczeństwo i one same. Dobra renoma banków i zaufanie do nich zachęca klientów do powierzania im swoich oszczędności. Klienci mogą lepiej planować swoje działania i inwestycje z uwagi na stabilność cen kredytów w krótkim okresie. Banki proponują szeroki wachlarz usług, rozbudowują sieć placówek własnych, a także oferują różnorodne, dogodne dla klientów kanały dostępu. Sprzyja to posiadaniu przez klienta wielu produktów bankowych w jednym banku, co z kolei ułatwia bankowi dokonanie kompleksowej oceny wiarygodności klienta na podstawie historii obsługi posiadanych przez niego produktów. Wiarygodna informacja o kliencie wpływa na obniżenie ryzyka związanego z oferowanymi mu produktami. Dzięki temu bank może stosować niższe marże dla rzetelnych, pożądaných przez siebie klientów. Mimo rezygnacji przez bank z części zarobku w stosunku do tych klientów, jest to działanie opłacalne dla obu stron. Bank buduje długoterminowe relacje, poprawia jakość swoich aktywów, obniża poziom rezerw celowych, zapewnia sobie dostęp do środków na finansowanie akcji kredytowej. Klienci natomiast uzyskują dodatkowe przywileje w postaci niższych kosztów prowadzenia rachunku bądź tańszych produktów kredytowych. Ponadto, stabilność sektora bankowego uwalnia banki od ponoszenia kosztów związanych

⁵⁴ W.M. Orłowski, *Dziesięć przyczyn kryzysu i ich analiza*, [w:] *Globalny kryzys finansowy...*, *op. cit.*, s. 11.

⁵⁵ S. Flejterski, *Wstęp do syntezy...*, *op. cit.*, s. 114.

⁵⁶ M. Iwanicz-Drozdowska, *Kraje uprzemysłowione*, [w:] *Kryzysy bankowe. Przyczyny i rozwiązania*, M. Iwanicz-Drozdowska (red.), PWE, Warszawa 2002, s. 61.

z utrudnieniami w działaniu innych podmiotów sfery operacyjnej sektora bankowego. Koszty te mogą wynikać ze wspierania banku borykającego się z trudnościami, prowadzonych z nim transakcji, a także przenoszenia się złej reputacji danego banku na inne, wypłacalne podmioty sektora poprzez tzw. efekt domina. Gdy stabilność finansowa jest zachowana, bank funkcjonuje bez zakłóceń, jest wypłacalny, utrzymuje płynność, cieszy się dobrą opinią, a klienci chętnie korzystają z jego usług.

Jednocześnie warto zauważyć, że zapewne bank miałby możliwości wypracowania wyższego krótkoterminowego zysku, gdyby nie ograniczenia dotyczące jego funkcjonowania jako instytucji zaufania publicznego. Jednak należy podkreślić, że stosowanie przez bank wyniku finansowego jako kryterium wyboru w rachunku ekonomicznym nie jest zalecane w długiej perspektywie. Uwzględnienie ryzyka, nierozłącznie związanego z działalnością banku, prowadzi do optymalizacji wyboru i skutkuje zwiększaniem wartości banku dla akcjonariuszy. Elementy budujące wartość banku są wypadkową przenikania się w jego działalności obu analizowanych kryteriów. Wartość banku zależy zarówno od efektów wynikających w większej mierze ze stosowania przez niego kryterium rynkowego, takich jak wynik finansowy banku i jego sytuacja majątkowa, jak i od rezultatów powiązanych głównie z uwzględnianiem w działalności banku kryterium zaufania publicznego, do których można zaliczyć reputację banku, jakość usług oraz inne elementy składające się na wartości niematerialne i prawne. Przykładem na to jest obserwowana tendencja do angażowania się banków w działania związane z ochroną środowiska naturalnego. L. Dziawgo⁵⁷ wskazuje, że aktywność ta wynika z trzech głównych czynników: dużego społecznego poparcia, rentowności oraz kierowania się preferencjami niektórych inwestorów. W rezultacie: „Chociaż w większości instytucji finansowych nie wspiera się finansowo i bezpośrednio działań związanych z ochroną środowiska naturalnego, to jednak czynione są starania, aby w inny sposób włączyć tę działalność, mając na uwadze trudne do zlekceważenia poparcie społeczne oraz konieczność wyróżnienia się wśród konkurencji na rynku finansowym”⁵⁸.

Prowadząc swoją działalność: „(...) przedsiębiorstwo bankowe musi efektywnie funkcjonować, z zachowaniem odpowiednich relacji pomiędzy rentownością, bezpieczeństwem i płynnością”⁵⁹. Te trzy kategorie ekonomiczne określane są jako „magiczny trójkąt bankowości”⁶⁰. Jak podkreśla D. Koreńnik⁶¹: „Obecnie powszechny jest pogląd, że dobrze rozwinięty, sprawnie działający system finansowy, oparty na mechanizmach rynkowych, oraz system bankowy, oparty na bankach

⁵⁷ L. Dziawgo, *Pozyskiwanie kapitałów osób fizycznych na rynku finansowym w celu ochrony środowiska naturalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1998.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 50–51.

⁵⁹ L. Dziawgo, *Private banking...*, *op. cit.*, s. 18.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ D. Koreńnik, *O roli służebnej banków komercyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2009.

komercyjnych, przyczyniają się do wzrostu gospodarczego⁶². Uwzględnianie przez banki zarówno kryterium rynkowego, jak i kryterium zaufania publicznego leży więc nie tylko w interesie banków, ale również całego społeczeństwa. W sytuacji obecnej oznacza to konieczność wzrostu znaczenia kryterium zaufania publicznego w działalności banku. Jest to wypadkowa postępujących procesów globalizacyjnych, upowszechniania działalności ponadnarodowych konglomeratów finansowych oraz wzrostu innowacyjności i skomplikowania produktów finansowych, które niosą dla banków możliwości osiągnięcia ponadprzeciętnych zysków, a jednocześnie powodują powstanie nowych, nie zawsze zrozumiałych i uwzględnianych ryzyk. Szczególnym i bolesnym przykładem, wskazującym na konieczność wzrostu znaczenia kryterium zaufania publicznego w działalności banków, są skutki ostatniego kryzysu finansowego, który unaoczniał znaczenie stabilności sektora bankowego dla stabilności całego systemu finansowego oraz prawidłowego funkcjonowania pozostałych sektorów gospodarki.

PODSUMOWANIE

Ze względu na charakter swojej działalności banki określane są mianem instytucji zaufania publicznego, a system bankowy traktowany jest jako dobro publiczne: „(...) z którego społeczeństwo czerpie większe korzyści niż właściciele banków z uzyskiwanych dywidend⁶³. Jednocześnie, aby móc dalej funkcjonować w realiach gospodarki rynkowej, banki muszą kierować się kryterium rynkowym – w przeciwnym razie nie będą w stanie przetrwać na rynku. Z uwagi na ogromny wpływ banków na stabilność finansową, a także sferę realną gospodarki, zwiększa się znaczenie kryterium zaufania publicznego w działalności banków komercyjnych. Jednak, jak wskazał W. Gerke⁶⁴, odnosząc się do działań banków po ostatnim kryzysie finansowym i wyrażając opinię wielu przedstawicieli środowisk naukowych, bankowych oraz rządowych, a także przeświadczenie licznej rzeszy klientów banków: „Wygląda na to, że bankierzy nie wyciągnęli właściwych wniosków z tej lekcji, toteż organy regulacyjne będą musiały wziąć na siebie ciężar przeprowadzania zmian⁶⁵”.

Świadomość dotkliwych konsekwencji braku należytego uwzględniania przez banki kryterium zaufania publicznego oraz jednoczesna konieczność kierowania się przez nie kryterium rynkowym stawia nas przed pytaniem o perspektywy przy-

⁶² *Ibidem*, s. 17.

⁶³ J. Szambelańczyk, *Kapitał społeczny jako warunek stabilności systemu bankowego*, [w:] *Globalny kryzys finansowy...*, op. cit., s. 99.

⁶⁴ Cytuję za E. Taylor, *PREVIEW: Bankers gather to tackle skepticism*, <http://www.forexpros.com/news/central-banks/preview-bankers-gather-to-tackle-scepticism,-rebuild-trust-84579>, artykuł z 7 września 2010 r., godz. 10:07.

⁶⁵ *Ibidem*.

szełego rozwoju banku jako podmiotu gospodarki rynkowej i instytucji zaufania publicznego, a w szczególności o proporcję pomiędzy uwzględnianiem przez banki obu powyższych kryteriów oraz o umiejscowienie ciężaru odpowiedzialności za podejmowanie działań związanych ze stosowaniem kryterium zaufania publicznego. D. Korenik⁶⁶ wskazuje, że niezbędne są dalsze: „(...) poszukiwania odpowiedzi na pytanie o przydatność banków w zupełnie nowych warunkach nowoczesnej gospodarki, obciążonej jarzmem ryzyka systemowego”⁶⁷. Autorka ta poddaje myśl, że: „Być może dla rozwiązania problemu roli banków w nowoczesnej gospodarce rynkowej (...) trzeba sięgnąć także do innego wymiaru niż ekonomiczny, tj. do filozoficzno-etycznego, by w ogóle udało się zbudować kompletny paradygmat dotyczący roli banków, adekwatny do współczesnych realiów społeczeństwa ryzyka systemowego”⁶⁸. Konieczne jest przywrócenie równowagi pomiędzy uwzględnianiem przez bank kryterium rynkowego a kryterium zaufania publicznego: „(...) wszystko powinno być prostsze, przy czym banki powinny być bankami, a nie spekulować. Będzie to oznaczać w przyszłości mniejszą liczbę kredytów, a także prawdopodobnie niższą stopę wzrostu, ale za to większość ludzi będzie się czuła bezpieczniej”⁶⁹. W tym kontekście należy wskazać na rolę podmiotów wchodzących w skład sieci bezpieczeństwa finansowego, czuwających nad tym, aby bank utrzymywał równowagę pomiędzy omawianymi kryteriami.

Dla perspektyw rozwoju banków kluczowe znaczenia ma odbudowa zaufania do sektora bankowego. To niełatwe zadanie powinno zostać podjęte z uwagi na znaczenie zaufania dla wizerunku oraz reputacji banków, oddziaływania tych czynników na prawidłowe funkcjonowanie banków, a także wpływ tych ostatnich na stabilność finansową oraz prawidłowe funkcjonowanie sfery realnej gospodarki. E. Hayes James⁷⁰ wskazuje, że odbudowa zaufania i wizerunku w obszarze usług finansowych wymaga trzech głównych elementów: spójności (ang. *Integrity*), pozytywnego zamiaru (ang. *Positive intent*) oraz umiejętności (ang. *Capabilities*). Spójność to postępowanie zgodne z jasno zdefiniowanymi wartościami i przekonaniem (ang. *Values and beliefs – VABEs*). Oznacza to, że dla całego obszaru usług finansowych, niezależnie od indywidualnych celów poszczególnych firm z tego obszaru, powinien istnieć system łączących je przekonania oraz zbiór zasad, którymi jednostki te faktycznie kierowałyby się, dążąc do realizacji swoich celów. Kolejny element – prze-

⁶⁶ D. Korenik, *Nurty i podejścia w badaniach naukowych na temat roli banków w gospodarce rynkowej*, [w:] *Bankowość w Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia. Księga jubileuszowa z okazji 80. rocznicy urodzin Prof. Dr. Władysława L. Jaworskiego*, M. Iwanicz-Drozdowska i in. (red.), Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2009.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 52.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 52–53.

⁶⁹ S. Flejterski, *Wstęp do syntezy...*, op. cit., s. 114.

⁷⁰ E. Hayes James, *In the wake of the financial crisis: rebuilding the image of the finance industry through trust*, „Journal of Financial Transformation”, The Capco Institute, Vol. 27, 2009.

konanie o pozytywnych zamiarach w stosunku do interesariuszy sektora – jest krytyczny dla odbudowy zaufania, ponieważ działanie odbierane jako nikczemne bądź samolubne podkopuje możliwość zbudowania zaufania. Okazywanie pozytywnych zamiarów przez instytucje działające w obszarze usług finansowych, w tym przez banki, wymaga kierowania się przez nie jasnymi przesłankami, o których informowani będą ich interesariusze. Intencje postrzegane jako korzystne, zarówno dla firmy, jak i dla jej interesariuszy, będą z większym prawdopodobieństwem uwzględniane przy podejmowaniu decyzji przez potencjalnych akcjonariuszy. Jest także bardziej prawdopodobne, że zainspirują one zaufanie do danej instytucji. Biorąc pod uwagę powyższe elementy, niezbędne dla odbudowy zaufania w sektorze finansowym, uzasadnione wydaje się twierdzenie, że odbudowie zaufania do sektora finansowego, w tym do banków, będzie nieodłącznie towarzyszył wzrost znaczenia relacji międzyludzkich w tym sektorze. Bankowość relacyjna (ang. *Relationship banking*), oparta na zaufaniu między klientem a bankiem oraz na poszanowaniu klienta i budowaniu z nim długofalowej współpracy, jest jedną ze ścieżek, jaką może podążyć bank. Budowanie prawdziwego zainteresowania i autentycznych relacji pomiędzy klientem a biznesem, w tym także bankiem, należy uwzględnić jako ważny czynnik tworzenia trwałej przewagi konkurencyjnej⁷¹. Ostatnim elementem, który musi być wdrażany w celu odbudowania zaufania po kryzysie finansowym, są umiejętności. W tym obszarze: „(...) zaufanie w sektorze może zostać odbudowane poprzez niewielkie dostrojenie zdolności, które obecnie istnieją. Co więcej, jawne łączenie w pary zdolności z pozytywnym zamiarem i spójnością stworzy żyzny grunt do wzrostu zaufania”⁷². Odbudowa zaufania przez wyżej omówione trzy filary wymaga transparentności, która jest tworzona poprzez właściwą, tj. otwartą i szczerą komunikację, w szczególności w zakresie ryzyk związanych z produktami finansowymi. Jak podsumowuje E. Hayes James: „Jedynie, gdy będzie istniała kultura wzajemnego zrozumienia i transparentności możemy oczekiwać rozprzestrzeniania się zaufania wewnątrz sektora, a kiedy będzie zaufanie, możemy z większą łatwością i wspólnie odpowiadać na zagrożenia i inne sytuacje kryzysowe”⁷³.

Analizując perspektywy rozwoju banku, warto również rozważyć kwestię przyszłego profilu jego działalności. Wydaje się bowiem, że: „przetrwanie banków może być uzależnione od tempa, kierunków i skali, w jakich banki odchodzą od swojej pierwotnej działalności, jaką jest bankowość”⁷⁴. Niewątpliwie jest to spowodowane chęcią realizacji kryterium rynkowego, a wpływ na to mają z jednej strony coraz bardziej wyedukowani finansowo klienci, a z drugiej strony silna konkurencja na

⁷¹ L. Dziawgo, *Bank jako „instytucja BRAKU zaufania publicznego...”, op. cit.*

⁷² E. Hayes James, *In the wake...*, op. cit., s. 40.

⁷³ *Ibidem*, s. 41.

⁷⁴ L. Dziawgo, *Era postbankowości*, [w:] *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki finansów*, J. Nowakowski, J. Ostaszewski (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005, s. 30.

rynku finansowym. D. Korenik⁷⁵ wskazuje, że przetrwanie banku w przyszłości zależy od przyjęcia przez niego trzech systematycznych praktyk. Przede wszystkim bank musi doskonalić oferowane przez siebie produkty. „(...) Po drugie bank, tak jak każda inna organizacja będzie musiał uczyć się rozwijania nowych zastosowań dla własnych, udanych produktów/usług (...). Po trzecie, bank będzie musiał uczyć się systematycznej innowacyjności. Jeśli tak się nie stanie, to konkretny bank może stać się organizacją przestarzałą, utracić zdolności wytwórcze i tym samym zdolność konkurencyjną”⁷⁶. Wydaje się, że przyszłość bankowości leży w umiejętnym łączeniu „(...) usług stricte bankowych z innymi usługami finansowymi, pozabankowymi, bez umniejszania znaczenia bankowości jako podstawowej działalności instytucji bankowych”⁷⁷. Myśląc o perspektywach rozwoju działalności banku, warto również zwrócić uwagę na dwie przyszłościowe koncepcje. Są to Społeczna Odpowiedzialność Biznesu (ang. *Corporate Social Responsibility* – CSR) oraz Relacje Inwestorskie (ang. *Investor Relations* – IR). Ich wdrażanie nie tylko wzmacnia stosowanie kryterium zaufania publicznego przez bank, ale także wpływa korzystnie na realizację długoterminowego kryterium rynkowego. „Pełniejsza i autentyczna implementacja CSR oraz IR stanowi realną szansę nie tylko na efektywne wkomponowanie nowoczesnego biznesu bankowego w funkcjonowanie współczesnej gospodarki i społeczeństwa. To także szansa na identyfikację i eliminację wielu zagrożeń dla prowadzonej działalności gospodarczej”⁷⁸. Zarówno kreowanie kapitału społecznego poprzez wdrażanie CSR, jak i budowanie zaufania inwestorów poprzez kładzenie nacisku na IR, wydaje się niezbędnym elementem dla przyszłej działalności banku.

Z uwagi na ogromny wpływ działalności banków na stabilność finansową oraz na sferę realną gospodarki, banki powinny być zachęcane do prowadzenia odpowiedzialnej, zrównoważonej, rentownej działalności. Jest nadzieja, że zarówno działania władz nadzorujących i regulujących sektor bankowy, jak i wybory klientów będą skłaniały banki do podążania ścieżką zrównoważonego rozwoju. Nie można jednak wykluczyć, że znajdują się takie banki, które w dalszym ciągu będą chciały promować stosowanie kryterium rynkowego w krótkim terminie. Dlatego ważne jest, aby podmioty odpowiedzialne za regulowanie rynku bankowego oraz nadzór nad nim wspierały banki w utrzymywaniu równowagi pomiędzy kryterium rynkowym a kryterium zaufania publicznego – zarówno dzisiaj jak i w przyszłości.

⁷⁵ D. Korenik, *Faktoring w bankowości. Strategia przyszłości*, CeDeWu, Warszawa 2007.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 203.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 202.

⁷⁸ L. Dziawgo, D. Dziawgo, *CSR i IR – nietłumione antidotum na toksyczną bankowość...*, *op. cit.*

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

- Baka W., *Bankowość europejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Boone P., Johnson S., *The Doom Cycle*, [w:] *Make Markets Be Markets: Restoring the Integrity of the U.S. Financial System*, R. Johnson, E. Payne (red.), Roosevelt Institute, 2010.
- Büschgen H.E., *Przedsiębiorstwo bankowe*, Poltex, Warszawa 1997.
- Capiga M., *Determinanty i struktura bezpieczeństwa finansowego*, [w:] *Sieć bezpieczeństwa finansowego*, M. Capiga, W. Gradoń, G. Szustak (red.), CeDeWu, Warszawa 2010.
- Dobiegała-Korona B., *Wartość klienta*, [w:] *Metody wyceny spółki. Perspektywa klienta i inwestora*, M. Panfil, A. Szablewski (red.), Poltex, Warszawa 2008.
- Drucker P.F., *The essential Drucker: selections from the management works of Peter F. Drucker*, Butterworth–Heinemann, Oxford 2007.
- Dziawgo L., *Bank jako „instytucja BRAKU zaufania publicznego”*, [w:] *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, J. Szambelańczyk (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2009.
- Dziawgo L., *Era postbankowości*, [w:] *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki finansów*, J. Nowakowski, J. Ostaszewski (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2005.
- Dziawgo L., *Pozyskiwanie kapitałów osób fizycznych na rynku finansowym w celu ochrony środowiska naturalnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1998.
- Dziawgo L., *Private banking. Istota – Koncepcja – Funkcjonowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2005.
- Engler H., Essinger J., *The future of banking*, Pearson Education, Harlow 2000.
- Flejterski S., *Wstęp do syntezy globalnego kryzysu finansowego*, [w:] *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, J. Szambelańczyk (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2009.
- Garczarczyk J., *Wprowadzenie*, [w:] *Doskonalenie jakości w bankach*, K. Opolski (red.), CeDeWu, Warszawa 2002.
- Iwanicz-Drozdowska M., *Kraje uprzemysłowione*, [w:] *Kryzysy bankowe. Przyczyny i rozwiązania*, M. Iwanicz-Drozdowska (red.), PWE, Warszawa 2002.
- Iwanicz-Drozdowska M., *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, Warszawa 2005.
- Johnson R., *Introduction*, [w:] *Make Markets Be Markets: Restoring the Integrity of the U.S. Financial System*, R. Johnson, E. Payne (red.), Roosevelt Institute, 2010.
- Kopiński A., *Analiza finansowa banku*, PWE, Warszawa 2008.
- Korenik D., *Faktoring w bankowości. Strategia przyszłości*, CeDeWu, Warszawa 2007.

Korenik D., *Nurty i podejścia w badaniach naukowych na temat roli banków w gospodarce rynkowej*, [w:] *Bankowość w Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia. Księga jubileuszowa z okazji 80. rocznicy urodzin Prof. Dr. Władysława L. Jaworskiego*, M. Iwanicz-Drozdowska i in. (red.), Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2009.

Korenik D., *Odpowiedzialność banku komercyjnego. Próba syntezy*, Difin, Warszawa 2009.

Korenik D., *O roli służebnej banków komercyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2009.

Madura J., *Financial Institutions and Markets*, Thomson South Western, 8th edition, Mason, OH 2008.

Marcinkowska M., *Ocena działalności instytucji finansowych*, Difin, Warszawa 2007.

Mayer M., *The Bankers. The next generation. The new worlds of money, credit and banking in an electric age*, Truman Talley Books/Plume, New York 1998.

Oakland J., *Kompleksowe zarządzanie jakością*, [w:] *Podręcznik zarządzania jakością*, D. Lock (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Orłowski W.M., *Dziesięć przyczyn kryzysu i ich analiza*, [w:] *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, J. Szambelańczyk (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2009.

Pietrzak B., *System bankowy*, [w:] *System finansowy w Polsce*, B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak (red.), tom 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Pietrzak E., *Internacjonalizacja systemu finansowego*, [w:] *System finansowy w Polsce*, B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak (red.), tom 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Polański Z., *Wprowadzenie. System finansowy we współczesnej gospodarce rynkowej*, [w:] *System finansowy w Polsce*, B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak (red.), tom 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Rumiński R., *Banki i systemy bankowe*, [w:] *Elementy finansów i bankowości*, S. Flejterski, B. Świecka (red.), CeDeWu, Warszawa 2006.

Rytelewska G., *Sprzedaż produktów bankowych*, [w:] *Bankowość. Podręcznik akademicki*, W.L. Jaworski, Z. Zawadzka (red.), Poltex, Warszawa 2001.

Solarz J.K., *Uwarunkowania współczesnej bankowości*, [w:] *Bankowość na świecie i w Polsce. Stan obecny i tendencje rozwojowe*, L. Oreziak, B. Pietrzak (red.), Instytut Naukowo-Wydawniczy Olympos, Warszawa 2001.

Szambelańczyk J., *Kapitał społeczny jako warunek stabilności systemu bankowego*, [w:] *Globalny kryzys finansowy i jego konsekwencje w opiniach ekonomistów polskich*, J. Szambelańczyk (red.), Związek Banków Polskich, Warszawa 2009.

Świdorski J., *Finanse banku komercyjnego. Nowe regulacje, standardy, przepisy*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1999.

Zawadzka Z., *Zmiany w bankowości światowej*, [w:] *Bankowość. Podręcznik akademicki*, W.L. Jaworski, Z. Zawadzka (red.), wyd. 1, Poltext, Warszawa 2001.

Artykuły

Bair S.C., *Przyczyny kryzysu finansowego i diagnoza sytuacji na rynkach*, „Bezpieczny Bank”, Nr 1/ 2010.

Barth J.R., Caprio G., Levine R., *Rethinking Bank Regulation. Till Angels Govern*, Cambridge University Press, August 2008.

Degryse H., Ongena S., *Competition and Regulation in the Banking Sector: A Review of the Empirical Evidence on the Sources of Bank Rents*, March 2007, <http://center.uvt.nl/staff/ongena/preprints/do.pdf>

Dziawgo L., Dziawgo D., *CSR i IR – nietławne antidotum na toksyczną bankowość*, „Bezpieczny Bank”, Nr 1/2010.

Esslinger D., *Doradzają i zarabiają*, „Forum” Nr 20, „Polityka” Spółdzielnia Pracy, Warszawa, 17–23.05.2010 r., źródło: „Suddeutsche Zeitung” z 30 marca 2010 r.

Forbes-Smith A., Prestedge T., *The importance of customer experience in a challenging financial environment*, „Journal of Financial Transformation”, The Capco Institute, Vol. 27, 2009.

Hayes James E., *In the wake of the financial crisis: rebuilding the image of the finance industry through trust*, „Journal of Financial Transformation”, The Capco Institute, Vol. 27, 2009.

Przygoda A., *Monitorowanie kluczowych procesów we współczesnym banku komercyjnym jako narzędzie umożliwiające zapewnienie pożądanego poziomu ich jakości*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Zeszyty Naukowe Kolegium Zarządzania i Finansów Nr 92, Warszawa 2009.

Taylor E., *PREVIEW: Bankers gather to tackle skepticism*, <http://www.forexpros.com/news/central-banks/preview-bankers-gather-to-tackle-scepticism,-rebuild-trust-84579>

Zingales L., *Capitalism After the Crisis*, National Affairs, Issue 1, Fall 2009.

Opracowania i dokumenty prawne

Enhancing Corporate Governance for Banking Organizations, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, February 2006.

Financial Stability Review, European Central Bank, Frankfurt am Main, December 2009.

Przegląd stabilności systemu finansowego, październik 2008, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2008.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, Dz.U. 1997 Nr 140, poz. 939.

*Marcin Czaplicki**

ZAGROŻENIE BOOMEM KREDYTOWYM W OBLICZU PRZYSTĄPIENIA POLSKI I INNYCH NOWYCH KRAJÓW CZŁONKOWSKICH UNII EUROPEJSKIEJ DO STREFY EURO

WSTĘP

Proces transformacji gospodarczej państw Europy Środkowo-Wschodniej rozpoczął się od szoku, jakim niewątpliwie było ich wystąpienie z bloku komunistycznego. Zdarzenie to stało się zaczątkiem wielu reform skierowanych w stronę urynkowania ich gospodarek. Z czasem zmiany dotyczące regulacji prawnych doprowadziły do liberalizacji systemu finansowego. Rozpoczął się silny napływ kapitałów do regionu, wspieranych perspektywami szybkiego wzrostu gospodarczego, stabilizującej się sytuacji makroekonomicznej, a przede wszystkim ogromnymi możliwościami spekulacji na niewykształconych do końca rynkach.

Kluczowa dla rozwoju regionu była integracja z gospodarkami zachodniej Europy, uwieńczona rozszerzeniem Unii Europejskiej w 2004 i 2007 roku. Rezultatem tego procesu stało się nierozzerwalne, silne powiązanie rynków finansowych w regionie z ich zachodnimi odpowiednikami. To samo nastąpiło na płaszczyźnie handlu zagranicznego. Poprzez przyjęcie *acquis communautaire* oraz dalszą działalność legislacyjną wspólnych ciał Unii zostały zintegrowane, jeżeli nie zunifiko-

* Marcin Czaplicki jest doktorantem w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

wane (w pewnych obszarach) regulacje prawne. Można pokusić się o stwierdzenie, że dokonał się kolejny po latach 90. skok cywilizacyjny, dzięki któremu zliberalizowane systemy finansowe zostały zaopatrzone w odpowiednie instytucje, jakich samoistne wytworzenie mogłoby zająć wiele lat. Niemniej jednak niedokończony został jeszcze proces konwergencji gospodarek oraz systemów finansowych nowych państw członkowskich. W tak krótkim czasie możliwe było jedynie ujednoczenie zasad oraz instytucji. Proces konwergencji ekonomicznej (zarówno w jej wersji nominalnej, jak i realnej) zajmie jeszcze dużo czasu. Podobnie nauka oraz przywołanie nowych zasad, a także regulacji.

Badania ekonometryczne potwierdzają, że gospodarki w państwach przechodzących przez proces rozwoju systemu finansowego wykazują tendencję do utraty stabilności w krótkim okresie¹. W ich przypadku pełna liberalizacja sektora finansowego (ze szczególnym naciskiem położonym na transgraniczne przepływy kapitałowe), której nie towarzyszą zmiany regulacji i przekształcanie się instytucji systemu finansowego, może prowadzić do destabilizacji całej gospodarki. W takiej sytuacji silne napływy kapitału z zagranicy, przyczyniające się w początkowej fazie do wzrostu gospodarczego, mogą doprowadzić do załamania w razie odwrócenia ich kierunku. W opisywanych warunkach znaczenia nabiera zagrożenie bohemem kredytowym wywołanym spadkiem realnych stóp procentowych oraz gwałtownym napływem krótkoterminowych kapitałów z zagranicy. Nadmierna ekspansja kredytowa będzie skierowana w znacznej mierze do sektorów dóbr niewymiennych, przyczyniając się do wzrostu cen oraz powstania bąbli spekulacyjnych na rynkach aktywów. Powyższe czynniki przyczynią się do powstania presji aprecjacyjnej walut krajowych regionu, która (szczególnie po przyjęciu wspólnej waluty) może doprowadzić do długookresowego spadku konkurencyjności gospodarek regionu. Celem niniejszego artykułu jest weryfikacja, czy powyżej nakreślony scenariusz jest realny w warunkach, w jakich znajduje się Polska i inne kraje Europy Środkowo-Wschodniej.

W opracowaniu zostanie przedstawiony syntetyczny przegląd zagrożeń dla stabilności sektora finansowego w regionie, zaprezentowane będą stylizowane fakty dotyczące sytuacji gospodarczej w regionie, a także najistotniejsze możliwości reakcji polityk pieniężnej i nadzorczej wraz z towarzyszącymi im dylematami.

¹ P. Aghion, P. Bacchetta, A. Banerjee, *Capital Markets and the Instability of Open Economies*, [w:] *The Asian financial crisis: causes, contagion and consequences*, P.-R. Agénor, M. Miller, D. Vines, A. Weber (red.), wyd. 2 zm. i uzup., Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 169.

1. ZAGROŻENIA STABILNOŚCI SEKTORA BANKOWEGO W REGIONIE

Reformy systemów gospodarczych oraz przystąpienie państw Europy Środkowo-Wschodniej do Unii Europejskiej przyczyniły się do utrwalenia oczekiwań inflacyjnych oraz osiągnięcia zrównoważonego tempa wzrostu gospodarczego. Skutkiem tego stał się znaczący napływ inwestycji zagranicznych, czy to w formie inwestycji bezpośrednich, czy portfelowych. Doszło do znacznego wzrostu PKB, który jednak pozostaje na poziomie wyraźnie niższym niż średnia unijna. Podobnie jest z poziomem kapitału (zasób kapitału na jednostkę pracy efektywnej w gospodarce znajdującej się blisko stanu stacjonarnego jest wyższy niż w gospodarce do takiego stanu dopiero zmierzającej), co implikuje, że jego marginalna produktywność jest wciąż wyższa niż ta w Unii². Zgodnie z teorią stopy równowagi, również ta stopa (ewentualnie naturalna stopa procentowa) znacznie przekracza poziom jej zachodnioeuropejskiej odpowiedniczki³ (wyższa stopa zwrotu z kapitału wskazuje na konieczność wyższego poziomu stopy realnej, który pozwoli na zrównoważenie inwestycji i oszczędności). W związku z tym, w warunkach stabilnego, niskiego poziomu inflacji oraz malejących wartości nominalnych stóp procentowych, realna stopa rynkowa znajduje się poniżej poziomu stopy naturalnej, przyczyniając się do wzrostu ekspansji kredytowej oraz poziomu inflacji (głównie dóbr niehandlowych, ponieważ w małych otwartych gospodarkach działa w przybliżeniu prawo jednej ceny, w związku z czym ceny dóbr handlowych pozostaną na poziomie ustalonym za granicą⁴) i aprecjacji realnego kursu walutowego (w obu przypadkach o wartości wyższe niż tylko te wynikające z efektu Balassy-Samuelsona). Zjawisko to może być na tyle groźne, że w obliczu przyjęcia wspólnej waluty (co jest równoznaczne z konwergencją nominalną), przed osiągnięciem pełnej konwergencji realnej, może doprowadzić do rozszerzenia już istniejącej luki stóp procentowych, napędzając jeszcze boom kredytowy (problem inflacji nie będzie już wtedy tak groźny) oraz stymulując napływ krótkoterminowych kapitałów do kraju⁵. Rosnąca wartość udzie-

² A. Sławiński, *Polska w strefie euro: Jak zapewnić długookresową konkurencyjność gospodarki?*, [w:] *Euro – ekonomia i polityka*, D. Rosati (red.), Oficyna Wydawnicza WSHiP im. Łazarskiego, Warszawa 2009; M. Brzoza-Brzezina, *Zagadnienie naturalnej stopy procentowej*, „*Ekonomista*” Nr 4/2003, s. 457–477; S. Schadler, P. Drummond, L. Kujis, Z. Murgasova, R. van Elkan, *Euro Adoption In the Accession Countries: Vulnerabilities and Strategies*, [w:] *Euro Adoption in Central and Eastern Europe. Opportunities and Challenges*, S. Schadler (red.), Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Waszyngton 2005, s. 152–153.

³ Warto nadmienić, że zgodnie z teorią jest ona zawsze równa lub wyższa stopie wzrostu gospodarczego. M. Brzoza-Brzezina, *Zagadnienie naturalnej stopy...*, *op. cit.*

⁴ M. Brzoza-Brzezina, *The Information Content of the Natural Rate of Interest: The Case of Poland*, „*Economics of Transition*”, tom 14, Nr 2, kwiecień 2006 r., s. 391–412.

⁵ Zwiększa to ryzyko wystąpienia tak zwanego scenariusza portugalskiego.

lanych kredytów (za pomocą mechanizmu akceleratora finansowego⁶) może przyczynić się do powstania bąbli spekulacyjnych na rynku aktywów. Jej rezultatem będzie również wyższy poziom zadłużenia, szczególnie zagranicznego, oraz rosnąca dźwignia finansowa sektora prywatnego, co może spowodować problem związany z wypłacalnością. Zjawisko to będzie miało również miejsce przed przystąpieniem do II etapu UGW, co zwiększy ryzyko deprecjacji waluty wraz z wycofaniem się inwestorów z regionu⁷.

Zjawiskiem typowym dla gospodarek w okresie przejściowym są deficyty bilansu obrotów bieżących. Fenomen ten jest wynikiem wzmożonego popytu konsumpcyjnego, poprzedzającego wzrost dochodów (wyrównywanie konsumpcji w długim okresie)⁸. Związane z nim zagrożenie wywołania boomu kredytowego jest pogłębiane poprzez wzrastającą obecność zachodnioeuropejskich instytucji finansowych, w szczególności banków, w Europie Środkowo-Wschodniej (co jest rezultatem przeprowadzonej tam prywatyzacji oraz liberalizacji sektora finansowego). Mając dostęp do znacznych źródeł kapitału, złożonego w ich spółkach matkach, mogą one dostarczyć do regionu nieograniczone wręcz zasoby płynności, której cena, mierzona oprocentowaniem, jest niższa niż na rynkach krajowych w tym obszarze. Prowadzi to do wzrostu popytu konsumpcyjnego i inwestycyjnego. Ponadto, sama obecność banków zagranicznych zwiększa wiarygodność rynków finansowych regionu, dzięki czemu także inne, krajowe instytucje finansowe mają łatwy dostęp do tańszych międzynarodowych kapitałów. Ich przemieszczanie jest możliwe dzięki pełnej liberalizacji przepływów kapitałowych w obliczu akcesji do Unii Europejskiej. Znaczące ryzyko kursowe, związane z takimi transakcjami, jest z reguły albo nie-

⁶ Por. B.S. Bernanke, M. Gertler, S. Gilchrist, *The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework*, NBER Working Paper No. 6455, Cambridge marzec 1998 r.

⁷ Pojawia się jednak wątpliwość dotycząca pomieszczenia pewnych pojęć, mianowicie stóp krótkoterminowych (stopy realne: nominalne powiększone o oczekiwania inflacyjne) oraz długoterminowych (stopa równowagi). Należy podkreślić, że determinanty, krótkoterminowej z definicji, naturalnej stopy procentowej są podobne do tych pomagających wyznaczyć stopę równowagi. W szczególności mowa o tempie wzrostu produktywności, stopie preferencji czasowych gospodarstw domowych oraz parametrów opisujących ich funkcje użyteczności. Dlatego też dokonana w poprzednim akapicie analiza wydaje się mieć sens ekonomiczny. Por. M. Brzoza-Brzezina, *Rola naturalnej stopy procentowej w polskiej polityce pieniężnej*, „*Ekonomista*”, Nr 5/2003, s. 593–612.

⁸ B. Eichengreen, K. Steiner, *Is Poland at Risk of a Boom-and-Bust Cycle in the Run-up to euro Adoption?*, „NBER Working Paper” No. 14438, NBER, Cambridge październik 2008 r., s. 5. Z drugiej strony, proces konwergencji ekonomicznej może sam doprowadzić do redukcji deficytu bilansu obrotów bieżących, co następuje dzięki wzrostowi oszczędności i spadającemu popytowi inwestycyjnemu. Por. S. Herrmann, A. Jochem, *Determinants of current account developments in the central and east European EU member states: consequences for the enlargement of the euro area*, „Deutsche Bundesbank Economic Studies Discussion Paper” No. 32/2005, Frankfurt nad Menem 2005, s. 17; J. Galí, T. Monacelli, *Optimal Monetary Policy and Exchange Rate Volatility in a Small Open Economy*, Boston College Working Papers in Economics, Boston 1999.

dostrzegane (przyczyną jest stosunkowo krótki okres funkcjonowania gospodarki rynkowej⁹), albo marginalizowane (z uwagi na istniejące systemy izb walutowych, uczestnictwo w systemie ERM 2, czy dalszą perspektywę rychłego przystąpienia do strefy euro¹⁰). Do ekspansji kredytów denominowanych w zagranicznych walutach przyczynia się dodatkowo, zauważane od lat 80., zjawisko nadmiernej płynności rynków finansowych oraz towarzyszący mu proces tak zwanego *carry trade*¹¹. Jest to szczególnie wyraźne w obliczu rekordowo niskich stóp procentowych obserwowanych w Unii Europejskiej na początku bieżącego stulecia, po pęknięciu bańki spekulacyjnej na rynku dot.com oraz ekspansywnej polityki Europejskiego Banku Centralnego w czasie niedawnego kryzysu finansowego. Stanowi to wyraźne zagrożenie, szczególnie w przypadku państw z systemem stałego kursu walutowego, gdzie napływ obcej waluty jest równoznaczny ze wzrostem rezerw, prowadząc bezpośrednio do ekspansji monetarnej.

Banki zagraniczne przyczyniają się również do rozszerzenia oferty produktowej kierowanej do podmiotów gospodarczych. W związku z tym, rosnąca akcja kredytowa może być bezpośrednim wynikiem pojawienia się nowych form kredytowania czy innych instrumentów finansowych, a także rozszerzenia grona potencjalnych klientów poprzez poluznienie polityki kredytowej oraz aplikację nowych metod badania zdolności kredytowej. Opisane zjawiska występują również w Europie Środkowo-Wschodniej, a ich przykładem może być wprowadzenie kredytów hipotecznych do oferty kredytowej banków. Szybka ekspansja banków zagranicznych może doprowadzić do utworzenia podwójnego systemu bankowego (ang. *dual banking system*), ponieważ będą one wybierały najlepszych klientów, obarczonych niskim ryzykiem niewypłacalności (ang. *cherry-picking*), podczas gdy pozostałym kredytodawcom pozostaną do obsługi ci gorsi¹². Natomiast fakt, że często te same banki prowadzą działalność w różnych krajach regionu (ang. *common lender phenomenon*), wzmacnia zagrożenie wystąpienia tzw. efektu domina, w obliczu zapaści jednego z państw regionu, co związane jest także z ogólnym, generalnym postrzeganiem regionu przez inwestorów z zagranicy. Warto również podkreślić rolę procesu ograniczania kredytowania sektora publicznego w bankach komercyjnych, co jest

⁹ Argumentów dostarcza także hipoteza pamięci instytucjonalnej, a raczej jej braku, oraz hipoteza niestabilności systemu finansowego Hymana Minsky'ego. Niemniej jednak, wobec zawirowań światowego kryzysu finansowego, ten aspekt pamięci traci w chwili obecnej na znaczeniu, ale może o sobie przypomnieć w przyszłości.

¹⁰ A. Hoffmann, *An Overinvestment Cycle in Central and Eastern Europe?*, „Metroeconomica”, tom 61, wyd. 6, listopad 2010 r., s. 711–734.

¹¹ G. Schnabl, A. Hoffmann, *Monetary Policy, Vagabonding Liquidity and Bursting Bubbles in New and Emerging Markets – an Overinvestment View*, „The World Economy”, tom 31, wyd. 9, wrzesień 2008 r., s. 1226–1252.

¹² Pojawienie się kapitału zagranicznego może więc, przewrotnie, pogorszyć sytuację banków pozostających pod kontrolą podmiotów krajowych. Może to wynikać z aplikacji lepszych procedur i modeli oceny ryzyka.

skutkiem dostępu do innych płynnych źródeł finansowania długu. Prowadzi to do zwiększenia poziomu inwestycji i konsumpcji poprzez wzrost kredytowania podmiotów prywatnych (ang. *crowding in*)¹³.

Kolejną kwestią jest popularność jaką cieszy się w regionie system sztywnego kursu walutowego. Generalnie, przyczynia się on do wzrostu stabilności finansowej, dając podłoże do działalności inwestycyjnej, wzrostu konsumpcji oraz ekspansji gospodarczej. Jednakże przyciąga on również spekulacyjny kapitał z zagranicy, podnosi prawdopodobieństwo występowania pokusy nadużycia oraz może doprowadzić do nadmiernego poziomu inwestycji w gospodarce. Niepokojący wydaje się fakt, że banki również nie doceniają ryzyka (w ich wypadku kredytowego) związanego z ewentualną niewypłacalnością kredytobiorców na skutek znacznej deprecjacji waluty krajowej (wywołanej na przykład przez odwrócenie się kierunku przepływów finansowych)¹⁴. Jest to skutkiem silnej wiary w rychłe przyjęcie przez kraje regionu wspólnej waluty, co może jednak nie nastąpić tak szybko, jak do tej pory planowano, szczególnie biorąc pod uwagę negatywne skutki globalnego kryzysu. Warto jednak podkreślić, że nie tylko system izby walutowej zachęca zagranicznych inwestorów do lokowania kapitału w tej części Europy. W krajach wschodzących także gospodarki z systemami elastycznego kursu walutowego mogą przyciągać kapitał spekulacyjny. Dzieje się tak na skutek tak zwanych zakładów (ang. *one-way bets*) na aprecjację¹⁵. Z drugiej strony kredytobiorcy w takiej sytuacji chętniej będą zaciągać zobowiązania z uwagi na malejącą wartość ich zadłużenia wyrażoną w walucie krajowej. Zachowania stadne mogą doprowadzić do kulminacji procesu i przyczynić się do przewartościowania waluty. Nagła deprecjacja prowadzi wtedy do znaczących strat i pojawienia się problemu niewypłacalności.

Rosnącej podaży środków finansowych towarzyszy również wzrastający popyt na kredyt związany z wieloma czynnikami. Przede wszystkim mowa tu o popycie inwestycyjnym (stanowiącym skutek wysokiej krańcowej produktywności kapitału w regionie) oraz konsumpcyjnym (będącym rezultatem procesu wygładzania konsumpcji, wynikającego z pozytywnych oczekiwań gospodarczych¹⁶ (zgodnie z hipotezami dochodu permanentnego czy cyklu życia), poprawiającej się sytuacji

¹³ C. Duenwald, N. Gueorguiev, A. Schaechter, *Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine*, IMF Working Paper WP/05/128, Waszyngton czerwiec 2005 r., s. 13.

¹⁴ Jeżeli bank centralny podejmie się obrony poziomu kursu walutowego, co powinno nastąpić w systemie izby walutowej, na skutek malejącej podaży pieniądza krajowego wzrosną stopy procentowe. Rezultat będzie podobny jak w przypadku deprecjacji waluty.

¹⁵ Na podstawie teorii ekonomicznej można przewidywać, że kurs walutowy w krajach przechodzących proces konwergencji ekonomicznej będzie się umacniał (choćby z powodu występowania efektu Samuelsona-Balassy, czy wciąż wyższych stóp procentowych w regionie). G. Schnabl, *Exchange Rate Volatility and Growth in Small Open Economies at the EMU Periphery*, „Economic Systems,” tom 32, wyd. 1, marzec 2008 r., s. 70–91.

¹⁶ Związanych również z przyspieszonym tempem wzrostu plac.

gospodarczej, czy czynników posttransformacyjnych¹⁷. Znaczące zapotrzebowanie na aktywa, głównie nieruchomości, jest efektem zbyt małej liczby nowych mieszkań oddawanych do użytku w okresie komunizmu oraz usunięcia przeszkód dotyczących nabywania ich własności. Niezwykle ważne jest zjawisko wejścia w dorosłość tak zwanego drugiego echa powojennego wyżu demograficznego, co doprowadzi do dalszego wzrostu popytu na nieruchomości i na kredyty oraz umacnianie się finansowej pozycji klasy średniej. Przy względnie sztywnej podaży będzie to skutkowało znacznym wzrostem cen, mogącym przypominać spekulację albo nawet się w nią przeradzającym, w momencie, gdy pojawi się podmiot chcący te warunki wykorzystać. Podobne efekty przynosi postępujący proces migracji ze wsi do miast w poszukiwaniu pracy, wynikający z niskiego poziomu zurbanizowania części krajów Europy Środkowo-Wschodniej w czasie komunizmu. Inflacja cen nieruchomości będzie też rezultatem wejścia na rynek setek inwestorów z Europy Zachodniej, którzy po zakończeniu okresu przejściowego zaczną szukać w regionie dogodnych inwestycji, czy po prostu miejsca zamieszkania na starość, oraz tysiacy młodych ludzi wracających z emigracji zarobkowej w zachodniej Europie. Wreszcie, adopcja *acquis communautaire* przyspieszyła usunięcie prawnych przeszkód dotyczących transakcji związanych ze zbyciem własności nieruchomości czy z finansowaniem tego procesu (między innymi dzięki umocnieniu instytucji hipoteki)¹⁸. Ostatnim czynnikiem jest procykliczna polityka rządu (dotycząca szczególnie krajów bałtyckich), objawiająca się w istnieniu różnorodnych ulg podatkowych związanych z nabywaniem nieruchomości (czy możliwości odliczenia od podatku kosztów odsetkowych kredytu), dopłatach do zaciąganych kredytów, a także gwarancjach państwowych (wraźnych albo domniemanych).

Następstwem długotrwałego boomu kredytowego nie jest wyłącznie bąbel spekulacyjny, którego pęknięcie skutkuje powstaniem kryzysu i recesji gospodarczej. W tym przypadku (zgodnie z założeniami teorii *boom and bust cycle*) dojdzie w końcu do odwrócenia trendu spadkowego PKB. Dużo dotkliwsze może okazać się pogorszenie konkurencyjności gospodarki, które ewentualnie doprowadzi do długoterminowego zmniejszenia się tempa wzrostu gospodarczego i stagnacji (jak w przypadku Hiszpanii, Portugalii i Irlandii, a zauważalne było już w krajach bałtyckich i Bułgarii)¹⁹. Jest to efekt sprzężenia zwrotnego pomiędzy spadającymi realnymi stopami procentowymi oraz boomem gospodarczym, co zostaje zapoczą-

¹⁷ Takich jak chęć rekompensaty za „chude lata” komunizmu, ogólna niska stopa oszczędności (np. w Polsce), szok związany ze wzrostem postrzeganego majątku podmiotów gospodarczych czy przesunięcia w optymalnym poziomie zadłużenia.

¹⁸ D. Mihaljek, Rapid Growth of Bank Credit in Central and Eastern Europe: the Role of Housing Markets and Foreign-Owned Banks, The Twelfth Dubrovnik Economic Conference organized by the Croatian National Bank, Dubrovnik 28.06–01.07.2006 r., s. 7.

¹⁹ S. Sirtaine, I. Skannelos, *Credit Growth in Emerging Europe. A Cause for Stability Concerns?*, World Bank Policy Research Working Paper No. 4281, Waszyngton lipiec 2007 r., s. 6.

kowe przez wzrost stopy inflacji ponad poziom wynikający z efektu Balassy-Samuelsona, a więc z szybszej poprawy wydajności w gospodarkach przechodzących proces konwergencji. Zjawisko to jest znacznie niebezpieczniejsze, gdy nominalna aprecjacja kursu waluty krajowej nie może doprowadzić do neutralizacji wzrostu poziomu inflacji, a więc w przypadku stosowania sztywnego kursu walutowego (na przykład w systemie izby walutowej), czy po przyjęciu wspólnej waluty europejskiej²⁰. Silny popyt oraz rosnący w jego wyniku poziom cen (przy nieelastycznej podaży) prowadzi do powstania presji płacowej. Podwyżka wynagrodzeń skutkuje natomiast wzrostem jednostkowych kosztów pracy, a ostatecznie spadkiem eksportu i wzrostem importu²¹.

2. ROZWÓJ SEKTORA BANKOWEGO W REGIONIE

Kryzys finansowy, który wybuchł w sierpniu 2007 roku w Stanach Zjednoczonych, był prawdziwym sprawdzianem wrażliwości systemów finansowych państw Europy Środkowo-Wschodniej. Jego transmisja na kontynent europejski doprowadziła do spadku produkcji oraz wzrostu stóp procentowych w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej, w związku z wycofywaniem się inwestorów do tak zwanych bezpiecznych przystani (ang. *safe heaven*), i, co za tym idzie, odwróceniem kierunku przepływów kapitałowych regionu. Wzrosło ryzyko projektów inwestycyjnych, a więc także różnica pomiędzy stopami oprocentowania depozytów i kredytów²². Kryzys naruszył również wiarygodność gospodarek regionu, tj. także rządów, co obrazuje wykres 1.

Już w 2006 roku poziom premii za ryzyko nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej zrównał się z jej wysokością w przypadku Grecji, Irlandii, Portugalii, Hiszpanii i Włoch bezpośrednio przed przystąpieniem do strefy euro²³. Stabilność sentymentu inwestorów w stosunku do tych gospodarek została jednak szybko zwyfikowana. Pogoń za płynnością i wycofywanie kapitału z regionu w obliczu kryzysu finansowego doprowadziły do wzrostu oprocentowania obligacji skarbowych (w niektórych państwach jego różnica w stosunku do obligacji członków strefy euro powiększyła się nawet kilkanaście razy). Przykład krajów bałtyckich, a w szczególności Łotwy, unaocznia możliwe konsekwencje boomu kredytowego w obliczu odwrócenia się sentymentu zagranicznych dostawców płynności. W normalnych warunkach gospodarczych ekspansja kredytowa może być traktowana jako dostoso-

²⁰ *Ibidem*, s. 1, 6.

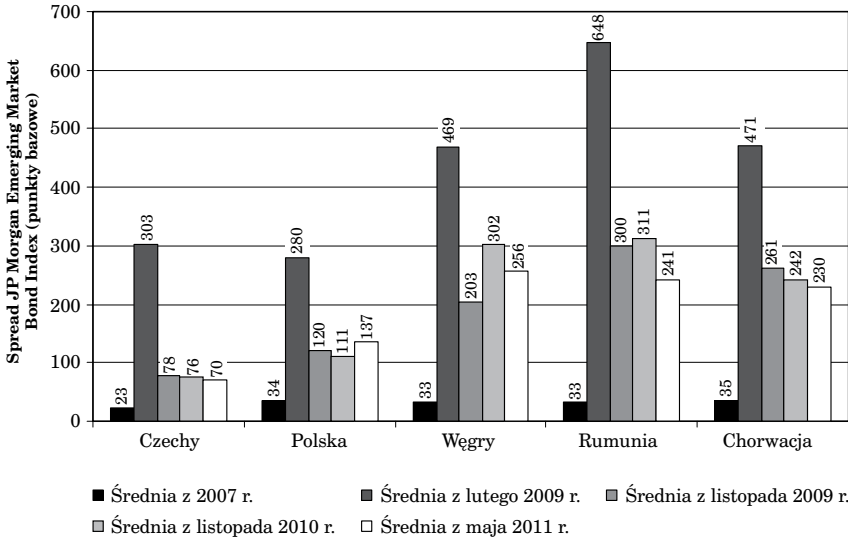
²¹ B. Eichengreen, K. Steiner, *Is Poland at...*, *op. cit.*, s. 3–4.

²² A. Hoffmann, *An Overinvestment Cycle...*, *op. cit.*

²³ F. Haas, N. Tamirisa, *Euro Area Policies: Selected Issues*, IMF Country Report No. 07/259, Waszyngton lipiec 2007 r., s. 26–27.

wanie wolumenu udzielanych kredytów do poziomu długoterminowej równowagi. Pojawiający się kryzys stanowi tak zwany *crash-test* gospodarki, czy znane z pokera stwierdzenie „sprawdzam”.

Wykres 1. Wybrane spready publicznych euroobligacji*

* Różnice oprocentowania w stosunku do rządowych obligacji państw strefy euro (o tym samym terminie zapadalności). Dla Czech jako przybliżenie służy dopłata do 5-letnich CDS-ów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Mooslechner, P. Reading, M. Schürz, M. Würz (red.), *Financial Stability Report 18*, Oesterreichische Nationalbank, Wiedeń 2009, s. 15; P. Mooslechner, P. Reading, M. Schürz, M. Würz (red.), *Financial Stability Report 19*, Oesterreichische Nationalbank, Wiedeń 2010, s. 15; P. Mooslechner, P. Reading, M. Schürz, M. Würz (red.), *Financial Stability Report 20*, Oesterreichische Nationalbank, Wiedeń 2011, s. 18.

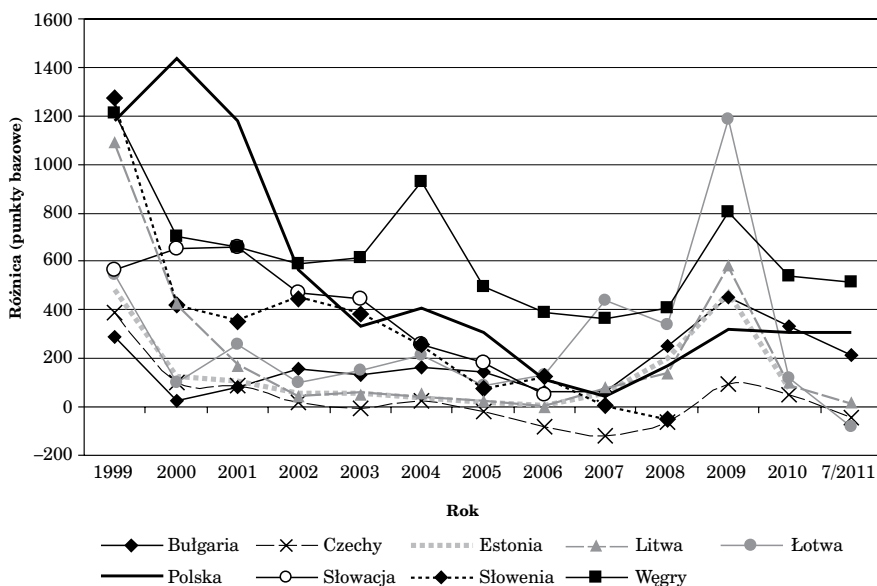
W literaturze przedmiotu czytamy, że w porównaniu do ich zachodnich odpowiedników sektor bankowy oraz rynki finansowe ogółem pozostają relatywnie zafowane, zarówno pod względem kapitalizacji jak i pośrednictwa finansowego. Obrazuje to urealniony poziom depozytów i aktywów banków, który w krajach Europy Środkowej (Polska, Węgry, Czechy, Słowacja i Słowenia) był w 2009 roku około dwu czy trzykrotnie niższy niż w strefie euro²⁴. Należy podkreślić, że udział banków w sektorze finansowym regionu jest dominujący i wynosi około 85% poziomu akty-

²⁴ Wynosił odpowiednio: 59,5% PKB dla depozytów (suma depozytów do sumy PKB; w strefie euro 123,3%) oraz 104,6% PKB dla aktywów (suma aktywów do sumy PKB; 335,5%). Dla państw bałtyckich odpowiednie średnie współczynniki wyniosły 59,8% oraz 131,6%. Obliczenia własne na podstawie: Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures September 2010,

wów²⁵. Rynki kapitałowe są stosunkowo słabo rozwinięte, co implikuje, że głównym zewnętrznym źródłem kapitału jest kredyt bankowy.

Pomimo niższego poziomu produkcji (a również zakumulowanego kapitału produkcyjnego) stopy oprocentowania kredytów (w walutach krajowych) w regionie kształtują się na poziomie zbliżonym do odpowiadających im stóp procentowych w strefie euro. Zostało to zobrazowane na wykresie 2. Zjawisko to jest doskonale widoczne na przykładzie państw bałtyckich oraz Bułgarii, w których kurs walut narodowych jest usztywniony w stosunku do euro. Dodatkowo, z uwagi na wyższy poziom inflacji w regionie niż na zachodzie Europy, spowodowany między innymi występowaniem efektu Samuelsona-Balassy, stopy realne są jeszcze niższe, często przekraczając poziom ich odpowiedniczek w krajach Unii Gospodarczej i Walutowej.

Wykres 2. Różnica poziomu trzymiesięcznych stóp międzybankowych w Europie Środkowo-Wschodniej i w strefie euro w latach 1999–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, 12.09.2011.

EBC, Frankfurt nad Menem wrzesień 2010 r., s. 35, 39; Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (dostęp: 12.09.2011 r.).

²⁵ S. Sirtaine, I. Skamnelos, *Credit Growth in Emerging Europe. A Cause for Stability Concerns?...*, *op. cit.*, s. 6.

Wykres 2. obrazuje jednak, że wzrost ryzyka w regionie (doskonałym przykładem jest Łotwa, gdzie opisywana różnica urosła aż do 2002 punktów bazowych w czerwcu 2009 roku) może doprowadzić do powiększenia się różnicy pomiędzy stopami.

Duży wzrost wolumenu kredytów udzielanych w walutach zagranicznych jest równoznaczny z pogłębianiem się negatywnego bilansu obrotów bieżących²⁶. Do roku 2008 gospodarki w regionie wykazywały znaczące negatywne bilanse handlowe, dochodzące do 20% w 2007 roku (w Bułgarii 25,2%, w Estonii 16,9%, na Litwie 14,5%, a na Łotwie 22,4%), których wielkość była pochodną głównie napływu spekulacyjnego kapitału portfelowego i kredytów. Jednakże od początku 2008 roku widoczne było u nich odwrócenie się trendu, związane z wycofywaniem tych krótkoterminowych kapitałów. W latach 2009 i 2010 kraje te wykazywały dodatnie saldo bilansu obrotów bieżących²⁷.

Wszystkie wymienione wyżej czynniki stały się podstawą wzmożonej akcji kredytowej. Jej graficzna prezentacja zawarta jest na wykresie 3.

Różnice w dynamice ekspansji kredytowej (por. wykres 3) wynikają ze zróżnicowanego poziomu rozwoju instytucji i regulacji, czynników strukturalnych, poziomu rozwoju samych rynków, czy polityki władz. Na przykład w Czechach i na Słowacji pod koniec lat 90. duża liczba kredytów była nieobsługiwana. Spadek wolumenu kredytów na początku bieżącego dziesięciolecia był więc efektem oczyszczania portfeli banków. W państwach bałtyckich i na Węgrzech akcja kredytowa była napędzana przez politykę rządów, wspierających kupno nowych mieszkań poprzez zwolnienia od podatków, dopłaty, czy gwarancje zaciąganych zobowiązań.

Około 50% całego wzrostu w regionie zdeterminowane jest rosnącym finansowaniem potrzeb mieszkaniowych gospodarstw domowych. W latach 2004–2008 wolumen udzielonych kredytów na zakup nieruchomości wzrósł w regionie ponad 5 razy (w Polsce 5,3, na Łotwie 5,4, a na Litwie 6)²⁸. Znacząca część tego wzrostu była finansowana za granicą, co przy stabilnym poziomie depozytów walutowych doprowadziło do powstania znaczącego niedopasowania pozycji walutowej gospodarstw domowych (ang. *currency mismatch*). Mimo że banki przeniosły ryzyko walutowe na kredytobiorców, zostały narażone na znaczące ryzyko kredytowe,

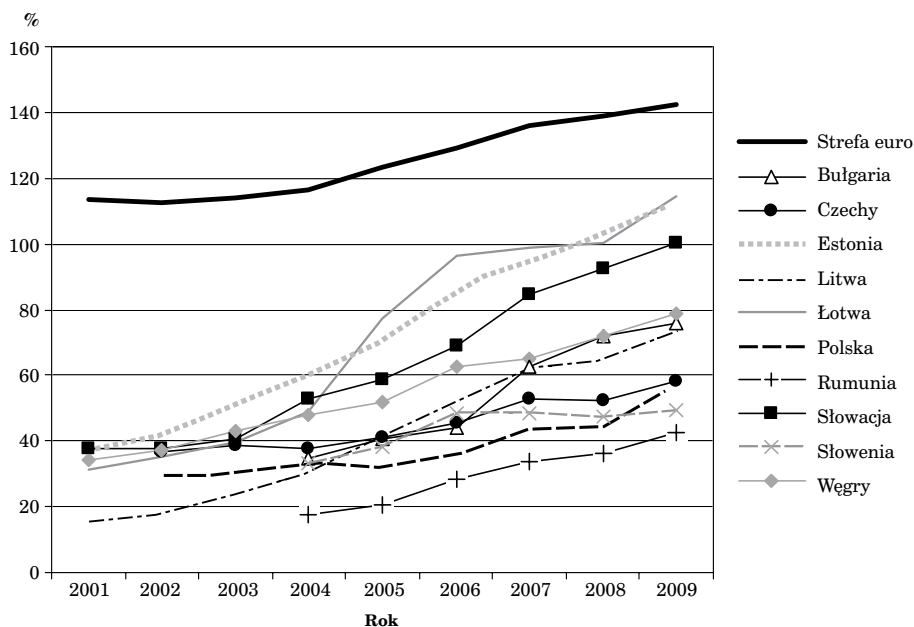
²⁶ Por. P. Mooslechner, P. Reading, M. Schürz, M. Würz (red.), *Financial Stability Report 18*, *op. cit.*, s. 17.

²⁷ Oprócz Bułgarii. Obliczenia własne na podstawie: Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (dostęp: 12.09.2011 r.). Należy podkreślić, że w części państw determinantą deficytu bilansu obrotów bieżących był deficyt budżetowy (Czechy, Polska, Węgry, Słowacja). Natomiast w krajach bałtyckich oraz Bułgarii nadwyżka budżetowa prowadziła do redukcji luki wynikającej z zadłużania się sektora prywatnego. P. Luengnaruemitchai, S. Schadler, *Do Economists' and Financial Markets' Perspectives on the New Members of the EU differ?*, IMF Working Paper WP/07/65, Waszyngton marzec 2007 r., s. 8.

²⁸ Od 2009 roku widoczne jest spowolnienie akcji kredytowej w regionie. Obliczenia własne na podstawie: Europejski Bank Centralny, *Structural Indicators...*, *op. cit.*, s. 6.

związane z ewentualną niewypłacalnością podmiotów gospodarczych w wypadku znacznej deprecjacji waluty krajowej. Jednakże od początku zeszłej dekady nastąpił znaczny spadek udziału nieobsługiwanych pożyczek w ogóle należności banków, co jeszcze wzmacniało motywację menedżerów do rozszerzania akcji kredytowej²⁹.

Wykres 3. Zmiana stosunku poziomu kredytów do PKB w latach 2001–2009*

* Kredyt do PKB w cenach rynkowych. Dane od: 2001 r. (Estonia, Litwa, Łotwa, Słowenia, Węgry, strefa euro), 2002 r. (Czechy, Polska) i 2004 r. (Bułgaria, Rumunia, Słowacja). Obliczenia na podstawie danych w euro. Krótsze szeregi czasowe dla Bułgarii, Czech, Polski, Rumunii i Słowacji z uwagi na brak danych w podobnej klasyfikacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (dostęp: 12.09.2011 r.), Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures September 2010, EBC, Frankfurt nad Menem wrzesień 2010 r., s. 39; Europejski Bank Centralny, Structural Indicators for the EU banking sector, EBC, Frankfurt nad Menem styczeń 2010, s. 8; Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures October 2007, EBC, Frankfurt nad Menem październik 2007 r., s. 56, 63 oraz Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures October 2005, EBC, Frankfurt nad Menem październik 2005 r., s. 53, 61.

²⁹ M. Festić, S. Repina, A. Kavkler, *The overheating of five UE new member states and cyclicity of systemic risk in the banking sector*, „Journal of Business, Economics and Management”, tom 10, wyd. 3, czerwiec 2009 r., s. 224–225.

W Polsce, po dość pasywnym pod tym względem początku wieku (co było związane z recesją gospodarczą i spadkiem wielkości nakładów brutto na środki trwałe), lata 2006–2008 charakteryzowały się wzmożoną akcją kredytową banków. Także w tym przypadku głównym motorem napędowym były kredyty udzielane gospodarstwom domowym, ze szczególnym uwzględnieniem tych na cele mieszkaniowe (w Polsce głównie kredytów hipotecznych)³⁰. Wśród nowych kredytów mieszkaniowych znaczący udział miały te denominowane we frankach szwajcarskich i euro. Również przedsiębiorstwa z sektora niefinansowego zadłużały się najchętniej w obcych walutach³¹. Należy przy tym podkreślić, że banki w Polsce, zwiększając swoją akcję kredytową, finansowały się w dużej skali za granicą³².

Akcji kredytowej towarzyszył znaczący wzrost cen nieruchomości, wywołany zarówno czynnikami popytowymi, jak i podażowymi. Niemniej jednak, abstrahując od wielkości inflacji aktywów, trzeba zaznaczyć, że w literaturze uwypuklany jest fakt, że ceny domów w naszym kraju, wyrażone jako część dochodu do dyspozycji, były w 2008 roku najniższe w całej Unii Europejskiej. Co więcej, udział kredytów hipotecznych w całości finansowania gospodarstw domowych był w 2008 roku najniższy, z wyjątkiem Czech. W roku 2006, a więc przed opisywanym okresem wyraźnego wzrostu tempa ekspansji kredytowej w Polsce, wartość tych kredytów jako ułamek PKB był niższy tylko w Rumunii i Słowenii. Słowenię charakteryzowało wolniejsze tempo wzrostu tego współczynnika między rokiem 2002 a 2006³³. Pokazuje to, że istnieje jeszcze znaczny potencjał dostosowawczy rynku nieruchomości do poziomu ogólnounijnego, co może przyczynić się do wybuchu boomu kredytowego w następnych latach.

Mimo nakreślonych tendencji, należy podkreślić, że gospodarki regionu charakteryzuje niskie zadłużenie podmiotów gospodarczych, co jest fenomenem procesu transformacji ustrojowej. W okresie komunizmu zadłużanie się gospodarstw domowych było niemożliwe, a prywatne firmy praktycznie nie istniały. Natomiast

³⁰ Obliczenia własne na podstawie: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Sektor bankowy. Podstawowe dane 12/2007, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2008, s. 2; Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Sektor bankowy. Podstawowe dane 12/2009, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2010, s. 2.

³¹ Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Republic of Poland, IMF Country Report No. 09/266, Waszyngton 2009, s. 12.

³² Od końca 2005 r. do kwietnia 2009 r. zagraniczne aktywa banków polskich zmalały o około 10 mld euro. W tym samym czasie zobowiązania wzrosły o około 30 mld. W podobnym czasie (od końca marca 2006 r. do końca marca 2009 r.) wolumen kredytów wzrósł o ponad 360,6 mld złotych. Zmiana ta wynosi, po przeliczeniu na euro (po kursie z ostatniego dnia roboczego marca 2006 i 2009 roku), prawie 65,6 mld euro. Można się więc pokusić o wniosek, obarczony zapewne nieznacznym błędem (gdyż nie cała zmiana pozycji walutowej banków odzwierciedla wzrost akcji kredytowej), że około 61% ekspansji kredytowej banków w badanym okresie było finansowane napływem kapitałów z zagranicy. *Ibidem*.

³³ B. Eichengreen, K. Steiner, *Is Poland at Risk...*, *op. cit.*, s. 12.

wielkie przedsiębiorstwa państwowe zostały oddłużone wraz z procesem restrukturyzacji, bądź upadły.

Wciąż pozostał znaczący dystans do nadrobienia w celu osiągnięcia poziomu ekspansji kredytowej krajów strefy euro. Niemniej jednak już teraz występuje duża luka pomiędzy wartością udzielonych kredytów i depozytów. W 2009 roku omawiany współczynnik wynosił w strefie euro 115,3%. W państwach bałtyckich natomiast kształtował się na poziomie około 155–164% (odpowiednio: Estonia 155,3%, Litwa 158,4%, Łotwa 163,4%)³⁴. W Polsce omawiany współczynnik kształtował się w tym okresie na poziomie 102,4%³⁵. Bardzo wysoki poziom współczynnika udzielonych kredytów do przyjętych depozytów oznacza w omawianym przypadku silne oparcie wzrostu wolumenu kredytów na źródłach finansowania pochodzących z zagranicy³⁶. Dodatkowo, w przypadku Łotwy duża część depozytów pochodzi od obywateli państw należących do Wspólnoty Niepodległych Państw. Są one reinwestowane w Europie Zachodniej, co daje podstawy do jeszcze gorszego postrzegania łotewskiego współczynnika³⁷. Znaczenie finansowania luki pomiędzy depozytami i kredytami przez napływ zagranicznego kapitału, czy to w formie pożyczek od banków matek, czy inwestycji portfelowych w papiery wartościowe, rośnie w przypadku zadłużenia w walutach zagranicznych. Przykład Polski pokazuje (z przełomu lat 2008/2009), że fluktuacje kursu walutowego, przy niezrównoważonej pozycji walutowej podmiotów gospodarczych, mogą przyczynić się do znacznego (najczęściej jednak krótkoterminowego) wzrostu zadłużenia. Jest to zjawisko niebezpieczne, jeśli wartość zobowiązań zagranicznych banków krajowych przekracza ich zagraniczne

³⁴ Obliczenia własne na podstawie: Europejski Bank Centralny, *Structural Indicators...*, *op. cit.*, s. 8; Europejski Bank Centralny, *EU Banking Structures October 2007*, *op. cit.*, s. 56 oraz Europejski Bank Centralny, *EU Banking Structures October 2005*, *op. cit.*, s. 53. Należy jednak podkreślić, że w literaturze oraz wydawnictwach specjalistycznych prezentowane są różnorodne wartości omawianego współczynnika. Większość z nich potwierdza otrzymane wyniki. Zdarzają się jednak i takie, w których przedstawiane są inne obliczenia (poziom współczynnika w przypadku Łotwy przekracza w nich 300%). Przykładowo są to: C.B. Rosenberg, M. Tirpák, *Determinants of Foreign Currency Borrowing in the New Member States of the EU*, „Czech Journal of Economics and Finance”, tom 59, wyd. 3, sierpień 2009 r., s. 216–228. Niestety, autorowi nie są znane metody obliczeniowe zastosowane w tych artykułach. Dlatego przedstawione w pracy wyniki zostały oparte na ilorazie danych dotyczących całkowitych kredytów oraz depozytów w państwach regionu pochodzących z wydawnictw Europejskiego Banku Centralnego (w euro).

³⁵ Obliczenia własne na podstawie: Europejski Bank Centralny, *EU Banking Structures September 2010*, *op. cit.*, s. 39. W tym samym czasie współczynnik ten, obliczany w złotych, wynosił 112,1%, co wskazuje na istniejące znaczne ryzyko kursowe i bardzo duże niedopasowanie pozycji walutowej. Obliczenia własne na podstawie: Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Sektor bankowy. Podstawowe dane 12/2009, *op. cit.*, s. 3.

³⁶ M. Stokes, *Eastern Europe: The Makings Of A Cross-Border Banking Nightmare?*, http://www.rubini.com/euro-monitor/255682/eastern_europe_the_makings_of_a_cross-border_banking_nightmare (dostęp: 23.02.2009 r.).

³⁷ M. Festić, S. Repina, A. Kavkler, *The overheating...*, *op. cit.*, s. 223.

aktywa. Zagrożenie to jest tym większe, im mniejsze są kapitały własne banków. Tymczasem ekspansja kredytowa doprowadziła do pogorszenia się współczynnika wypłacalności w sektorze³⁸. Spadek jego wartości został zahamowany dopiero przez spowolnienie tempa wzrostu akcji kredytowej, mające miejsce w obliczu kryzysu finansowego.

Warto zaznaczyć, że ekspansja kredytowa w regionie w znacznej mierze odzwierciedla rozwój lokalnych rynków nieruchomości oraz niską bazę początkową³⁹. Koszty finansowania są redukowane dzięki (głównie spekulacyjnemu) wzrostowi rentowności i jakości aktywów. Jednakże rośnie w ten sposób ryzyko walutowe, ponieważ pożyczki zagraniczne są popularne szczególnie wśród gospodarstw domowych, które nie są zabezpieczone przed ryzykiem kursu walutowego.

Na koniec należy podkreślić, że sytuacja Polski nie kształtuje się negatywnie na tle państw regionu. Dobrym predykatorem zbliżania się kryzysu finansowego jest rosnący poziom dźwigni finansowej. Mimo niewielkiego wzrostu w 2008 roku, jej wartość jest wciąż niska w porównaniu nie tylko do państw rozwiniętych Europy Zachodniej, ale również Europy Wschodniej, a także rozwijających się gospodarek Azji i obu Ameryk⁴⁰. Niskie zadłużenie polskich przedsiębiorstw jest skutkiem preferowania przez nie finansowania wewnętrznego, co zostało już zauważone wcześniej. Warto nadmienić, że gospodarstwa domowe również charakteryzują się stosunkowo niskim poziomem zadłużenia⁴¹. Do tej pory kredyty były zaciągane w znacznej mierze przez najbogatsze z nich, w związku z czym nie występował wyraźny problem związany z niespłacaniem zobowiązań. Ponadto od roku 1999 do 2006 roku wartość średniego obciążenia obsługą zadłużenia polskich gospodarstw (a także mediany) spadła, co było skutkiem spadku stóp procentowych, wydłużenia okresu kredytowania oraz wzrostu udziału kredytów denominowanych w walutach obcych (połączonego z aprecjacją złotego)⁴². Problem może się pojawić w przypadku dalszej ekspansji kredytowej, gdy dostęp do finansowania w tej formie uzyskają klienci mniej zamożni.

³⁸ Ze względu na to, że wzrost sumy aktywów obciążonych ryzykiem jest finansowany w dominującej mierze z rosnących zobowiązań.

³⁹ D. Mihaljek, *Rapid Growth...*, *op. cit.*, s. 2–3.

⁴⁰ Międzynarodowy Fundusz Walutowy, *Republic of Poland...*, *op. cit.*, s. 25.

⁴¹ S. Zajączkowski, D. Żochowski, *Housing Loans Growth, Foreign Currency Risk and Supervisory Response: the Polish Case*, referat zaprezentowany na konferencji „Monetary Policy Challenges Resulting from Rapid Credit Growth in Converging Economies”, Narodowy Bank Polski, Warszawa 22–23 listopada 2009 r., s. 4.

⁴² *Ibidem*, s. 10.

3. POLITYKI PIENIĘŻNA I NADZORCZA WOBEC NIESTABILNOŚCI SEKTORA BANKOWEGO

Nadmierna ekspansja kredytowa może doprowadzić albo do miękkiego lądowania (ang. *soft landing*), dominującego wśród historycznych przykładów boomów kredytowych albo do kryzysu finansowego. Przykładem twardego lądowania (ang. *hard landing*), a więc drugiej wersji obrotu zdarzeń, jest Łotwa.

Można pokusić się o uogólnienie, że generalnie występują dwa podstawowe typy ryzyk: makroekonomiczne związane z błędną alokacją czynników wytwórczych, będącą skutkiem inflacji, a w szczególności nadmiernego wzrostu cen aktywów, co przyczynia się do spadku tempa wzrostu gospodarczego i korekty oczekiwań gospodarstw domowych⁴³, oraz te dotyczące stabilności systemu finansowego i pozycji banków, a także innych instytucji sektora. W przypadku pojawienia się zagrożeń pierwszego rodzaju należy liczyć się z interwencją ze strony rządu oraz banku centralnego. Gdy narażona jest stabilność sektora finansowego, zareagować powinien nadzór, a główną rolę odgrywać będą regulacje ostrożnościowe (przy czym mowa nie tylko o tych na poziomie mikro-, ale także makroekonomicznym).

W przypadku bardzo szybkiego tempa ekspansji kredytowej ciężko jest jednak odróżnić ryzyka makroekonomiczne od tych związanych z pogarszającymi się wskaźnikami ostrożnościowymi, co prowadzi do problemów dotyczących wyboru odpowiedniego rodzaju działań. Co więcej, nie istnieje (a przynajmniej nie jest powszechnie wykorzystywana) konkretna miara, która mogłaby alarmować o wystąpieniu boomu kredytowego. Ponadto wiele przyczyn jest zdeterminowanych przez czynniki właściwe dla konkretnego kraju, a wartość wskaźników, jakich osiągnięcie może wzbudzić niepokój wśród obserwatorów, wykazuje znaczące różnice w zależności od analizowanej gospodarki. Rozmiar ewentualnego boomu kredytowego zależy zaś od struktury systemu finansowego w danym kraju i stopnia jego regulacji. Należy podkreślić, że ryzyka z nim związane pojawiają się dopiero w dalszych jego fazach, a ich przewidzenie *ex ante* jest niezmiernie trudne. W związku z tym istotna jest zmiana rodzajów wskaźników ostrzegawczych. Rozważona powinna być jednak kwestia weryfikacji założeń modeli pomiaru ryzyka poprzez zwiększenie roli ryzyk skrajnych (ang. *tail risks*) oraz poprawność podstawy ekonomicznej modeli w postaci założenia o racjonalnych oczekiwaniach podmiotów gospodarczych⁴⁴.

⁴³ P. Backé, C. Wójcik, *Catching-up and Credit Booms in Central and Eastern European EU Member States and Acceding Countries: An Interpretation within the New Neoclassical Synthesis Framework*, CESifo Working Paper No. 1836, październik 2006 r., s. 25.

⁴⁴ P. de Grauwe, *The Banking Crisis: Causes, Consequences and Remedies*, CEPS Policy Brief No. 178, listopad 2008 r., s. 1, 6–7; C. Borio, C. Furfine, P. Lowe, C. Furfine, P. Lowe, *Procyclicality of the financial system and financial stability: issues and policy options*, „BIS Papers” No. 1, Bazylea 1 marca 2001 r., s. 8–9.

3.1. Instrumenty banku centralnego w walce z nierównowagami sektora

Abstrahując od metod przewidywania wystąpienia kryzysu, należy skupić się na możliwościach prewencyjnego oddziaływania na instytucje finansowe stojące za naruszeniem stabilności sektora finansowego⁴⁵. Rozważając rolę banku centralnego wskazuje się na kwestię ewentualnego zacieśnienia polityki pieniężnej w celu ograniczenia bazy monetarnej oraz wysokości mnożnika kredytowego. Podniesienie stóp procentowych czy obniżenie podaży pieniądza mogą zostać w takiej sytuacji wsparte podwyższeniem poziomu rezerwy obowiązkowej. Kluczowa może okazać się również zmiana sposobu jej naliczania, w wyniku której większy nacisk zostanie położony na zobowiązania wyrażone w walutach obcych. Na koniec, władze tej instytucji mogą doprowadzić do wykształcenia się obligatoryjnej rezerwy odprowadzanej od pożyczek udzielanych w walutach obcych.

Powyżej nakreślone działania cechuje jednak wątpliwa efektywność. Po pierwsze, od co najmniej 20 lat mamy do czynienia z przejściem od problemów związanych ze zobowiązaniami banków (depozytami) do tych związanych z aktywami (kredytami). Zagrożeniem nie jest więc (w takim stopniu jak było wcześniej) „run na banki”, ale niewypłacalność kredytobiorców i spadek jakości portfela kredytowego. Co istotne, przykład krajów skandynawskich z początku lat 90. pokazuje, że pojawienie się problemów związanych z aktywami banków jest trudne do przewidzenia. Przy kreacji pieniądza bankowego (kredytowego) wymagany poziom rezerwy obowiązkowej nie odgrywa już tak znaczącej roli, ponieważ akcja kredytowa jest w coraz mniejszym stopniu finansowana z depozytów, a jeżeli nawet, to banki są w stanie w łatwy i tani sposób się refinansować⁴⁶. Podobnie finansowanie zagraniczne redukuje wpływ podaży pieniądza banku centralnego na wysokość wolumenu udzielonych kredytów. Wszystko to wskazuje na występowanie znaczących słabości w kanale transmisji monetarnej. Ponadto, reakcja banku centralnego bę-

⁴⁵ Niedawny kryzys finansowy pokazał, że bardziej wskazane jest przeciwdziałanie wybuchowi kryzysu niż usuwanie jego skutków.

⁴⁶ Dzieje się tak w trakcie wzrostu gospodarczego. Niemniej jednak recesja, a szczególnie szoki, mogą doprowadzić do nowego rodzaju zagrożenia, jakim jest zanik płynności na rynkach, na których banki refinansują akcję kredytową. Dlatego bank centralny powinien doprowadzić do wprowadzenia wymagań związanych z płynnością w bankach, a konkretnie z poziomem płynnych aktywów zabezpieczających wypłacalność w przypadku likwidowania depozytów przez depozytariuszy i inne podmioty finansujące wzrost aktywów. Procykliczność wymagań nadzorczych (w szczególności wynikający z nich mechanizm wzmacniania pogarszania się sytuacji banków w wyniku szoków powodujących spadek współczynnika wypłacalności kredytowej) wskazuje na konieczność zastosowania w takim przypadku innych wymogów, przede wszystkim tych dotyczących poziomu płynności. Por. R. Cifuentes, G. Ferrucci, H.S. Shin, *Liquidity risk and contagion*, „Journal of the European Economic Association”, tom 3, wyd. 2–3, kwiecień–maj 2005 r., s. 556–566.

dzie charakteryzowała się pewnym opóźnieniem (powiększonym o czas przebiegu procesu transmisji monetarnej). Małe zmiany wysokości stóp procentowych nie wywołają pożądanych rezultatów w gospodarce, z uwagi na znacznie wyższe stopy zwrotu oczekiwane przez spekulantów. Większe wahania mogą natomiast prowadzić do recesji.

Kolejne problemy wiążą się z członkostwem w organizacji gospodarczej jaką jest Unia Europejska, oraz z przyjęciem wspólnej waluty⁴⁷. W takim przypadku kontrakcja monetarna zakończy się tylko, i aż, zmianą struktury walutowej nowo udzielanych kredytów. Zjawisko to jest wspierane postępującą euroizacją gospodarek, wyraźnie widoczną szczególnie w przypadku państw małych, nie dysponujących silną walutą krajową. Warto zaznaczyć, że nawet przy zmiennym kursie walutowym, władze monetarne nie wykorzystują chętnie polityki pieniężnej. Jest to spowodowane znacznymi wahaniami kursu wymiennego, do jakich dochodzi w wyniku zmian poziomu stóp procentowych⁴⁸. Po wstąpieniu do strefy euro (przed dopełnieniem procesu realnej konwergencji) polityka monetarna Europejskiego Banku Centralnego nie będzie w stanie odpowiedzieć na wzrost produktywności w nowych państwach członkowskich, który poprzez kanał popytowy doprowadzi do zwiększenia się poziomu inflacji (czego rezultatem może okazać się boom kredytowy). W przypadku wystąpienia boomów kredytowych nie posłuży ona jako instrument stabilizujący, z uwagi na minimalne, a nawet nieistotne konsekwencje takich zdarzeń dla gospodarki całej Unii (zsumowana ekspansja kredytowa w Czechach, na Węgrzech i w Polsce w latach 2006–2009 wyniosła 1,1% ogółu wolumenu kredytów w całej strefie euro w roku 2006)⁴⁹. W takiej sytuacji rolę polityki pieniężnej będą musiały przejąć polityka fiskalna oraz regulacje ostrożnościowe dotyczące funkcjonowania rynków finansowych.

Należy podkreślić, że ewentualny boom kredytowy może nie dotyczyć całej gospodarki, ale poszczególnych jej sektorów. Reakcja władz monetarnych wywrze natomiast wpływ na funkcjonowanie wszystkich podmiotów gospodarczych, co nie zawsze jest rozwiązaniem pożądanym z punktu widzenia danego państwa.

W związku z powyższym, politykę banku centralnego należy nakierować na stabilizację takich czynników jak marża odsetkowa. Mogą do tego służyć wysoka premia za ryzyko, koszty transakcyjne i operacyjne czy system podatkowy. Oczywiście, w celu zahamowania ekspansji kredytowej poziom marży odsetkowej musi być

⁴⁷ Brak ograniczeń w przepływie kapitału, będący jednym z fundamentów Unii, szczególnie, gdy jest połączony z systemem sztywnego kursu walutowego, redukuje efektywność prowadzonej polityki pieniężnej, ponieważ w przypadku jej zacieśniania prowadzi do napływu kapitału zagranicznego zachęconego wyższymi krajowymi stopami procentowymi, co w efekcie jeszcze bardziej wzmacnia ekspansję kredytową.

⁴⁸ A. Sławiński, *Znaczenie czynników ryzyka towarzyszących wchodzeniu Polski do ERM2 i do strefy euro*, Referat na Kongres Ekonomistów Polskich, Warszawa 29–30 listopada 2007 r., s. 8.

⁴⁹ Europejski Bank Centralny, *EU Banking Structures* September 2010, *op. cit.*, s. 39.

odpowiednio wysoki. Jednakże konkretna wysokość, na jakiej należy ją utrzymywać, nie jest znana. Do podwyższenia premii za ryzyko można również wykorzystać politykę kursu walutowego. Zwiększenie jego elastyczności doprowadzi do wzrostu oczekiwanej premii za ryzyko walutowe, co w efekcie spowoduje wzrost kosztu kredytów denominowanych w walutach obcych i może zahamować ekspansję tego rodzaju finansowania.

Innym godnym uwagi pomysłem jest wprowadzenie antycyklicznego, ostrożnościowego opodatkowania kredytów czy płatności odsetkowych (ang. *prudential taxation*). Środki z niego pochodzące mogłyby być gromadzone w specjalnym funduszu, który ewentualnie służyłby później do redukcji negatywnych skutków związanych z problemami banków⁵⁰.

3.2. Nadzorcze uwarunkowania stabilizacji sektora bankowego

Coraz częściej wskazuje się na znaczenie działań nadzorczych i regulacyjnych, które stają się równorzędnymi w stosunku do polityki pieniężnej. Dotychczas przyjmowano, że z uwagi na fakt, iż służą one do utrzymywania stabilnego i zdrowego sektora bankowego, nie powinny być wykorzystywane *explicite* do zwalczania nierównowag gospodarczych⁵¹. Miały one służyć wyłącznie do utrzymywania stabilności i pewności rynku przy wysokim wzroście kredytów (ang. *drive safely at high speed*), polegającym na redukowaniu wrażliwości i tworzeniu buforów bezpieczeństwa. Mogły ewentualnie pomagać przy przygotowaniu się na moment kryzysowy (ang. *prepare for the curve ahead*) poprzez zabezpieczenie jakości aktywów bankowych, wzmocnienie pozycji finansowej banków oraz zapewnienie stabilności sektora⁵². Jednak, obecnie, wraz z postępem debaty dotyczącej kształtu przyszłych ram instytucjonalnych rynków finansowych, coraz częściej wskazuje się na rolę, jaką

⁵⁰ O. Jeanne, *Dealing with Credit Booms and Busts: the Case for Prudential Taxation*, uwagi na konferencji „Building an International Monetary and Financial System for the 21st Century: Agenda for Reform”, Peterson Institute for International Economics, Nowy Jork listopad 2008 r.

⁵¹ R. Bems, P. Schellekens, *Finance and Convergence: What's Ahead for Emerging Europe*, „IMF Working Paper” No. WP/07/244, Waszyngton listopad 2007 r., s. 4.

⁵² Badania ekonomiczne wykazują, że banki w krajach z silniejszą regulacją statystycznie lepiej poradziły sobie z kryzysem finansowym. Nie wolno jednak zapominać, że uregulowania powinny mieć swoje granice i nie mogą zastępować działań wolnego rynku, ale poprawiać jego niedoskonałości. A. Beltratti, R.M. Stulz, *Why did some banks perform better during the credit crisis? A cross-country study on the impact of governance and regulation*, „NBER Working Paper” No. 15180, Cambridge lipiec 2009 r., s. 21.

nadzór bankowy może odegrać nie tylko przy polityce makroostrożnościowej, ale także makrostabilizacyjnej⁵³.

Wśród działań nadzorczych na pierwszym miejscu należy wymienić zmiany w poziomie, jak i sposobie obliczania współczynnika adekwatności kapitałowej. Wartość referencyjna tego współczynnika, wprowadzona w Nowej Umowie Kapitałowej, może nie być dostosowana do małych gospodarek państw przechodzących proces konwergencji ekonomicznej, ale do dużych gospodarek zachodnich. Co więcej, nie powinna ona zależeć wyłącznie od czynników mikro-, ale również makroekonomicznych. Kluczowa wydaje się zmiana wag ryzyka przypisywanych konkretnym rodzajom należności bankowych, a w szczególności wyrażonym w walutach obcych. Możliwe jest także aktualizowanie wartości współczynnika adekwatności kapitałowej o wysokość zmiany poziomu Produktu Krajowego Brutto. Niezmiernie ciekawym pomysłem jest również wykorzystanie współczynnika adekwatności kapitałowej (a konkretnie jego wysokości) do wpływania na akcję kredytową banków na zasadach podobnych do tego, jak stopami procentowymi kierują banki centralne⁵⁴.

Wskaźnik utrzymywanych rezerw może zostać podniesiony poprzez odpowiednią politykę podatkową, dotyczącą na przykład możliwości odliczenia od podatku strat wynikłych z nieodzyskania należności kredytowych. Pomysł ten jest o tyle ciekawy, o ile to właśnie procykliczność działalności kredytowej przyczynia się do powstania największych problemów, powodując, że w czasie ekspansji niedoceniane i niedoszacowywane są ryzyka z nią związane. Nowa Umowa Kapitałowa wprowadziła procykliczne regulacje, które prowadzą do napędzania ekspansji kredytowej w okresach wzrostu gospodarczego⁵⁵. Poza tym, dyskrecjonalne reakcje nadzorców nie pomagają w redukcji procyklicznego z natury boomu kredytowego. W takiej sytuacji niezbędne jest wprowadzenie automatycznych standardów regulacyjnych. Interesującym sposobem ograniczenia, czy wręcz eliminacji zagrożeń związanych z procyklicznością akcji kredytowej banków, jest dynamiczne kształtowanie warto-

⁵³ Argumenty za takim stanowiskiem zob. w: A. Sławiński, T. Chmielewski, *Przesłanki i możliwości wykorzystywania instrumentów nadzorczych do przeciwdziałania niestabilnym boomom kredytowym*, referat zaprezentowany na seminarium pt. „Dobre rządzenie,” Kraków 12 stycznia 2011 r.

⁵⁴ Nie prowadziłoby to do budowania buforów bezpieczeństwa, mających chronić banki przed skutkami kryzysu, ale skutkowałoby ograniczeniem akcji kredytowej, a więc oddaleniem perspektywy wybuchu kryzysu. Oczywiście ustalenia wymagałyby kwestie, kto i na jakich zasadach wartością owego współczynnika miałby sterować. M. Brunnermeier, A. Crockett, Ch. Goodhart, A.D. Persaud, H.S. Shin, *The Fundamental Principles of Financial Regulation*, Geneva Reports on the World Economy 11, International Center for Monetary and Banking Studies, Londyn listopad 2009 r.

⁵⁵ Przykłady zob. w: G. Caprio Jr., *Safe and Sound Banking. A Role for Countercyclical Regulatory Requirements?*, World Bank Policy Research Working Paper No. 5198, Waszyngton luty 2010 r., s. 2, 7.

ści rezerw (ang. *dynamic provisioning*). Wzrost ich wartości w czasie boomu może służyć jako samodzielny stabilizator. Niestety, w regionie nie ma długich stabilnych serii danych, które mogłyby pomóc w zbudowaniu właściwych modeli i określeniu konkretnych wskaźników regulacyjnych. Można jednak sformułować proste zależności pozwalające przybliżyć pożądane efekty⁵⁶. Stosowanie takich reguł może być jednak sprzeczne ze standardami rachunkowości oraz często obniża przejrzystość kształtowania się jakości aktywów⁵⁷.

Środki nadzorcze powinny być skierowane na eliminację bądź ograniczenie konkretnych rodzajów ryzyk, w szczególności kredytowego, kursu walutowego oraz płynności (związanego z zapadalnością pozycji w bilansach banków). Istotne jest: znaczenie ściślejszej i bardziej zróżnicowanej klasyfikacji pożyczek czy kredytów oraz reguł dotyczących odprowadzania rezerw, a także zwrócenie większej uwagi na konkretne rodzaje finansowania i ich cele. Należy również zaostrzyć regulacje dotyczące: limitów zajmowanych przez banki pozycji walutowych – bezpośrednich oraz pośrednich, unikania niedopasowania terminów rozliczenia aktywów i zobowiązań (w różnych walutach; w przypadku ich występowania konieczne jest aktywne nimi zarządzanie⁵⁸), koncentracji ekspozycji kredytowej w poszczególnych sektorach gospodarki oraz to ograniczające możliwość finansowania poprzez krótkoterminowe pożyczki, szczególnie te z zagranicy. Kluczowe jest również regularne przeprowadzanie tak zwanych stres-testów (w tym na poziomie makro).

Warto także podkreślić rolę wprowadzenia wyższych wymagań przy udzielaniu kredytów dotyczących rodzaju i poziomu zabezpieczeń, ale również maksymalnej wartości wskaźnika obsługi długu (czy wartości samego zadłużenia) do dochodu podmiotów gospodarczych oraz waluty ich zobowiązań i przychodów. Należy przeprowadzić reformy mające na celu dalsze wzmocnienie prywatnego monitoringu rynkowego. Badania wskazują, że poprawa jego jakości skutkuje wzmocnieniem pozycji banków⁵⁹. Do redukcji problemów związanych z monitorowaniem oraz nadzorowaniem może się również przyczynić ograniczenie wielkości banków, a także znaczące zredukowanie możliwości tworzenia przez nie konglomeratów finansowych (ang. *too big to discipline*). Jest to o tyle ważne, o ile wielkość tych instytucji wpływa na ich zdolność do lobbowania za korzystnym dla nich kształtowaniem regulacji nadzorczych, co niekoniecznie musi oznaczać korzyści dla całego systemu finansowego.

⁵⁶ Por. C. Borio, C. Furfine, P. Lowe, *Procyclicality...*, *op. cit.*, s. 49.

⁵⁷ S. Sirtaine, I. Skamnelos, *Credit Growth in Emerging Europe. A Cause for Stability Concerns?*, *op. cit.*, s. 32; J. Saurina, G. Jimenez, *Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation*, „MPRA Paper” No. 718, Monachium 20 marca 2006 r., s. 91.

⁵⁸ Te rozwiązania są już stopniowo wprowadzane w bankach.

⁵⁹ J.R. Barth, G.C. Caprio Jr., R. Levine, *Bank Regulation and Supervision: what works best?*, „Journal of Financial Intermediation”, tom 13, wyd. 2, kwiecień 2004 r., s. 205–248.

Dlatego też instytucje nadzorcze powinny być wyposażone w odpowiednią siłę wykonawczą oraz sankcjonującą, pozwalającą im na prawidłowe egzekwowanie wprowadzanych reguł, a także znaczącą niezależność. Ponadto, powinno się im umożliwić kontrolowanie nie tylko samych banków, ale również innych podmiotów sektora finansowego, w szczególności instytucji parabankowych⁶⁰. Dużego znaczenia, zwłaszcza w obliczu znaczącego udziału kapitału zagranicznego w sektorze bankowym regionu, nabiera również zagwarantowanie transgranicznej współpracy instytucji nadzorczych, a być może nawet konsolidacji nadzoru bankowego, w stopniu wychodzącym nawet poza to z czym mamy obecnie do czynienia w Unii Europejskiej. Ma to szczególną wagę w przypadkach, gdy banki zagraniczne działają poprzez swoje oddziały (taka praktyka ich funkcjonowania dominuje na przykład w państwach bałtyckich).

W sytuacji, gdy polityka gospodarcza zawiedzie, ratunek mogą przynieść elastyczne rynki czynników produkcji (między innymi poprzez ich liberalizację i deregulację) oraz wzrost produktywności⁶¹. Przy ograniczonej elastyczności kursu walutowego (w obliczu przystąpienia do unii walutowej) pozwoli to na stabilizację poziomu inflacji poprzez dostosowanie płac i kosztu kapitału⁶². Duża konkurencja, charakteryzująca polski rynek pracy, nie pomoże jednak w całkowitym zapobieżeniu wzrostowi płac związanemu z boomem kredytowym⁶³.

PODSUMOWANIE

Przy występującej istotnej luce dochodu pomiędzy krajami regionu i strefy euro, postępująca nominalna konwergencja staje się zjawiskiem wymagającym bacznej uwagi, gdyż wiążą się z nią liczne ryzyka. Spadek stóp procentowych w obliczu przystąpienia do strefy euro może wspomóc ekspansję kredytową. Czy będzie to poważny problem, zależy od rozmiaru tego spadku, zachowania dyscypliny płacowej (realny poziom wynagrodzeń nie może wzrosnąć ponad tempo wzrostu kapitału), utrzymania równowagi budżetowej i jakości nadzoru bankowego. W tym momencie

⁶⁰ Odpowiednie ukształtowanie instrumentów nadzorczych powinno mieć na celu zaradzenie wielkiemu problemowi, jakim jest arbitraż regulacyjny, czyli unikanie nadzoru poprzez penetrację nowych rynków czy wykorzystywanie luk prawnych (ogólnie problem ten znany jest jako ang. *boundary problem*). W tym miejscu warto chociażby wskazać na problem leasingu (ogólna wartość umów leasingu przekracza w niektórych państwach, w tym w Polsce, 10% PKB).

⁶¹ R. Bems, P. Schellekens, *Finance and Convergence...*, *op. cit.*, s. 1, 28, 30.

⁶² A. Sławiński, *Polska w strefie euro...*, *op. cit.*

⁶³ Sugeruje to, że nasz kraj nie uniknie wystąpienia nadmiernej ekspansji kredytowej oraz scenariusza szybkiego wzrostu i spadku (ang. *boom and bust scenario*). Niemniej jednak skutki tych zdarzeń mogą okazać się mniej bolesne niż w innych krajach regionu. F. Haas, N. Tamirisa, *Euro Area Policies...*, *op. cit.*, s. 31–32; B. Eichengreen, K. Steiner, *Is Poland at...*, *op. cit.*, s. 19.

warto zaznaczyć, że wysokość realnych stóp procentowych w regionie spadła już o ponad połowę różnicy pomiędzy typową gospodarką przechodzącą proces konwergencji a strefą euro. Jednak za wczesne przyjęcie wspólnej waluty może przyczynić się do zbyt szybkiej redukcji pozostającej połowy różnicy i w efekcie podnieść ryzyko wystąpienia boomu.

W przypadku gospodarek krajów Europy Środkowo-Wschodniej wolumen udzielonych kredytów w relacji do PKB nie osiągnął jeszcze przeciętnego poziomu Unii Europejskiej, a tym bardziej nie przekroczył go, chociaż w Estonii i Łotwie jest bliski dojścia do tego pułapu. Jednak rozmiary akcji kredytowej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej nie odbiegają od tych, jakie można było zaobserwować w obliczu przyjęcia euro przez Portugalię czy Irlandię. Ryzyko wynikające z szybkiego tempa ekspansji kredytowej jest łagodzone przez stosunkowo niskie obciążenie podmiotów gospodarczych kosztami obsługi długu (w porównaniu do ich dochodów). Przystąpienie do unii walutowej może skutkować znaczącymi korzyściami w postaci dywersyfikacji ryzyka oraz dostępu do instrumentów łagodzących wahania gospodarcze. Argumentem za utrzymywaniem się wysokich wzrostów współczynnika kredytu do PKB jest potrzeba finansowania inwestycji, które prowadzą do konwergencji realnej. Ta zaś redukuje ryzyka wynikające z samego boomu kredytowego.

Opisywanym zjawiskom towarzyszą liczne wątpliwości dotyczące reakcji polityki nadzorczej oraz pieniężnej. W świecie liberalizacji sektora finansowego i asymetrycznych możliwości finansowania różnych części gospodarki (szczególnie w podziale na sektory dóbr handlowych i niehandlowych), niski poziom inflacji przestał być jedynym gwarantem stabilności ekonomicznej. Gdy tempo ekspansji kredytowej jest bardzo szybkie, trudno jest odróżnić ryzyka makroekonomiczne od tych związanych z zasadami ostrożnościowymi (ang. *prudential risks*). Często dochodzi do sytuacji, gdy jedno towarzyszą drugiemu, a nawet wzmacniają się nawzajem. W związku z tym władze, w odpowiedzi na zbliżające się niebezpieczeństwo, powinny wykorzystać zarówno narzędzia makroekonomiczne, jak i reguły ostrożnościowe (w tym makroostrożnościowe) oraz nadzorcze, biorąc pod uwagę wzrost poziomu kredytów i niesymetryczne reakcje poszczególnych branż i podmiotów gospodarczych.

Władze powinny skupić się na skuteczności i przewidywaniu możliwych skutków wszystkich wymienionych działań dla całej gospodarki i sektora finansowego. Wydaje się, że konieczna jest wszechstronna reakcja, objawiająca się zarazem odpowiednim ukształtowaniem polityki gospodarczej oraz dostosowaniem nadzoru oraz reguł ostrożnościowych. Te ostatnie będą odgrywały ważną rolę szczególnie w tych przypadkach, gdzie, ze względu na pewne charakterystyki danych gospodarek, wykorzystanie polityki pieniężnej czy fiskalnej będzie nieefektywne.

Przyjęcie euro nie może zastąpić niezbędnych dostosowań krajowej polityki gospodarczej. Polityka Europejskiego Banku Centralnego może okazać się nieodpowiednia dla gospodarek, w przypadku których proces konwergencji ekonomicznej

nie doszedł jeszcze do końca. Należy jednak pamiętać, że w Europie Środkowo-Wschodniej luka w poziomie kredytu do PKB zostanie szybciej zlikwidowana niż w przypadku poziomu PKB. Pojawi się więc istotny problem, w obliczu którego kraje regionu nie będą miały odpowiednich narzędzi, aby ustabilizować produkcję i inflację. Jednakże warto zaznaczyć, że więzy ze strefą euro mogą zredukować ryzyko związane z każdym poziomem wolumenu kredytów pod warunkiem, że będą wsparte solidną podbudową makroekonomiczną i silnym nadzorem bankowym.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Aghion P., Bacchetta P., Banerjee A., *Capital Markets and the Instability of Open Economies*, [w:] *The Asian financial crisis: causes, contagion and consequences*, P.-R. Agénor, M. Miller, D. Vines, A. Weber (red.), wyd. 2 zm. i uzup., Cambridge University Press, Cambridge 2000.

Backé P., Wójcik C., *Catching-up and Credit Booms in Central and Eastern European EU Member States and Acceding Countries: An Interpretation within the New Neoclassical Synthesis Framework*, CESifo Working Paper No. 1836, październik 2006 r.

Barth J.R., Caprio G.C. Jr., Levine R., *Bank Regulation and Supervision: what works best?*, „Journal of Financial Intermediation”, tom 13, wyd. 2, kwiecień 2004 r.

Beltratti A., Stulz R.M., *Why did some banks perform better during the credit crisis? A cross-country study on the impact of governance and regulation*, NBER Working Paper No. 15180, Cambridge lipiec 2009 r.

Bems R., Schellekens P., *Finance and Convergence: What's Ahead for Emerging Europe*, IMF Working Paper No. WP/07/244, Waszyngton listopad 2007 r.

Bernanke B.S., Gertler M., Gilchrist S., *The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework*, NBER Working Paper No. 6455, Cambridge marzec 1998 r.

Borio C., Furfine C., Lowe P., *Procyclicality of the financial system and financial stability: issues and policy options*, BIS Papers No. 1, Bazylea 1 marca 2001 r.

Brzoza-Brzezina M., *Rola naturalnej stopy procentowej w polskiej polityce pieniężnej*, „Ekonomista”, Nr 5/2003.

Brzoza-Brzezina M., *The Information Content of the Natural Rate of Interest: The Case of Poland*, „Economics of Transition”, tom 14, Nr 2, kwiecień 2006 r.

Brzoza-Brzezina M., *Zagadnienie naturalnej stopy procentowej*, „Ekonomista” Nr 3/2003.

Brunnermeier M., Crockett A., Goodhart Ch., Persaud A.D., Shin H.S., *The Fundamental Principles of Financial Regulation*, Geneva Reports on the World Economy 11, International Center for Monetary and Banking Studies, Londyn listopad 2009 r.

Caprio Jr. G., *Safe and Sound Banking. A Role for Countercyclical Regulatory Requirements?*, World Bank Policy Research Working Paper No. 5198, Waszyngton luty 2010 r.

Cifuentes R., Ferrucci G., Shin H.S., *Liquidity risk and contagion*, „Journal of the European Economic Association,” tom 3, wyd. 2–3, kwiecień–maj 2005 r.

Duenwald C., Gueorguiev N., Schaechter A., *Too Much of a Good Thing? Credit Booms in Transition Economies: The Cases of Bulgaria, Romania, and Ukraine*, IMF Working Paper WP/05/128, Waszyngton czerwiec 2005 r.

Eichengreen B., Steiner K., *Is Poland at Risk of a Boom-and-Bust Cycle in the Run-up to euro Adoption?*, NBER Working Paper No. 14438, NBER, Cambridge październik 2008 r.

Festić M., Repina S., Kavkler A., *The overheating of five UE new member states and cyclicity of systemic risk in the banking sector*, „Journal of Business, Economics and Management”, tom 10, wyd. 3, czerwiec 2009 r.

Galí J., Monacelli T., *Optimal Monetary Policy and Exchange Rate Volatility in a Small Open Economy*, Boston College Working Papers in Economics, Boston 1999.

Grauwe de P., *The Banking Crisis: Causes, Consequences and Remedies*, CEPS Policy Brief No. 178, listopad 2008 r.

Herrmann S., Jochem A., *Determinants of current account developments in the central and east European EU member states: consequences for the enlargement of the euro area*, „Deutsche Bundesbank Economic Studies Discussion Paper” No. 32/2005, Frankfurt nad Menem 2005.

Hoffmann A., *An Overinvestment Cycle in Central and Eastern Europe?*, „Metroeconomica”, tom 61, wyd. 6, listopad 2010 r.

Luengnaruemitchai P., Schadler S., *Do Economists' and Financial Markets' Perspectives on the New Members of the EU differ?*, IMF Working Paper WP/07/65, Waszyngton marzec 2007 r.

Rosenberg C.B., Tirpák M., *Determinants of Foreign Currency Borrowing in the New Member States of the EU*, „Czech Journal of Economics and Finance”, tom 59, wyd. 3, sierpień 2009 r.

Saurina J., Jimenez G., *Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation*, MPRA Paper No. 718, Monachium 20 marca 2006 r.

Schadler S., Drummond P., Kujis L., Murgasova Z., van Elkan R., *Euro Adoption In the Accession Countries: Vulnerabilities and Strategies*, [w:] *Euro Adoption in Central and Eastern Europe. Opportunities and Challenges*, S. Schadler (red.), Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Waszyngton 2005.

Schnabl G., *Exchange Rate Volatility and Growth in Small Open Economies at the EMU Periphery*, „Economic Systems,” tom 32, wyd. 1, marzec 2008 r.

Schnabl G., Hoffmann A., *Monetary Policy, Vagabonding Liquidity and Bursting Bubbles in New and Emerging Markets – an Overinvestment View*, „The World Economy”, tom 31, wyd. 9, wrzesień 2008 r.

Sirtaine S., Skamnelos I., *Credit Growth in Emerging Europe. A Cause for Stability Concerns?*, World Bank Policy Research Working Paper No. 4281, Waszyngton lipiec 2007 r.

Sławiński A., *Polska w strefie euro: Jak zapewnić długookresową konkurencyjność gospodarki?*, [w:] *Euro – ekonomia i polityka*, D. Rosati (red.), Oficyna Wydawnicza WSHiP im. Łazarskiego, Warszawa 2009.

Artykuły okolicznościowe

Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures October 2005, EBC, Frankfurt nad Menem październik 2005 r.

Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures October 2007, EBC, Frankfurt nad Menem październik 2007 r.

Europejski Bank Centralny, EU Banking Structures September 2010, EBC, Frankfurt nad Menem wrzesień 2010 r.

Europejski Bank Centralny, Structural Indicators for the EU banking sector, EBC, Frankfurt nad Menem styczeń 2010 r.

Haas F., Tamirisa N., *Euro Area Policies: Selected Issues*, IMF Country Report No. 07/259, Waszyngton lipiec 2007 r.

Jeanne O., *Dealing with Credit Booms and Busts: the Case for Prudential Taxation*, uwagi na konferencji „Building an International Monetary and Financial System for the 21st Century: Agenda for Reform”, Peterson Institute for International Economics, Nowy Jork listopad 2008 r.

Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Republic of Poland, IMF Country Report No. 09/266, Waszyngton 2009.

Mihaljek D., *Rapid Growth of Bank Credit in Central and Eastern Europe: the Role of Housing Markets and Foreign-Owned Banks*, The Twelfth Dubrovnik Economic Conference organized by the Croatian National Bank, Dubrovnik 28.06–01.07.2006 r.

Mooslechner P., Reading P., Schürz M., Würz M. (red.), *Financial Stability Report 18*, Oesterreichische Nationalbank, Wiedeń 2009.

Mooslechner P., Reading P., Schürz M., Würz M. (red.), *Financial Stability Report 19*, Oesterreichische Nationalbank, Wiedeń 2010.

Mooslechner P., Reading P., Schürz M., Würz M. (red.), *Financial Stability Report 20*, Oesterreichische Nationalbank, Wiedeń 2011.

Sławiński A., *Znaczenie czynników ryzyka towarzyszących wchodzeniu Polski do ERM2 i do strefy euro*, Referat na Kongres Ekonomistów Polskich, Warszawa 29–30 listopada 2007 r.

Sławiński A., Chmielewski T., *Przesłanki i możliwości wykorzystywania instrumentów nadzorczych do przeciwdziałania niestabilnym boomom kredytowym*. Referat zaprezentowany na seminarium pt. „Dobre rządzenie”, Kraków 12 stycznia 2011 r.

Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Sektor bankowy. Podstawowe dane 12/2007, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2008.

Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, Sektor bankowy. Podstawowe dane 12/2009, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2010.

Zajączkowski S., Żochowski D., *Housing Loans Growth, Foreign Currency Risk and Supervisory Response: the Polish Case*. Referat zaprezentowany na konferencji „Monetary Policy Challenges Resulting from Rapid Credit Growth in Converging Economies”, Narodowy Bank Polski, Warszawa 22–23 listopada 2009 r.

Materiały internetowe

Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (dostęp: 12.09.2011 r.).

Stokes M., *Eastern Europe: The Makings Of A Cross-Border Banking Nightmare?*, http://www.roubini.com/euro-monitor/255682/eastern_europe_the_makings_of_a_cross-border_banking_nightmare (dostęp: 23.02.2009 r.).

Recenzje

*Bogna Janik**

Danuta Dziawgo
Relacje inwestorskie
Ewolucja – funkcjonowanie – wyzwania
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011

*Spotkanie dwóch osobowości przypomina kontakt dwóch substancji chemicznych:
jeżeli nastąpi jakakolwiek reakcja, obie ulegają zmianie.*

Carl Gustav Jung

Książka D. Dziawgo poświęcona jest kształtowaniu relacji między ludźmi w specyficznej grupie społecznej, której charakter związków jest z góry zdefiniowany i polega na osiągnięciu wspólnego celu, tj. zwiększeniu wartości przedsiębiorstwa. Relacje takie mogą być zaburzone poprzez asymetrię czy deformację informacji. Dlatego też należy prowadzić świadomą politykę informacyjną, dbając jednocześnie o jej jakość.

Polityka taka nie powinna być skierowana tylko, i wyłącznie, do dominujących akcjonariuszy. Owszem, mają oni znaczący wpływ na spółkę, ale ta często świadomie dobiera sobie takich akcjonariuszy, z którymi, wedle wstępnego rozpoznania, kontakty mają szansę być poprawne. Dlatego też można przewidzieć zachowanie dużego akcjonariusza. W przypadku drobnego akcjonariatu sytuacja jest zupełnie odmienna, jest on zróżnicowany, zarówno ten aktualny, jak i ten potencjalny. To często właśnie drobny akcjonariat przyczynia się do sukcesów lub porażek firmy, wymaga zwiększonej uwagi, gdyż trudno jest przewidzieć jego zachowanie

* Doktor Bogna Janik jest kierownikiem Katedry Bankowości i Rynku Finansowego w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu.

w momentach gwałtownych zmian na rynku (np. nagłego załamania). Uruchamiają się wówczas zachowania behawioralne, nad którymi pojedyncza firma, nawet z rozbudowanym działem *investor relations* – IR, nie jest w stanie zapanować. Autorka także słusznie podkreśla, że polityka relacji inwestorskich – IR nie będzie samodzielnie budować wartości firmy, może się ona jedynie przyczynić do lepszego postrzegania podmiotu, a więc lepszej jego wyceny rynkowej, natomiast na wartość firmy przede wszystkim będzie miał wpływ prowadzony realny biznes i osiągnięte wyniki finansowe – „IR mogą być traktowane nawet jako generator wzrostu wartości spółki, ale zawsze fundamentem sukcesu firmy jest efektywna działalność gospodarcza”.

Publikacja, licząca prawie 300 stron, została oparta na solidnych podstawach źródłowych (132 pozycje bibliograficzne – większość w języku angielskim, oraz informacje pochodzące z licznych stron internetowych). We wstępie autorka stwierdza, że: „coraz ważniejsza funkcja relacji inwestorskich jest logiczną konsekwencją wzrostu znaczenia nie tylko rynku kapitałowego, lecz też procesów społecznych wymuszających na spółkach przekazywanie odpowiednich informacji”. Podkreśla tym samym zmiany o charakterze społecznym wymuszające na spółkach inne podejście do akcjonariuszy.

Deklaratywnym celem badań, sformułowanym we wstępie książki, jest diagnoza stanu relacji inwestorskich w Polsce. Autorka cel ten osiągnęła, wykorzystując takie metody badawcze, jak: metoda porównawcza, opisowa, ekspercka, oraz analiza przypadków. Duże znaczenie w procesie badania miały ankiety i wywiady przeprowadzane także z osobami zawodowo zajmującymi się relacjami inwestorskimi.

Książka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i podsumowania. W rozdziale pierwszym (Relacje inwestorskie jako element współczesnego rynku finansowego) autorka przedstawiła spektrum definicji IR oraz przeprowadziła ich syntezę. Zaproponowała dwa ujęcia IR (minimalistyczne i rozwinięte). Sformułowane na tej bazie definicje stanowią istotny wkład autorki w dotychczasowy dorobek nauki. Autorka skoncentrowała się na celach IR i omówiła ich adresatów. Zaprezentowała znaczenie IR w ujęciu mikro- i makroekonomicznym.

W rozdziale drugim (Relacje inwestorskie w funkcjonowaniu spółki) poznajemy miejsce IR w strukturach spółki, oraz ich wagę dla biznesu. Używając licznych przykładów, autorka pokazała miejsce i rolę IR w strukturach organizacyjnych spółki, źródła informacji i sposób przetwarzania informacji oraz jej przygotowywania na potrzeby spółki. Skoncentrowała się wyłącznie na spółkach giełdowych, które mają swoją specyfikę działania, wynikającą między innymi z tego, że jest ciągła fluktuacja akcjonariatu. Nie należy jednakże zapominać o spółkach, których akcje nie są w powszechnym obrocie. Często takie spółki mają stabilny, zrównoważony akcjonariat, co nie oznacza, że nie powinna być prowadzona świadoma polityka IR. Będzie ona wymagać innych narzędzi, ze względu chociażby na zamknięty i znany krąg akcjonariuszy. Spotyka się w praktyce rynkowej dość ryzykowny, ale

i często skuteczny, sposób świadomego kształtowania takich relacji, polegający na samoograniczeniu się w głosach przez większościowych akcjonariuszy (zrównanie w głosach np. w tzw. karcie partnerstwa), co ma przyczyniać się do równowagi we wpływaniu na spółkę. Zachowania takie są incydentalne i na ogół dotyczą akcjonariatu, który wywodzi się z tzw. spółek rodzinnych, w których występuje specyficzna więź między akcjonariuszami.

W rozdziale trzecim (Relacje inwestorskie na globalnym rynku finansowym) autorka przeprowadziła analizę rozwiązań praktycznych na świecie, słusznie koncentrując się na rynku amerykańskim, uważanym za pioniera dla tych rozwiązań. To właśnie na rynku amerykańskim po raz pierwszy zauważono powagę relacji inwestorskich. Zwrócono uwagę na ten problem po 1945 r., gdy jeszcze przepływ informacji nie był na tyle szybki, aby była konieczność jej uwiarygodnienia lub sterowania nią, a incydentalnie w celu ochrony społeczeństwa przed nadużyciami w emisji i obrocie papierami wartościowymi. Takie działanie stało się przyczółkiem do dalszych rozwiązań na rzecz ochrony drobnych inwestorów, a mianowicie powołania organizacji chroniącej inwestorów *Securities Investor Protection Corporation* – *SIPC* i budowania w sposób świadomy relacji inwestorskich.

Rozdział czwarty to rozdział teoretyczny, a rozdział piąty – analityczny. Oba dotyczą IR na polskim rynku. W rozdziale czwartym autorka przedstawiła regulacje prawne dotyczące wymogów informacyjnych oraz podjęte inicjatywy wielu instytucji finansowych zmierzające do podwyższenia standardów w relacjach z inwestorami. W rozdziale piątym opisała wyniki prowadzonych badań ankietowych, formułując wnioski odnoszące się do rynku polskiego. Oto niektóre z nich:

1. W polskim społeczeństwie około 30% populacji jest gotowych do zainwestowania w akcje bezpośrednio lub poprzez fundusze inwestycyjne.
2. 66% inwestorów wierzy informacjom przekazywanym przez spółki, ale często jest to zaufanie warunkowe, bądź ograniczone.
3. 2/3 badanych inwestorów przyznało, że IR mają wpływ na ich decyzje o zainwestowaniu środków.
4. Jakość IR jest nieco ważniejsza na etapie podejmowania decyzji o wprowadzeniu spółki do portfela niż na etapie korekty jego struktury.
5. W większości stan IR w Polsce inwestorzy uznali za zadowalający.

Porównując rozwiązania instytucjonalne i normy zwyczajowe, stosowane na rynkach o dłuższej tradycji IR (patrz rozdział trzeci) z rynkiem polskim (patrz rozdział czwarty), i na tym tle analizując wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród inwestorów na rynku polskim, można wyciągnąć wnioski o braku świadomości wśród badanych na temat rozwiązań w zakresie polityki IR w innych krajach. Świadczą o tym zbyt optymistyczne opinie na temat polityki IR realizowanej na naszym rynku w stosunku do standardów stosowanych na rynkach rozwiniętych. Na tę niską świadomość może wpływać wiele czynników, między innymi:

dziedzictwo kulturowe, dotychczasowa ścieżka rozwoju i poziom dojrzałości rynku finansowego, a także poczucie bezpieczeństwa.

Po uważnej lekturze omawianej publikacji należy z pełnym przekonaniem podkreślić, że prof. D. Dziawgo napisała wartościową książkę, pionierską z tego tematu, która może być pomocna w praktyce gospodarczej. Wnosi ona również istotny wkład do teorii.